

49442

DIN ISTORIA

FANARIOȚILOR

STUDIE ȘI CERCETĂRI

DE

G. I. IONNESCU-GION.

BUCUREȘCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

59. — STRADA BERZEI. — 59.

1891.

3619/1

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent 49442 Format II

No. Inventar Anul

Secția Raftul

CONTROL 1956

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București
Cota 49442

1956

PC 30/10

B.C.U. "Carol I" - Bucuresti

C115193

Autorului

„ISTORIEI CRITICE A ROMÂNILOR”

Domniei-Séle

D-lui B. P. HĂSDĂU

sunt închinat aceste Studii.

Studiile ce am strîns în volumul de față, le-am publicat întâi în diferite timpuri în *Revista Nouă*.

Ele sunt rezultatul cercetărilor ce am făcut, în Biblioteca Națională din Paris, prin publicațiunile istorice ale secolului trecut.

Am completat aceste cercetări cu prețioasele amănunte culese din monumentală colecțiune de *Documente privitoare la istoria Românilor*, cari s'aun publicat și se publică sub auspiciile Ministerului Instrucțiunei Publice și ale Academiei Române, spre cel mai mare bine al istoriei noastre naționale.

Nu înfățișez cititorului nimic care se nu fiă întemeiat pe unul său pe mai multe documente.

Am adunat asupra unuia și aceluiași eveniment din istoria țerilor române cât mai multe date, și adeseori le-am adunat din isvórele cele

mai depărtate unul de altul, numai pentru ca evenimentul, cu premergătorii și următorii săi, să apară înaintea cititorului în deplină lumină.

Neperdând un singur moment din vedere adevărul istoric și afirmațiunile documentelor, am năzuit a așeza, a povesti și a zugrăvi faptele astfel încât dispozițiunea, espunerea și descrițiunea lor să facă pe cetitor să vedă cât mai bine într'ênsele *reînvierea trecutului*.

Bucuresci, în 1 Novembre 1891.

UN FRANCES

CANDIDAT LA TRONUL ȚĂRII-ROMĂNEȘCI

(1770—1771)

I.

La 1732 ambasador al Franciei la Constantinopole era d. de Villeneuve. Răsboiul pentru succesiunea la tronul Poloniei se afla în ajun de a izbucni. Diplomația franceză lucra de zor spre a nu lăsa acest nefericit regat să fiă sfâșiat de cele trei puteri cari îl înconjura.

Se scia la Paris, și d. de Villeneuve spunea șilnic vizirilor și pașalelor Porței că tocmai acum, în 1732, Austria, Rusia și Prusia încheiaseră un pact secret pentru *regularea* afacerilor Poloniei,—pact care era ca un lugubru prolog al desmembrării de mai târziu.

Neliniscea, pregătirile, silințele de tot felul

spre a ghici gândurile fiicărei puteri faceau ca Polonia, țările române, Ungaria cu Transilvania și imperiul Sultanilor să fiă într'ună continuă agitațiune. Emisarii și spionii Rusiei și Franciei furnicaă prin toate părțile. Turcii de la Sublima-Pórtă se'ncurcaă în ițele complicate ale negociațiunilor pe cari nu le mai înțelegeau, ér Fanarioții, dragomanii la Pórtă și principii în țările române, la largul lor în tóte aceste intrigi, se pricepeau cu neîntrecută șiretenia a servi într'același timp, nu la câte două domni, dér la toți de uă dată, pentru atingerea scopurilor lor particulare, puțin pásându-le de ce va fi cu interesele celor-l-alți și cu interesele Porței otomane.

Francia susținea la tronul Poloniei candidatura lui Stanislas Leczinski. Ca să 'și védă visul cu ochii, Austria, Rusia și Grecia lucrau împreună pentru August III, fiul lui August II. Cesta din urmă nu murise, dér diplomații Europei sciau că țiilele i sunt numérate și, deci, se pregătiau.

La Constantinopole, d. de Villeneuve, diplomat deștept și cunoscător al firei Turcilor și al perfidiei fanariote, își pregătia tărêmul. La ori ce ocaziune, ambasadorul Franciei nu uita de a spune Turcilor adevêrul cel mare: nu lăsați să péră seculara aliată a Imperiului otoman; nu lăsați să cadă Polonia!

În timpul acesta, d. de Villeneuve primi la Constantinopole, spre a'l studia și comunica Ministerului Afacerilor străine din Paris, *un proiect*

privitor la întemeierea unui stat creștin în Dacia Traiană.

Nici mai mult, nici mai puțin de cât atât!

Pentru că acest proiect, curios foarte în felul său, se va sili pe altă cale să-l realizeze și d. de Valcroissant, Francesul candidat la tronul Țerei-Romănesci, tot în Dacia Traiană, să ne oprim cât-va asupra-î.

Un magnat ungar, *Disloway*, amic al comiteiului Francisc Rakoczi, scrisese d-lui de Villeneuve în 13 Mai 1732 «că se află uă țără întinsă și «aprobe nelocuită, situată pe confiniile Ungariei «și Transilvaniei, și dependinte de Țera-Romă-
«nescă și de Moldova; că această țără este foarte
«fertilă și proprie prin situațiunea și calitatea pământului său de a atrage într'ênsa un mare număr de locuitori spre a forma colonii.

«Și lucrul acesta, continuă *Disloway*, se va
«face cu atât mai multă înlesnire cu cât Ungaria
«și Transilvania, în care el posedă și-acum uă
«mulțime de relațiuni, sunt pline de nemulțămiiți,
«cari nu caută de cât ocasiunea priinciosă de a
«scăpa de sub jugul Impăratului.

«Planul va căpeta un început de execuțiune,
«deca Sultanul va da lui *Disloway* voiă de a
«ocupa această țără. In ceia ce privesce opozițiunea principilor Țerei-Romănesci și Moldovei,
«*Disloway* și-a pregătit terenul; a negociat cu
«ambii Domni. Aceștia sunt favorabili ideei magnatului ungar, căci el s'a obligat a le plăti

«anual a decea parte din veniturile noului Stat,
«ori de ce natură ar fi ele. Cu principele Mol-
«dovei, lucrul e ca și isprăvit, ér la Poartă Di-
«salloway a presintat propunerea, însotind-o cu tóte
«argumentele cari militéză în favórea ei, și
«anume: noul Stat va fi ca un zid de apărare
«între ținuturile Sultanului și imperiul Austriei;
«populațiunea lui ar puté forma corpuri de trupe
«pe cari Pórta le-ar întrebuița cu folos în vii-
«tórele séle rěsbóie. Vizirii și pașalele aũ as-
«cultat cu bunăvoință cele scrise și cele spuse de
«Disloway, și n'aũ rěspuns în contra de cât că,
«pentru acum, Pórta nu póte da urmare unei
«asemenea propunerii, de óre-ce sunt tractate
«care o légă a trăi în pace cu dinastia Habs-
«burgilor. De aceia, magnatul ungur a fost in-
«vitat să mai aștepte.

«Totuși, așteptarea la Pórtă se prelungea
«din cale afară; Disloway, cunoscând trecerea cea
«mare de care Regele Franciei se bucura la Con-
«stantinopole și véda neîntrecută ce avea la po-
«pórele din Orientul europén, s'a hotărît să
«céră, pentru reușita ideei séle, sprijinul și pro-
«tecțiunea puternicului monarc din Occident. Sta-
«tul cel nou, catolic, și pus sub imediata epi-
«tropiă a Regelui Franciei, ar strînge și măr-
«gini din partea orientale puterea Impăratului
«Austriei; ar micșora forțele ce Habsburgii trag
«din Ungaria și din Transilvania; ar opri espan-

«siunea Austriei spre Răsărit și ar servi politicei
«franceze în Orient.»

Acesta-î proiectul Ungurului Disloway, pri-
vitor la formarea unui Stat creștin, a căruia po-
zițiune geografică, «*confiniile Ungariei și Tran-
silvaniei, și dependinte de Țera-Romănescă și de
Moldova*», este imposibil de hotărît.

Ideia însă nu era nouă.

Un Stat creștin, catolic, devotat Franciei și
toddéuna prietin Turciei, care ar fi îmbrățișat în
cuprinsul lui populațiunile române din Transilvania,
Țera-Romănescă și Moldova, mijise, decât s'ar
puté dice, în mintea și gândurile diplomaților
francesi încă din timpul lui Petru Rareș în Mol-
dova și Zapolya în Transilvania. Pe atunci, un
duce d'Orléans era să fiă numit principe al Tran-
silvaniei. În urmă, alegerea lui Henric d'Anjou la
tronul Poloniei nu fusese de cât urmarea planu-
lui de inființare a acelu regat în Orientul europén.

După ce casa de Bourbon înlocui pe cea de
Valois pe tronul Franciei, vederile geniale ale lui
Henric IV hotărîră pentru toddéuna bazele in-
fluenței și puterei franceze în Orient. Sistemul
celor trei state, aliate cu Francia și situate de la
Nord la Sud la spatele colosalei puteri a casei
de Austria și anume : Suedia, Polonia și Turcia,
fusese adus la îndeplinire de către succesorii lui
Henric IV pe tărîmul diplomației franceze, de că-
tre Richelieu și Mazarin. Acest sistem celebru
servise în tot decursul secolului XVII drept temeî

și îndreptar politicei esterne a Franciei lui Ludovic XIII și Ludovic XIV. În secolul XVIII, Caterina II a Rusiei îl va copia în faimosul său sistem, cunoscut sub numele de *sistemul Nordului* și care consista într'ună alianță cu Prusia, Anglia și Danemarca, îndreptată în contra puterilor de la Sud, și anume în contra caselor de Bourbon și d'Austria.

La începutul secolului XVIII, între 1700 și 1715, greșelile lui Ludovic XIV, bătrân, mâhnit și fără noroc, și, după mórtea lui, greșelele mari și grele ale diplomaților francesi s'gduiseră din temelie edificiul cel măreț al lui Henric IV, Richelieu și Mazarin. Sistemul alianțelor va fi răsturnat cu desăvîrșire; Turcia va fi în dese rânduri părăsită de Francesi, atât spre paguba ei cât și spre cea a Francesilor însiși în Orient. Polonia, nesfătuită și neajutată de nimeni, începe de la August II să se rostogolească din ce în ce mai iute spre prăpastia spre care o atrăgeau atât fatala ei constituțiune cât și intrigile și adimeni-rile vecinilor.

La 1756, sistemul celor trei state aliante Franciei și situate la spatele Austriei, va dispăre din evangeliul diplomației francese. Austria se va uni prin tractate cu Franca, și această greșelă enormă își va arăta desastroasele-i urmări pêne și în timpurile noastre. Henric IV, Richelieu și Mazarin nu putuseră să prevadă înălțarea Prusiei și Rusiei printre celelalte state mari ale Europei.

La 1732, în ajunul răsbóielor ce aveau să

nască, în Polonia pentru succesiunea la tron, și la marginele Dunărei și în Ungaria între Turcia, Austria și Rusia, ómenii de stat ai Franciei și cei cari lucrau la umbra puterii franceze din Orient, își mai aduceau aminte de *Sistemul Statelor aliante*, și, din crâmpiele lui, așa cum le permiteau împrejurările, ei năzuiau a înjgheba alte sisteme de alianțe, a crea noi piedici acțiunii combinate a Austriei, Rusiei și Prusiei în Orientul Europei, a face ca Turcia și Polonia să recăștige puterea ce era necesară atât lor înșile cât și întregului eculibru europén.

Inființarea statului catolic și devotat Franciei, acum în 1732, nu era de cât una dintr'aceste încercări. Ungurul Disloway, ca și comitele Francisc Racokzi, credeaú că Franția va fi gata să ajute asemenea planuri de origină francesă, și de aceia le propuneaú Porței și le aduceau la cunoștința ambasadorului frances de la Constantinopole, spre a fi comunicate la Paris Regelui și miniștrilor lui.

Din nenorocire, Ludovic XV numai la afacerile Orientului nu se gândea, ér 'bêtrâmul cardinal Fleury, prim-ministru, nu voia pentru nimica 'n lume să se arunce în întreprinderi aventurose. El lása să sufere și să péră interese mai mari și mai vèdite ale Franciei, numai să nu fiă constrîns a declara rêsboi, — dér mi-te să lucreze cu tãriã la inființarea unui nou stat pe carta Europei. Eraú destule deja cele în ființă

ca să se certe și să se bată! Pentru a lucra la creșterea unui stat nou, al cărui viitor Fleury ca și toți diplomații franceși din vremea lui nu puteau să-l zărescă, se cerea mai multă vlagă, mai mult entusiasm. Fleury era departe de a avea aceste daruri superioare!

D. de Villeneuve, la Constantinople, scia ideile dominante ale ministerului din Paris, și de aceea îl vedem că trimite planul Ungurului Disloway, însoțindu-l cu observațiunile sale proprii, care numai binevoitoare nu sunt pentru opera magnatului.

«Multă realitate nu este, dice el, în ideile d-lui Disloway, d-er pentru că i-am promis a le aduce la cunoștința Majestății Săle, de aceea îmi permit a vi le comunica. Veți binevoi a-mi răspunde ce credeți despre d-ensele, pentru ca să pot mulțumi întrebările autorului, cu privire la intențiunile Regelui în cestiunea propunerii lui.»

Proiectul Disloway plăcă la Paris în 13 Maiu 1732, și tocmai la 12 Decembre 1732 Afacerile Străine din Paris, foarte puțin grăbite, răspund d-lui de Villeneuve în privința lor.

Éta acest răspuns care ne arătă pe deplin cât de mult uitaseră ómenii de stat din Paris vechiele principie ale predecesorilor lor în politica orientală a Franciei.

«Proiectul Disloway ne pare ca și d-niei téle *chimeric*: un stat de format între Statele Sultanului și ale Împăratului; un popor care într'a-

«celași timp ar fi catolic, dér și gata a da óste
 «de ajutor Turcilor; un aședemânt care cere și
 «consimțimântul Porței și pe acela al Principilor
 «Moldovei și Țării-Romănesci, și mai presus de
 «tóte protecțiunea Regelui; — tóte acestea al-
 «cătuesc uă grămadă de circumstanțe ce ne este
 «cu neputință a reuni și carí, de altminteri, nu
 «sunt de loc făcute a sta împreună.

«Décă d. Disloway, aducându-și aminte de
 «făgăduéla ce i-ai făcut de a scrie Regelui, te
 «va întreba de răspuns, spune-i că efectul ideei
 «séle ni s'a părut fórte greú: că, orí-care ar fi
 «interesul Regelui de a pune stavilí puterei Im-
 «păratului, acesta nu-í un motiv destul de tare
 «ca să hotărască pe Maiestatea Sa a contribui la
 «formarea unui stat catolic, între Creștini și Turci,
 «și care, de la nascere, să se facă tributar și su-
 «pus Porței; că, în fine, déca acest Stat, odată
 «format, s'ar găsi supus Turciei, atunci Maiesta-
 «tea Sa nu ar refusa de a-i acorda aceiași pro-
 «tecțiune pe care o acordă tutulor acelora carí
 «profeséză religiunea catolică ».

Acesta 'i răspunsul care îngropă pentru ve-
 ciă cu fórte puține onoruri *proiectul Disloway*
 din 1732.

Ca toți ómenii fricoși, nehotărîți și 'ncurcați
 în vederile lor, Fleury da lui Disloway întréga'i
 binecuvîntare de a face statul și apoi, după ce 'l
 va fi făcut, ca și cum ar fi fost vorba de uă clă-

dire pe țărmurile Bosforului, atunci făgăduia de a'i acorda protecțiunea Regelui.

Întocmai dupe cum Republica Veneției și Curtea de la Viena răspuseseră lui Mateiū Basarab în 1650, când cu marea alianță a popoarelor creștine supuse Turciei: resculați-vă în contra Turcilor; începeți războiul de independență, și-apoi vă vom ajuta și noi,—tot așa dicea lui Disloway diplomația francesă a lui Ludovic XV: fă statul creștin și catolic la confiniile Ungariei și Transilvaniei, și-apoi vom vedé.

Proiectul Disloway cădu, dér amintirea lui și la Paris, în hârtiele ministerului afacerilor străine, și la Constantinopole, în arhiva ambasadei francesce, se păstră cu sfințeniă.

Ceia ce nu voise să facă Fleury la 1732, se încercară pe sub mână s'o facă la 1769—1771 ântâiū ducele de Choiseul și-apoi ducele d'Aiguillon, servindu-se spre acésta cu un aventurar frances, d. de *Valcroissant*, care, probabil, într'ua și cu sóre, își șișese pe lângă multe alte lucruri din stele și din lună:

— Și-adică, de ce nu m'ași face Domn în Țera-Românescă și în Moldova?!

II.

Al doilea război mare și hotărîtor avea să izbucnescă efectiv între Rusia și Turcia la Martie

1769, de și declararea lui formală este din Octobrie 1768.

Caterina II voia de rândul acesta ca Rusia se sfârșescă uă dată cu Imperiul Sultanilor. Suedia, Polonia și Turcia erau nesce state cari, dupe dorințele și voința Țarinei, trebuiaū șterse de pe cartă Europei.

Tractatul de la Nystadt (1721) luase Suediei cele mai frumoșe provincii din Baltica occidentală. Acum era rândul Poloniei și al Turciei.

La 1763, August III murise disprețuit și de Poloni și de Saxoni. Pentru Rusia și pentru Prusia cari pândeau cu ochii țintă ori-ce mișcare în Polonia, ocasiunea era din cele mai proprie spre a face un pas înainte în ceia ce meditaū de mult. Austria, Franția și Turcia doriaū ca tronul să fiă dat principelui de Saxa. Rusia și Prusia susțineau candidatura lui Stanislas Poniatowski, unul din primii amanți ai Caterinei.

Sub presiunea baionetelor muscălesci și cu tótă opozițiunea unei părți din nobilii poloni, a comitelui de Vergennes, ambasadorul Franciei de la Constantinopole, a diplomației austriace din Polonia,—Dieta alese pe Poniatowski, care inaugură (1764) domnia cea fatală în timpul căreia Polonia fu sfâșiată de trei ori și în fine ștersă din cartea națiunilor.

După alegerea amantului Caterinei, neunirile și luptele continuară. Rusia și Polonia se întreceau care mai de care să le ațite și să le întrețină.

Ura catolicilor în contra ortodoxilor, a *uniaților* în contra *disidenților* cum li se dicea, ferbea în toate părțile. Rusia, sub cuvânt de a apăra ortodoxia, se amesteca în toate afacerile Regatului. Confederațiunile polone, adică partitele ce se făcuseră de nobili, — de unii pentru a păstra neschimbată constituțiunea, de alții pentru a se opune la alegerea principelui de Saxa, de alții pentru a opri pe disidenți, adică pe ortodoxi să intre în dietă, — confederațiunile fură una din cauzele de căpetenie ale căderei. Frédéric și Caterina le susțineau pe toate căci, luptându-se între dênsele, îndreptățiau pe ambii suverani a intra la orice moment în Polonia.

Una dint'aceste confederațiuni, cea de la Radom, se deosebia mai mult prin luptele și puterea sa. Confederații aceștia luaseră armele pentru a se opune ori-și-cărei schimbări a constituțiunei. După ce fu disolvată, din sfarîmăturile ei născu *Confederațiunea de la Bar*, care avea în programul său neschimbarea constituțiunei, menținerea nenorocitului *liberum veto*, esclusiunea ortodoxilor din Dietă și — pentru că nu recunoscău pe Poniatovski de rege, — vrăjmășia în contra protectorii Regelui, în contra Rusiei și a Caterinei.

Confederațiunea de la Bar rămase singură în picioare. Capii ei, marele hatman Branički, comitele Potočki, comitele Krazinski voiaă hotărît să lupte în contra Rusiei, *pro religione et libertate*,

cum sta scris pe stégurile lor. Cereau deci ajutoare din toate părțile.

Francia și Turcia răspunseră la cererile lor, — de și, în Francia, opiniunea publică și filosofii de la Paris erau mai mult pentru Poniatovski și mai cu seamă pentru șiréta Caterină, care sciuse să amăgescă lumea proclamând sus și tare libertatea de religione în Polonia, drepturile politice egale pentru catolici și ortodoxi.

Choiseul însă ghicise planurile Caterinei.

«Puterile Nordului, scria densusul, par că s'aũ înjugat la carul Caterinei: Suedia nu póte nimic, căci întrigele și cabalele interne o sfâșia; curtea din Berlin o ajută cu speranța de a se para pe Austria de Rusia; curtea din Londra îi face poftetele, ca să păgubescă pe Francia».

Dacă Francia nu ar fi dat pe brânci în trecutul răsboi de șapte ani, ducele de Choiseul ar fi declarat răsboi Rusiei. Nu putea. De aceia și el, și Regele Ludovic XV se mulțamiră a trãmite d-lui de Vergennes instrucțiunii din cele mai categorice, ca să stăruiască să declare Turcia răsboi Rusiei. Și pentru că și Regele și ducele de Choiseul sciau că banii Rusiei și lirele Angliei curg la Pórtă pentru membrii Divanului, ei trãmiseră d-lui de Vergennes *patru milioane*, pentru a'și face și mai elocinte, și mai convingătoare cuvintele și stăruințele pe lângă viziri și pașale.

D. de Saint-Priest, succesorul d-lui de Ver-

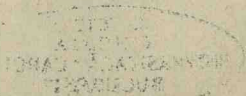
gennes la ambasada din Constantinople, primi aceleași instrucțiuni.

În Polonia, în ajutorul confederațiilor de la Bar, Franța trimise bani și ofițeri pentru a organiza armatele. Jean de Taulès, Dumouriez — care va juca un rol atât de mare în Revoluțiunea franceză în cât, ca și Valcroissant la Dunăre, va voi să 'și facă pe séma lui un regat în Belgia, — baronul de Viomesnil, ofițerii Dussaillans și Choisy plecară pe rând în Polonia.

În Turcia, Sultanul Mustafa era furios pe Caterina. Fusesse înșelat în modul cel mai rușinos pentru dânsul. Chiămat de Branički și de alți nobili a lua parte la alegerea noului rege al Poloniei, Mustafa fusesse oprit de Caterina, care 'i jurase că nu se va alege Poniatovski. Și cine fusesse ales? Tocmai Poniatovski. Acéstă rea credință, aceste minciuni care răniau adânc firea dreaptă și cinstită a Turcului, ar fi împins pe Mustafa a declara îndată răsboi perfidei séle vecine. Se opri ênsă, căci armata otomană era slabă; ér partita păcei, adică cea plătită de Anglia și Rusia, puternică în Divan. Tremurând de mâniă, Sultanul așteptă timpuri mai bune, și se puse a grăbi realizarea reformelor în imperiul său.

Rusia lucra de mult în statele creștine ale Turciei.

Era ușor de prevădut că, decă nu îndată după alegerea lui Poniatovski (1764), dér peste câte-va vreme răsboiul, prin însăși firea lucrurilor,

tot avea să isbucnescă între Rusia și Turcia. Caterina 'l voia hotărîtor și final. De aceea, încă de la 1761, emisarii și spioniî muscălescî bîjbîiaîu prin tôte statele creștine ale Turciei europene, ér în Asia pașale și guvernatori, ca aceea ai Bagdatului, ai Trebizondei și ai altor provincie, erau pe sub mână ajutați să proclame independința provinciilor lor și să rupă ori-ce legături de vasalitate cu Sultanul din Constantinopole.

În Grecia, unde din timpul Anei Ivanovna și Elisabetei Petrovna lucraî emisarii ruși, în Tesalia, pe țărmii Adriaticeî, un ofițer de artileria din armata Țarineî, Papazoglu, se 'nțelesese cu creștinii și pregătise uă insurecțiune care avea să isbucnescă îndată ce flota rusă, care se pregătia în porturile Angliei, avea să se arête în apele Turciei. «Dumnezeu», «libertatea religioasă», «independința absolută», «frăția de cruce cu imperiul Țarineî», «iubirea de mamă» a Caterinei pentru toți creștinii ortodoxi, și tôte pravoslavnicile isone și *rengâines* ce aî răsunit și răsună încă prin Carpați și prin Balcani se auđiră atunci. Toți făgăduiră că vor fi gata la timpul indicat și că vor da mână cu Muntenegrenii la cari lucraî agenți ruși și — lucrul e documentat, — agenți prusiani de a lui Frédéric.

În Serbia, în Albania și în Croația, un călugăr Stefan propoveduia următoarele:

«Austria și Ungaria nu pot să vă ajute întru nimic; Franția dórme; Polonia trage de

«mórte. Singură Rusia e deşteptă, se gândesce
«la voi şi vă 'ntinde mâna frătesce, căci ea sin-
«gură este ortodoxă».

Şi Caterina în manifestul ei, (Februarie 1769),
va face să răsunе tot córda ortodoxismului. Ea
va opri pe Turci, «de a arunca în marea nele-
«giuirei cu trup cu suflet pe creştinii din Moldova,
«Valachia, Bulgaria, Bosnia, Erzegovina, Mace-
«cedonia şi pe cei-lalţi cari mai sunt în imperiul
«Sultanilor.»

Agenţii vorbiau, adimeneau, împărţeau bani
cu pumnii. Insurecţiunea în Serbia şi în Albania
era atât de bine pregătită, în cât isbucni înainte
de timp, şi de aceia resculaţii fură învinşi şi om-
rîţi de Jeniceri.

În ţerile române şi 'n deosebi în Muntenia,
emisarii Rusiei lucrau dinainte de 1766. Două ne-
gustori Yukarov la Bucureşti, şi Cernokopra la
Iaşi erau spioni muscălescî. Locotenentul-colonel
Ghermanos, Grec de origine, veni în ţeră pen-
tru a vesti celor bine gânditori că puterea pra-
voslavnicei Rusii şi hotărîrea marelui împăretese
vor sfârîma imperiul Sultanilor şi vor goni pe
Turci din Europa. Bani, decoraţii, portrete cu
briliante prin prejur, «lente» adică cordóne erau
complementul cuvîntărilor séle. Se înjghebară în
România două partite: *una russofilă*, în cap cu
arhimandritul de la Argeşi, Român cu toate ace-
tea, ba chiar Oltén, din banatul Craiovei, şi
avînd drept membri cu véđa vro câţi-va Canta-

cuzinești; alta *turcofilă* pe care o *otcârmuia* Ienăchiță Văcărescu.

Ghermanos, arhimandritul, Cantacuzinescii, gazetele străine cari se citeau la București, după cum vom arăta și mai la vale, provocaseră în capitala Munteniei uă agitațiune care ajunsese pêne la urechile Sultanului, și mai ântâiū la urechile vitezului bētrân Krim-Gheray, numit iēr Khan în Crimeia. Pentru că Alexandru Ghica lăsase deplină libertate arhimandritului se propoveduiescă *fericirile rusesci* în principate, Krim-Gheray ceru destituirea lui și numirea lui Grigore Ghica la tron, ceia-ce i se aprobă îndată. Grigore Ghica îi va mulțumi punēnd pe doctorul său, Grecul Siropolo, se'l otrăvescă în ierna lui 1769.

Rusofilii erau puternici în principate. Cei cari se închinau la *luminatele picior*e ale Caterinei se întâlneau prin tôte orașele. De și neprietin influenței rusesci, deșteptul Ienăchiță Văcărescu nu se pôte opri de a constata mulțimea celor cari alcătuiau partita rusofilă și cari credeaū sdravēn că a venit vremea de pe urmă a Impērației turcesci.

El ȃice în *Istoria Impērațiilor otomani*:

«Toți creștinii ce n'a chibzuit cele de pe
«urmă și care nu era adăpați de sciința politices-
«cilor otcârmuirī, socotia că Rusia avea să ridice
«din lume saū cel puțin din Europa toată stăpâ-
«nirea turcească: uniū pentru rīvna legei, alții
«pentru pohta slavei și alții pentru iubirea hră-

«pirii se făcură ostași ruși și cei mai mulți fără comandir; alții iarăși fără de frică, Turcilor fiindu-le credincioși, fugia de dênșii să nu piară.»

Emisarii ruși însă nu erau singurii cari *educaii* popóarele creștine în adorațiunea Caterinei și în iubirea pravoslavniciei Rusii. Pe lângă dênșii și în contra lor lucraū refugiații poloni, ale căror ființă și acțiune ni se arétă în hârtiile ambasadurilor francesi de la Constantinopole; lucraū agenții d-lui de Choiseul, cu alte cuvinte, alți Francesi cari, în relațiuni cu Polonia și cu d. de Vergennes séu cu d. de Saint-Priest la Constantinopole, se aflaū în Moldova și în Țera-Românescă.

D. de Châteaufort care s'ar crede că este capul trâmșiilor francesi din țerile române, La Roche, Simian, Rufin, Gian-Pietro Nagny, un Italian, fost secretar al unuia din Domnii Moldovii, ajutaū pe confederații din Polonia, procuraū amănunte Porței despre puterea și mișcările armatei rusesci de pe la granițe, și nu scăpaū prilejurile cele bune de a vorbi Românilor de adevăratele scopuri ale sfintei Rusii.

Cu vr'unii dintr'acești aventurari, deștepți și hotărîți la ori-ce, trebuie să fi stat la vorbă Iena-chiță Văcărescu în privința «*politicescilor otcăr-muirii*» ale Europei.

Acești «vêntură-lume», care traiaū adesea din răbdări și glume, și înfruntaū mórtea în fiecare zi, se întreceaū care mai de care a spiona,

a ghici gândurile, a fura tainele diplomației și a le comunica sevă direct d-lui de Choiseul la Paris, sevă ambasadorului frances la Constantinopole.

Intr'un rând, un Polones intră ca lacheu la lordul Murray, ambasadorul Angliei, care lucra la Constantinopole și în țerile române pentru Rusia. Din ură în contra Franciei și pentru că făcea parte din *sistemul Nordului*, cabinetul din Londra era frate de cruce cu cabinetul din Petersburg. Polonesul lacheu fură într'o di «*curierul*», adică scrisorile ce lordul Murray le trămitea la Londra, și le dete d-lui de Saint-Priest. Acesta le aduse îndată la cunoscința d-lui de Choiseul. «*Curierul*» era privitor la Țera-Românească și la Moldova, la intențiunile ce cabinetul din Petersburg avea asupra acestor două țeri și la consiliile ce Anglia ar fi trebuit să dea Rusiei, pentru ca acésta să nu facă pe placul Austriei.

D. de Saint-Priest trămite «*curierul*» engles ministrului sevă și-l rógă să'l publice în *Gazetele străine*, pentru ca acestea venind apoi în Orient să arete *aux Grecs de ces provinces*, adică Românilor, adevăratele intențiuni ale Rusiei.

Lucrau de zor, spionau, scotocea, furau și publica la gazete tot ce le cădea în mâini și putea să păgubescă pe Ruși și pe Prusiani. Mai rar așa timpuri de 'nvălmășeli, de hărțueli și rețe, de intrigă și spionare! Și unii și alții aveau mișlôce felurite la 'ndemână și usa de tôte cu egală ingeniositate.

Și 'nainte de declararea formală a războiului turco-rus, și după ce armatele Țarinei și ale Sultanelui se ciocniră în primele întâlniri, agenții și spionii Rusiei, Franciei și Poloniei furnicaū în țările române.

Când Turcia intră în războiū, confederații continuaū luptele cu Polonia. Austria li se arătase orecum binevoitoare. Li lăsase să cumpere proviziuni din Ungaria, ba chiar confederații își stabiliseră cartierul general în Ungaria la Eperies, de și aveau încă în stăpânirea lor trei orașe în Polonia. Pentru acastă bună-voință, Austria promise de la Sultan vro câte-va milioane.

Choiseul continua a trămite confederațiilor bani și ofițeri. După cavalerul Jean de Taulès care fusese capul misiunii franceze pe lângă confederațiunea de la Bar și pe care în 1779 îl găsim consul al Franciei în Syria, veni Dumouriez, ale cărui *Memorie* din nenorocire nu le avem la îndemână ca să urmărim în amănunte luptele din Polonia și efectul lor asupra Domnilor din țările române, și asupra refugiaților poloni de la noi și din Constantinopole. Scim numai, după câte ne spune d. Rambaud, că cele 17000 de cavaleri din cari se compunea armata confederațiilor, erau împărțiți în șese-șapte corpuri independente unele de altele, și aveau comandanți cari se pismuiaū; se uraū și se păgubiau unii pe alții. Resultatul final se vede cu înlesnire când nu există unitate

în mișcări. Rusia era norocósă în Polonia, cum va fi și în Turcia.

Cu tóte sfortările Francesilor, confederații sunt bătúți. Minuni de vitejiă făcură și Dumouriez și Viomesnil, și Dussaillans, și Choisy cari luară într'un rând chiar Castelul Cracoviei. De giaba tóte aceste isprăvi! Confederațiunea de la Bar era condamnată prin însăși firea sa și trebuia să cadă.

Indată după declararea răsboiului turco-rus și începerea luptelor, întregul corp al comiților Potočki și Krazinski se risipi, și comandantii, împreună cu uă parte din trupe trecură în Turcia și cerură să fiă primiți a servi în armatele Sultanului.

La Belgrad și la Varna, împreună cu Polonesii, întâlnim pentru prima óră pe d. de Valcroissant. E gata a forma un corp de armată turco-polonă, a trece cu dânsul Dunărea, a bate și goni pe Ruși din România și a destrona pe Manolache Vodă. Realisând unul din sutele de proiecte cari îi colcăiaū în cap, d. de Valcroissant era hotărît, — ne spuné uă scrisoare a ducelui de Choiseul din 13 Noembre 1770, — ori să se facă Domn în Țera-Românescă, ori să móră.

Să vedem ce se va alege cu acest d'Artagnan rătăcit pe ale Dunărei verđi maluri⁽¹⁾.

1) Isvórele acestei părți din studiū sunt următórele: Hurmuzaki: *Documente* vol VI; Hurmuzaki, colecțiunea *Documentelor Odobescu*, vol. I.

III.

M. de Valcroissant péra ou rendra des services importants à la Porte. C'est là son horoscope. *Qu'il devienne Prince de Valachie ou non*, je ne lui écrirai plus tant qu'il sera sur le Danube... ..

(D. de Choiseul către d. de St. Priest, 13 Nov. 1770). (2)

De la sfârșitul secolului XVII, de când regele Franciei, Ludovic XIV, voia să-și esercite și în Orient aceiași nemăsurată poftă de stăpânire care ridicase în contră-i toate puterile Apusului,—de atunci, printre gentilomiî Franciei, fiă de nēm și nume mare, fiă de cei ce erau copii ai spadei lor, născuse și crescuse ideia că, nicăieri mai mult de cât în Turcia și'n țerile creștine ale puternicului Sultan, nu se pôte presinta rășboinicului prilejuri mai numerose și mai fericite ca să ajungă în scurtă vreme căpitan și, fôrte lesne, stăpânitor de state pe cari, cu sabia, ori cine ar fi putut să și-le croiescă în marele și fôrte puțin cunoscutul imperiū al Padișahului.

supl. I; Albert Sorel: *Recueil des Instructions données aux Ambassadeurs* (Autriche); Salvandy: *Histoire de Sobieski*; Dora d'Istria: *Gli Albanesi in Rumenia*; A. de Jonquière: *Histoire de l'Empire Ottoman*; E. Leger: *Histoire de l'Autriche-Hongrie*; A. Rambaud: *Histoire de la Russie*; Ienăchiță Văcărescu: *Istoria Impăraților otomanî în Tes. de Mon. istor*; A. D. Xenopol: *Rășbóiele dintre Ruși și Turci*; Albert Vandal: *Une Ambassade Française en Orient sous Louis XV*; Le C-te de Saint-Priest: *Mémoires sur l'Ambassade de France en Turquie*; Léonce Pingaud: *Choiseul-Gouffier, La France en Orient sous Louis XVI*, și a mea *Ludovic XIV și Constantin Brâncovénu*.

2) *Documente privitoare la Istoria Românilor*. Suplim. I vol. I. colecț. Odobescu, pag. 822.

Gentilomul care simțea ȃilnic trebuința de a se lupta, întocmai cum omul simte ȃilnic trebuința de a mânca, descedintele nobilei turbulente de odinióră, acum domolită și ținută în respect de puterea regală, trecea granițele și se'ndrepta încotro auȃea că sunt lupte, bătăi, asalturi și alte frumuseți ale rėsboiului de prin vremurile acelea.

În urma unei aventuri galante cu principesa de Condé, aventură care făcuse un sgomot asurȃitor la Paris și la Versailles, comitele de Bussy-Rabutin, vėrul celebrei Dómne de Sévigné, răbufnise tocmai în Transilvania, unde vitejia și crudimea lui aũ rėmas de pomină prin analele Cronicarilor; ér cardinalul de Polignac și marchisul de Béthune aũ făcut sė rėsune vreme îndelungă ecourile Carpaților cu nădrāvana lor bravură, după ce încântaseră prin boschetele de la Versailles pe damele curței lui Lodovic XIV (3).

Unii se reĩntorceaũ în Francia, alții își lăsaũ ósele pe acolo. Cei cari, printr'un noroc fără sėmėn, își revedeaũ patria după ce, de mii de orĩ, ca prin urechile acului, scăpaũ de la mórtea cea mai sigură, povesteaũ minuni ca de pe těrėmul cel-l-alt despre Turci, despre țėrile de ei stăpānite, despre bogăția unora și despre repedea ına-

3) *Revue des Deux-Mondes* 1849, Iuniũ 15. Studiul d-luĩ de Langsdorff : *La Transylvanie depuis la fin du XVII-ème siėcle et jusqu'en 1849.*

intare a rahagiilor, brutarilor, chirigiilor și simplilor soldați la posturile cele mai înalte ale imperiului otoman.

Marele Condé, spune tot d. Langsdorff, chîama la Chantilly pe acești norocoși care veniaŭ din Turcia, și'i punea sê povestescă cum se luptaŭ Osmanlii și cele-l-alte popóre din Orient.

Rêsăritul esercita asupra tuturor imaginațiunilor un farmec iresistibil. Dómna de la Vallières și, puțin mai târđiŭ, ducesa de Montespan, primele douê favorite ale lui Ludovic XIV, invitaŭ adesea când eraŭ la toaletă pe cavalerul d'Arvieux sê le spună despre minunile Rêsăritului.⁽⁴⁾

«Ași încerca norocul în Orient» fu, la sfârșitul secolului XVII și'n secolul XVIII pêně la Revoluțiunea cea mare, întocmai ceia ce este astăđi pentru mulți din Francia și d'aiurea «ași încerca norocul în America».

Acéstă pornire ful favorisată la'nceputul secolului trecut și prin șederea la Varnița lângă Tighina a eroului Suediei, a nădrăvanului Carol XII. Câți gentilomi francesi n'aŭ mers ca'ntr'un pelerinagiŭ sêu hagialic, sê védă pe eroul de la Narva și de la Pultava⁽⁵⁾. Memoriele ce fiă-care dintr'acești gentilomi a publicat sêu a lăsat manuscrise reîntorcându-se 'n patriă sunt fără număr. Intr'unele vorbesc și de Carol XII, dér vorbesc

4) *Mémoires du chevalier d'Arvieux* (Paris, 1735) Tom IV, pag. 57.

5) La Mottraye: *Voyages*, passim.

și de Turci, și de țera, și de obiceiurile lor, și, în virtutea proverbului celui adevărat că «*a beau mentir qui vient de loin*», fiă-care, cu rarissime excepțiuni, înșiră într'aceste memorie afirmațiunile cele mai gogonețe, parascoveniele cele mai ne-așteptate.

Tóte ênsă serviaŭ a'ntreține curentul. Cavalerul X, oficerul Y, copilul din flori al ducelui *d'Enface*, — cum s'ar ȝice, — de sărăciă, de pofta de a se lupta, și, adesea, pentru că li se da a înțelege fiă de prefectul de poliția, fiă de alte autorități, că rău n'ar face *d'aller se faire pendre chez le Grand-Turc*, — plecaŭ din Paris și, de la Marsilia pe mare, se'ndreptaŭ spre Constantino-pole, când nu luaŭ drumul pe la Viena și apoi pe Dunăre, séu când mergeaŭ pe mare la Dantzic și, de acolo prin Polonia și prin Moldova, tot în Turcia.

Guvernul lui Ludovic XIV și, mai târȝiŭ guvernul lui Ludovic XV nu vedeau cu ochi răi acéstă modă a unora din gentilomiŭ Franciei de a merge să 'și caute norocul ori pe «dracu» în Turcia.

În secolul XVIII, starea alianțelor dintre puterile cele mari și dintre cele ce se munceaŭ în tóte chipurile să devină cât se póte de mari, după ce fuseseră mici și nebăgate'n sémă; — evenimentele cari se succedaŭ astfel încât Francia numai nepăsătoare nu putea rămâne în față-le; — demnitatea și interesele ei cele mai însemnate în

Levant și în Polonia,—tóte aceste cauze erau cuvinte puternice cari îndemnau pe miniștrii afacerilor străine să se intereseze de sórta gentilomilor cari plecau în Turcia și, adesea, decât auđiau că trec pe lângă cutare séu cutare capitală, să le dea uă misiune la început anodină, ér la urmă din ce în ce mai însemnată, după calitățile și deșteptăciunea ce arétau în negociarea și pertractarea primei gentilomii călători și aventurier.

Cu modul de a fi al diplomației de acum uă sută și uă sută-cinci-đeci de ani, cu miđlócele de locomoțiune și corespondență de atuncea, era uă fericire și un câștig fără sémén pentru un ministru al afacerilor străine să aibă la 'ndemână, în diferite orașe ale Europei, ómeni cari să fiă gata la moment a 'nfrunta primejdiile cele mai mari, pentru a aduce uă scire, a'njgheba uă intrigă, a afla uă taină, a prinde un emisar.

Când Prusia cu Frédéric și Rusia de la Petru cel Mare sdruncinară din temelie vechia configurațiune a Europei, negociațiunile și problemele diplomatice deveniseră atât de numeroase și, mai cu sémă, atât de complicate încât Francia, care nu putea să nu fiă amestecată în tóte, trebuia să aibă ómeni pretutindenți și'n deosebi în Polonia și'n Turcia, adică într'acele două state cari, prin înălțarea Prusiei și a Rusiei, păreau condamnate a căde și a dispăre din rândul marilor puteri europene.

Pentru Polonia lucrul devenia sigur. Profeția

Regelui Ión-Casimir din 1661 era'n ajun de a se îndeplini. «Acest nobil regat, çisese Ion-Casimir, «va deveni prada națiunilor. Moscovitul îi va răpi «Rusia și Lithuania; Brandeburgul îi va lua Posen, «și Austria, mai *leală* decât aceste două puteri, se «va vedé *silită* să facă tot așa : îi va lua Cra-covia și Polonia».(6)

Tratatul din 1756 cu Curtea Vienei făcu ca încurcăturile diplomatice să devină și mai inextricabile. Franca, aliată cu casa de Habsburg, pe care o combătuse fără 'ncetare din timpul lui Francisc I, era uă resturnare completă a tuturor principiilor fundamentale, a întreg cređului diplomatic de pe atunci. Și decă cel puțin acéstă alianță ar fi fost sinceră și durabilă ca alianțele de odinióră, încheiate de Richelieu și Mazarin cu Suedia, Polonia și Turcia! Dér nu! interesele Franciei ciocnindu-se în Orient cu acelea ale Austriei, și Curtea din Paris, și Curtea din Viena erau silite, în ciuda tratatului din 1756, a lucra una în contra alteia în Turcia, luându-se pe rând de mână când cu Rusia, când cu Anglia, și vîrînd adesea ori în jocul diplomației lor și pe trâmisișii Suediei, Danemarcei, Espaniei și Neapolului.

Pentru acest scop, Franca avea trebuință de ómenî la Constantinopole, la Viena, la Petersburg, la Varșovia, la Baccè-Serai în Crimeia, pre-

6) Alb. Vandal : *Louis XV et Elisabeth de Russie, étude des relations de la France et de la Russie au XVIII-ème siècle d'après les archives du Ministère des Aff. Etrang.* (Paris 1882) pag. 12.

tutindenii pe unde putea să câștige în partea politiceii séle un contingent óre-care.

Am arătat încotro tindea și bătea diplomația d-lui de Choiseul și cât de sus pusă era în ochii politiceii franceze confederațiunea de Bar, menită — credeaū cei de la Paris — ca împreună cu Turcia să staviléscă pentru totdeuna pretențiunile cele nemărginite ale Caterinei II.

Pe lângă Polonesi, Francia își avea ómenii séi. Unul dintr'ênșii, unul asupra căruia se opri câte-va luni cu estraordinară stăruință atențiunea ministerului afacerilor străine din Paris, fu d. de Valcroissant, — acela care se mângâia câtă-va vreme cu ideia de a deveni Domn al Țării-Românesci, în locul lui Manolache Roset.

IV.

D. de Valcroissant nu aparținea nici uneia din marile familie ale Franciei. De óre-ce misiunea cu care fusese însărcinat în Rusia la 1754,⁽⁷⁾ și misiunea ce 'și cam arogase singur spre a deveni Domn al Țării-Românesci fuseseră ambele secrete, și nici un sgomot mare nu făcuseră prin cancelariile europene și prin scrierile contimporane,

7) Alb. Vandal, *op. cit.* pag. 259. Cf. Boutaric; Correspondance secrète de Louis XV, vol. I, pag. 82.

vieța lui nu ni-este de cât foarte puțin cunoscută (8).

Scrierile din colecțiunea *Odobescu* (9) precum și câte-va amănunte din publicațiunea d-lui Vandal, *Louis XV et Elisabeth de Russie*, ne ajută a'l urmări în fazele de căpeteniă ale vieței și luptelor lui din Orient, precum și de a pricepe caracterul, firea acestui aventurar căruia nu'i lipsi, într'acele vremi de învălmășelă, de cât un singur prilej priincios ca să se suiă pe tronul Țării-Românești.

Mai ântâiū, în Rusia, d. de Valcroissant fu nenorocit și ietă cum ; la 1753, Francia refusase de a intra în alianță cu Elisabeta Petrovna, împărătesa Rusiei. Diplomația francesă își perduse calea, dibuia într'una, și Frédéric II cu meșteșugitele-î combinațiuni încurcase tôte Curțile europene. Nimeni nu scia ce-are să facă pe diua de mâne. La 1753 Francia fuge de de alianță cu Rusia, și la 1754 o doresce. Intr'acest an, Valcroissant și, după dênsul, Scoțianul Douglas și enigmaticul cavaler d'Eon (10) vin în Rusia.

Beștușef, cancelarul Elisavetei, dușman al Franciei âncă de la începutul ministerului său, află prin rapórtele poliției din Petersburg că un Frances care se numia d. de Valcroissant, reușise a trece

8) Nu cunosc mult citatele printr'alte scrieri *Mémoires* ale lui Dumouriez, în cari s'ar găsi póte noțiuni interesante despre Valcroissant.

9) *Documente*, vol. cit. pag. 809-851.

10) Alfr. Rambaud: *Histoire de Russie*, pag. 443.

granița rusescă sub un nume fals, și se află în capitala imperiului. Ast-fel cum îi fu descris, Beștușef vădu în d. de Valcroissant un emisar secret, un spion, și puse de l' arestară. Valcroissant, fără nici uă témă, ba, din contra, mai curagios decât totdeuna și zeflemist ca d'Artagnan, nu voi s'și spună nici numele, nici scopul călătoriei séle în Rusia.

Așa va fi pretutindenî și'n tótă vieța.

Beștușef ênsë nu glumia; îl consideră ca un spion din cei mai primejdioși și îl trimise să filosofeze «de unu singur» cu lacul Ladoga în perspectivă în închisórea de la Schlüsselburg. Ce venia să facă în Rusia? care i-era acum misiunea cu care Curtea Franciei l'însărcinase? cari i-erău puterile? sunt cestiuni ce nu se cunosc nici chiar de aceia cari aũ studiat cu de amênuntul relațiunile Rusiei cu Franția în timpul Țarevnei Elisaveta Petrovna, și ciudata poftă a acesteia de a se căsători cu Ludovic XV, Regele Franciei.

Mult ênsë în închisórea de la Schlüsselburg nu stete. Francofobul Beștușef cade, Elisaveta începe faimósa *corespondență secretă*⁽¹¹⁾ cu Ludovic XV, L'Hôpital este numit ambasador al Franciei în Rusia și, mai mult de cât sigur, Valcroissant este liberat din închisóre.

Acestea se întêmplău cam pe la 1760.

11) Alb. Vandal: *op. cit.* passim.

In timp de zece ani perdem pe aventurar din vedere.

Ce-a făcut în Rusia după eșirea'i din închisóre? cu ce misiuni și unde l'a mai însărcinat guvernul Franciei séu, — ceia ce este mai probabil, — diplomația secretă a Regelui care lucra independent și adeseori în contra diplomației ministerului, — nu scim.

In Iuniu 1770⁽¹²⁾ apare ca un *Deus ex machina* la Belgrad, unde trebuia să fiă de mai multa vreme, de óre ce este în pozițiune a da d-lui de Choiseul, ministrul afacerilor străine din Paris, uă mulțime de amănunte asupra mișcărilor armatei rusesci din Țera-Romănescă.

E probabil că, de aci, din Belgrad, judecând împrejurările ce se desfășuraū înainte i și vedënd ce ómeni conduc destinele imperiului otoman și țărilor creștine înconjurátore, Valcroissant își făcu planul de a se ridica în Turcia la un rang pe care nici chiar prin vis nu 'l zăriseră el și tot némul lui.

Ce nu era cu putință în Turcia, în Polonia și 'n țărele române pe vremurile acelea?!

Din tóte părțile Europei alergaū ómeni fără căpătăiū la Constantinopole ca să ajungă dintr'ua clipelă pașale, viziri, domni în Moldova și în Muntenia.

12) *Documente*, pag. 809. Valcroissant către Choiseul, 29 Iuniu, 1770.

Un German de la Dantzig vine 'n Constantinopole, cere audiență la marele-vizir Raghîb-Pașa și îi spune că, într'ua nópțe, la Dantzig, i s'a arêtat Mahomet în vis și i-a spus sê se ducă în capitala Sultanilor pentru a preschimba sórta Imperiului. La auđul acestei năsdrăvănii pe care, fără a se turbura, Germanul i-o spunea fórte serios, Raghîb, unul din marii ómenî de stat ai Turciei, ⁽¹³⁾ nu se putu opri de a nu striga cu mâniă: mare pehlivan mai esci, ghiaurule! Cum adică? eũ mă 'nchin de cincî orî pe fiă-care și de sunt 75 de anî la miđloc, și Profetul nu a bine-voit sê'mî facă nici uă dată măcar acéstă onóre de a mi se arêta 'n vis, și ție, care nici nu'l cunoscî, ți s'a arêtat!

De frică, Germanul s'a turcit ⁽¹⁴⁾.

La Belgrad, unde se afla Valcroissant, uă dată cu el séũ ceva mai înainte, venise un alt venetic, care declară pașei de acolo că el este ultimul din Stuartî, și că Turcia este datóre sê'l ajute cu banî și cu óste a recâștiga coróna stramoșilor sêi și tronul Mareî-Britanii. — Turcia nu avea nimic alt de făcut în timpul acesta, când Orloff, Elphinstone, Romanzoff și Galitzin o prăpădiaũ din tóte părțile, decâț sê cocoțeze pe tronul Angliei pe Stuartul aciolat în Belgrad ⁽¹⁵⁾.

Un al treilea, care sémênă ca douë picături

13) Hammer: *Hist. de l'Emp. ottom.* XVI, pag. 133 și urm.

14) De la Jonquière: *Hist. de l'emp. ottom.* pag. 373.

15) Hammer: *op. cit.* pag. 134.

de apă cu d. de Valcroissant, este Francesul Pierre Robert de Bassemond, colonel la geniū în serviciul Portugaliei, care venise la Constantinopole și voia să devină în armata turcă ceia ce era acum baronul de Tott, și ceia-ce fusese pêne la 1747 faimosul comite de Bonneval, adică Ahmed-Pașa, capul bombardierilor, Frances care servise întâiū în țera sa, apoi în Austria sub principele Eugeniū de Savoia, și 'n fine, certându-se cu acesta și cu marchisul de Prié, guvernatorul Bruxelului, fugise în Turcia și aci, intrând în armata otomană, devenise dușmanul cel mai crunt al casei și diplomației habsburgice (16).

Și câți alți aventurari, și venetici, și derbedei nu veniaū în Turcia cu ideile lui Bassemond și ale lui Valcroissant!

Nu toți însă aū lăsat urme de trecerea lor prin Constantinopole, pe câmpul de luptă și prin hârtiele diplomaților. Mahomet se arăta tuturor în vis și le spunea că aū să devină țari și mari în imperiul Sultanilor,—dér numai în vis!

V.

La Belgrad, d. de Valcroissant venise din Paris (17), și de aci cerea d-lui de Choiseul să'l

16) *Mémoires du Prince de Ligne* (passim). Sainte-Beuve: *Causeries du Lundi*, tom. V. — Victor du Bled: *Le Prince de Ligne et ses contemporains* (Paris, 1890), *passim*.

17) *Documente*, pag. 829, vol. I, supl. I.

autorise a se pune 'n fruntea unui corp de confederați poloni și a se lupta în contra Rusiei. Ministerul afacerilor străine din Paris, care 'l cunosccea de mult, îi aprobă cererea și dă ordine ambasadorului frances din Constantinopole, d. de St. Priest, a se pune în relațiuni cu dânsul și a'l ajuta la Pórtă cum va crede mai bine pentru reușita misiunii lui ⁽¹⁸⁾.

La 1 August 1770 d. de Valcroissant e la Varna împreună cu Mareșalii Poloniei ⁽¹⁹⁾ și gata a face într'ua oră două-șeci de planuri pentru desvârșitul prăpăd al tuturor armatelor rusesci. Uă activitate și uă imaginațiune gasconă *di primo cartello*. Compune, dispune, propune planuri peste planuri. Pe ce se bizuia? Pe nimic. Și tocmai pentru că se bizuia pe nimic, de aceea era atât de inventiv și de bogat în combinațiuni.

Și scrie într'una!

Scrie d-lui de St. Priest, d-lui de Choiseul, comiților Potočki și Krazinski scrisori, memorie, note... Să trecă armata vizirului de la Babadagh peste Dunăre în Muntenia și să 'nainteze în Moldova; să mérgă confederații din Varna într'aceiași direcțiune; să irrupă Kanul Tătarilor în Noua-Serviă și de acolo în Palatinatul Kievului, să atacăm cu tóte forțele nóstre armatele rusesci...

18) *Documente*, vol. cit. pag. 812.

19) Veđi cap. I al studiului, pag. 20 și următ.

et je répons sur ma tête d'une entière réussite et de la défaite des Russes (20).

Și nu stă locului, nu'l ține pământul!

În așteptarea răspunsurilor din Paris, din Constantinopole și de la Viziri la scrisorile ce trâmitea Țilnic, d. de Valcroissant vizitează împrejurimile Varnei, se gândește la măsurile ce vor fi de luat pentru a apăra cetatea în contra atacurilor neprevăzute ale corpurilor rusești (21) și, cu un curagiu fără sémën, atrage atențiunea tuturor asupra-i.

Conform instrucțiunilor primite din Paris și întemeindu-se pe memoriile ce-i trimitea Valcroissant, ambasadorul Franciei din Constantinopole propune Sublimei-Porti (22): formarea unui corp de Polonesi, de Munteni, de Moldoveni, de Unguri, de Transilvăneni cari, sub comanda d-lui de Valcroissant, să trecă în Țera-Românescă.

«M'am dat garant, scrie d. de St. Priest lui Valcroissant, că ai să scapi și să aperi Țera-Românescă de Ruși cât vor mai dura luptele, decât Pórta îți va da mișlócele trebuincioase pentru acésta. Le-am spus cât de folositor este și va fi pentru Turci ca Dunărea să fiă liberă ca să se aducă proviantul din Ungaria. Décă acest plan va fi primit, *vei avé, domnule, uă frumósă*

20) Și 'mă pun capul că vom reuși pretutindenți și că Rușii vor fi spulberați.

21) *Documente*, vol. cit. pag. 818.

22) Scrisórea din 17 August 1770.

«*carieră de percurs...* Décă reușesc, îți trămit «un expres să te vestescă în tótă graba».

Și tot aceste propunerii, făcute verbal lui Reis-Effendi, d. de St. Priest le comunică Sublimei-Porti printr'un ofis într'aceiași și când scrie d-lui de Valcroissant. Intr'acest ofis, ambasadorul stărue asupra folosului ce ar resulta pentru Pórtă, decă confederații polonesi, imobilizați la Varna de la 'nceputul răsboiului, ar fi autorizați să ia parte activă la operațiunile armatei otomane.

«D. de Valcroissant, adaugă ambasadorul⁽²³⁾, «este un oficer de rang și de distincțiune, fórte «cunoscător într'ale răsboiului, în care a meritat «prin vitejia și prin rănile sale, a fi resplătit cu «semne de onóre. El ar forma un corp de ar- «mată din Polonesi, Unguri, Munteni și Moldo- «veni ce-ar aduna, și împreună cu confederații de «Bar, ar apéra Muntenia. D. de Valcroissant va «fi credincios Sublimei-Porti. La Varna el și-a «câștigat chiar de-acum, prin talentele și vitejia «sa, stima celor ce 'l cunosc; sfaturile și planu- «rile sale pentru apărarea orașului aũ fost tóte «primite...»

D. de St. Priest cere Sublimei-Porti un fer- man anume pentru d. de Valcroissant. Ceia-ce e frumos stă în faptul că, îndată ce a primit scri- sórea d-lui de St. Priest, în care acesta îi vor- besce de propunerile sale la Pórtă, gentilomul

23) *Documente*, vol. cit. pag. 814.

nostru crede lucrul ca și isprăvit. Se înțelege, își dicea d. de Valcroissant, nimic mai firesc! Pórta ar trebui să fiă stupidă ca să nu admită propunerea și să nu dea firmanul.

Și deci începe a și pregăti plecarea din Varna și formarea corpului, ér la Paris scrie d-lui de Choiseul că lucrul s'a terminat și 'i spune cum are de gând să începă campania de véra și campania de iérná (24).

D. de Valcroissant nu se 'ndoesce de nimic! Crede că totul s'a făcut și, peste câte-va zile, după ce'i sosise scrisórea de la Cavalerul de St. Priest, vèdënd că Turciï nu se mișcă, că fermanul nu a venit, începe să se plângă cu sgomot ambasadorului și s'èl anunțe că el nu e tocmai de părerea d-lui de St. Priest în ceia-ce privesce rangul ce va avé în Muntenia, în fruntea corpului de armată ce va comanda. D. de St. Priest, pentru a câștiga pe Turci și a reuși în cererea sa, propusese ca d. de Valcroissant să fiă considerat ca un oficer al principelui Munteniei, Manolache Roset, — propunere înțeleptă care ar fi avut drept rezultat sigur înscrierea a uă mulțime de Români în corpul lui Valcroissant, și care ar fi înspirat comandantilor de la Dunăre uă mai mare încredere în Francesul venetic.

D. de Valcroissant nu primesce să servéscă

24) Scrisórea din 21 August 1770, din Karagul.

subt ordinele principelui român ⁽²⁵⁾, pe care, de acum, nu'l p^ote suferi, și pe care, în scrisorile viitoare, 'l va lua într'una peste picior. «Nu mă dau e^u pe Domnul Țării-Românesci», ȃice d^{ensul} în scris^orea din 27 August. Voi^u lupta în Muntenia, d^{er} sub titlul și cu rangul de *General-Major al Republicei polone confederate*,—titlu sonor, umflat, de mare frumuse^{te}, ce e dreptul, d^{er} sec și f^orte propri^u a escita b^{an}uelile Turcilor. D. de St. Priest se sup^{ar}ă, și sup^{ar}at va r^{am}âne pe d. de Valcroissant p^{en}ă la sfârșitul campaniei lui pe Dunăre. Generalul-Major simte îndată sup^{ar}area ambasadorului și se pl^{an}ge ministrului de Choiseul.

«D. de St. Priest, ȃice el în scris^orea din «27 August 1770⁽²⁶⁾, a obținut firman pentru d. «de Tott și pentru mine nu».

Totuși, fermanul ese, d^{er} nu cum voia *Generalul-Major*, ci cu ordinul de a se duce la armata Mareluⁱ-Vizir, unde i se vor da instrucțiunile necesare ⁽²⁷⁾.

La 3 Septembre d. de St. Priest scrie la Paris că d. de Valcroissant e cam sărit, că nu voiesce s^e servescă subt ordinele principelui Țării-Românesci, că taiă Turcilor moși pe groși și că'n scrisorile ce'i adres^{ez}ă, pe lângă noutățile false și exagerate ce'i dă, mai e și nepoliticos.

Cu t^ote aceste neajunsuri, d. de St. Priest

25) Scris^orea din 27 August 1770, din Karagul.

26) *Documente*, vol. cit. pag. 817.

27) Scris^orea din 28 August 1770.

stăruiesce la Pórtă în favórea d-lui de Valcroissant și, în fine, la 5 Septembre 1770, dintr'ua scrisóre a Generalului-Major către ambasador, vedem că formarea corpului de armată a 'nceput⁽²⁸⁾. D. de Valcroissant începe iér planurile.

«Voiü face chiar și imposibilul pentru a in-
«spira ultimului dintre soldații mei simțimêntele
«ce am însu'mi. Cu foc și cu ardóre ostașii mei
«vor sbura acolo unde va fi trebuința. Muntenia
«va fi scăpată și apărată, Dunărea liberă și Su-
«blima-Pórtă, ca și mine, îți va fi recunoscétóre».

De giaba tóte aceste salturi și aceste înfo-
cate fágădueli! D. de Valcroissant e condamnat
să bată apa 'n piuă în Septembre și 'n Octobre.

În luna lui Novembre este la Isaccea⁽²⁹⁾ unde
aștepta într'una pe Dragomanul Porței, cređând
că are să aducă ceva și pentru dênsul din Con-
stantinopole. Cei din Stambul de-abia acum se
hotăresc să dea un ferman pentru confederații
polonesi ca să ia și ei parte la luptă⁽³⁰⁾. Lu-
crurile mergeau la Turci ceva mai încet de cât
în capul d-lui de Valcroissant.

De vreme ce nu putea să se luptă, d. de
Valcroissant scria și scria într'una pentru a'și ră-
cori focul în care ardea. Nu avem scrisorile cu
care a bombardat în August, Septembre și Oc-

28) *Documente*, vol. cit. pag. 820.

29) *Documente*, vol. cit. pag. 820.

30) Scrisórea Marelui-Vizir către comiții Potočki și Krazinski
din 11 Noembre 1770.

tobre pe d. de Choiseul. Ceia ce e sigur, căci scim dintr'ua scrisore a Ministerului ce reproducem mai la vale, e că d. de Valcroissant trebuie să fi făcut minuni în corespondența sa cu Parisul. Turcia, Ungaria, Polonia, principatele române și Transilvania, organizate pe base cu totul altele decât cele existente; state noi în locul celor vechi, noi combinațiuni și, mai cu sémă, noi suverani, în numărul căroră, în primele rânduri, mă jur că am recunósce îndată pe d. de Valcroissant. D. de Choiseul trebuie să fi amețit citind proiectele Generalului-Major, proiecte mult mai întinse și... mai gascone decât proiectul lui Disloway, de care am vorbit în cap. I al acestui studiū. Mai rar om care se iea foc mai răpede și mai mult ca acest curios candidat la tronuri orientale ce singur fabrica!

Ast-fel ne explicăm noi rândurile următoare din scrisorea pe care, din Fontainebleau, o scrie la 13 Noembre 1770 d. de Choiseul către d. de St. Priest ⁽³¹⁾.

«Dacă reușesci din parte-ți a da óre-care «consistență confiderațiilor de Bar séu *décă cele-
«l'alte proiecte ale d-lui de Valcroissant reușesc,
«acest oficer va deveni un om prețios».*

Și mai la vale:

«D. de Valcroissant va peri séu va aduce «servicii însemnate Porței. Acesta i-e oroscopul.

31) *Documente*, vol. cit. pag. 821.

«Să devină seú nu principe al Țerei-Românești,
 «eú nu'í voiú mai scrie cât timp va fi pe Dunăre
 «seú pe câmpul de răsboiú. Nesiguranța de a
 «face se'í ajungă scrisorile ar fi pré mare».

Se vede deci că, prin scrisorile scrise cu
 focul și convingerea ce'l săltaú, d. de Valcrois-
 sant făcuse pe diplomații din Paris să credă că
 într'adevăr ar fi cu puțință ca el, aventurierul, să
 ajungă și pré se ajungă Domn în Țera-Româ-
 nescă.

Ba încă și mai mult: ministerul e gata, după
 cum o probéză uă scrisóre din 24 Ianuariú 1771⁽³²⁾
 se'í dea și uă subvențiune de lei 36,000 pe an,
 decă cu adevărat Cavalerul de St. Priest crede
 că aventurarul ar puté face ceva efectiv.

Și mai e probabil un lucru, și anume că, tot
 în Novembre, când scria d-lui de St. Priest la Con-
 stantinopole, d. de Choiseul scrisese și Generalului-
 Major, marelui și fecundului planuitor, d. de Val-
 croissant, la Karagul ori la Babadag⁽³³⁾, dându-í
 aprobarea sa deplină. Lucrul trebuie să fiă așa,
 de vreme ce, la 30 Noembre, aventurarul nostru
 scrie din Babadag d-lui de St. Priest, spre marea
 desperare a acestuia care cunoscea pe Turci: «eú
 «plec cu confederațiunea de Bar în Țera-Româ-
 «nescă, *cu toate ordinele contrarie ale Sultanului...*
 «Mě depărtez prin urmare de Escelența Vóstră

32) *Documente*, vol. cit. pag. 831.

33) Unde se afla la 29 Novembre 1770.

«și scrisorile mele vă vor sosi mai cu greu și cu
 «mai mare cheltuielă... Voi scrie de aci înainte
 «d-lui de Choiseul prin Transilvania... Te rog
 «să'i spuți cât de mult mă vor costa scrisorile tră-
 «mise la Paris... Serviciul ce vom face în Țera-
 «Românescă, adică într'ua țeră devastată, jăfuită,
 «prăpădită și arsă de Ruși va fi foarte greu. De
 «aceia, cred că ar fi drept ca, de la 1 Ianuariu,
 «să mi se hotărăscă uă subvențiune anuală și
 «plata cheltuelilor mele extraordinare, afară de
 «cei 8000 de lei ce primesc de la Ministerul de
 «răsboi... (34)».

În ziua în care Francesul nostru scriea d-lui de St. Priest că nu'i pasă de ordinele Sultanului și că plăcă în Țera-Românescă, ambasadorul îi trămitea uă scrisore prin care 'l vestia că Pa-dișahul nu voesce ca el, Valcroissant, să însoțescă pe confederații de Bar și'i da ordine să vină la Constantinopole.

Valcroissant pune la dosar ordinul d-lui de St. Priest, și plăcă din Babadag la Silistra, încetând orî-ce relațiuni cu ambasadorul din Constantinopole. În Decembre 1770⁽³⁵⁾, el nu corespunde de cât cu d. de Choiseul, ântâiū de la Silistria pe unde trece cu comitele Potočki și este primit în audiență de Marele-Vizir căruia îi tócă câte 'n lună și 'n sóre, și al doilea din Rusciuk unde se

34) Scrisórea din Babadag, din 30 Novembre 1770.

35) Scrisorile din Silistria 17 și Rusciuk 23 Decembre 1770, pag. 824—826.

află Kalga-Sultan Chanul Tătarilor și Rumili-Pașa. Aci, în Rusciuk, confederații și Francesul nostru stă mai multă vreme. Veniseră cu gând să trecă-îndată în Țera-Românească, și erau siguri de voiă și de mișloc. Vizirul le spusese la Silistria că Rumili-Pașa din Rusciuk are ordin să le dea toate înlesnirile pentru recrutarea corpului de armată.

Nici umbră de ordin, nimic, absolut nimic!

Desperat, Valcroissant trămite din nou la Cernavoda, la Marele-Vizir, să vedă care e cauza acestor încurcături și, apoi, conform obiceiurilor și firei sale, începe să se informeze despre cele ce se petrec împrejurul cetății în care se afla.

Află că generalul Glebov e la București, că postul Rușilor cel mai apropiat de Giurgiu e la Copăcenii, unde sunt 300 de Donsky Cazaci cari au reparat podul de peste Argeș, și că la Comana sunt 300 de pedestri și 200 de călări.

Rușii de la Comana, de la Copăcenii și chiar de la București fac într'una incursiuni spre Giurgiu unde se află Khanul Tătarilor... *quant à nous*, adauge cu comică desperare Valcroissant, *nous fumons la pipe et nous prenons du café aussi honteusement qu'il est possible de dire*⁽³⁶⁾.

După cele pêne acum aflate despre firea și pornirile d-lui de Valcroissant, lesne își poate în-

36) Cât despre noi, tragem ciubuc și bem cafea spre cea mai mare a noastră rușine.

chipui orî-cine cât chin simțea și cât sânge rău își făcea focosul General-Major în mișlocul tembelilor pașale din Giurgiū și din Rusciuk. Valcroissant nu mai pôte de necaz, sare 'n sus și se topesce cu inima d'atâta lene și nepăsare...
«Fai proposé l'enlèvement du général Glebov(37) et de tout son corps, en en faisant marcher cinq des nôtres... mais mon projet était trop beau pour être exécuté»(38).

La auđul acestei propunerî, Rumili-Pașa, ginerile Sultanului, *«le Turc le plus gai que j'aie vu jusqu'à aujourd'hui»*, se mulțumea a răspunde c'un *Peki! Peki!* fôrte veselnic și nu făcea nimic.

Totuși, Valcroissant avea ce avea cu Manolake Roset care se afla la Craiova și, în înțelegere cu Mohamed-Pașa de la Vidin, apăra fôrte bine România-Mică. (39)

«Ilustrul principe al Munteniei se află cu îngrozitorul său corp de armată la Craiova», scrie el d-lui de Choiseul la 23 Decembre 1770. Ilustrul principe al Munteniei era ținta tuturor ironiilor și tuturor zeflemelelor Francesului furios. De ce? Pentru că e probabil că, la cererile lui de a i se da Țera-Românescă spre apărare, Turcii

37) Care comanda la Bucuresci.

38) Am propus să prindem pe Generalul Glebov și 'ntreg corpul lui, punând în mișcare spre Bucuresci cincî corpuri de ale nôtres... d'er proectul meu era pré frumos ca să fiă adus la 'ndeplinire.

39) Hammer: *op. cit.* vol. XVI pag. 288.

îi răspundeau: Țăra-Românească are Domn; uite-l la Craiova!

Intrăm în Ianuariu 1771. Pașa din Rusciuk și Kanul Tătarilor din Giurgiū nu se mișcă; de la Constantinopole nici uă scire; la Silistria, la Cernavoda, la Babadag, la Varna, aceiași nemișcare ca și la Rusciuk și Giurgiū. D. de Valcroissant se mișcă pentru toți la Paris, la Stambul și pretutindenī. De voiă, de nevoiă, reîncepu corespondență cu ambasadorul⁽⁴⁰⁾ ca să aibă cui să-și verse focul. Îi spune d-lui de St. Priest de tôte felurile, ba încă ține să-l convingă că a învățat și turcesce, și povestindu-i cum vizitează posturile și fortificațiunile îmbrăcat în uniformă de general frances de dragoni, îi spune că Turcii ȃic: acesta-i generalul frances (*c'est le général français!*) care pe turcesce, adauge sciutul aventurier, se ȃice; *eī, eī, hoșgheldi, Beyzadé, hoșgheldi.*⁽⁴¹⁾

D. de St. Priest crede pe sfert cele ce-i scrie d. de Valcroissant și-l așterne sdravăn la Paris, unde încrederea în stéua aventurarului începe să scađă fórte repede în Februariu 1771.

Și d. de Valcroissant perduse cu totul răbdarea și'n mânia care-l înferbânta într'una, din cauza amânărilor Porței, el se pune pe întocmire de planuri altele decât cele imaginate pêne acum. La 30 Ianuariu 1771 scrie d-lui de Priest⁽⁴²⁾ că

40) *Documente*, pag. 826.

41) Scrisórea din 20 Ianuriu 1771.

42) *Documente*. vol. cit. pag. 834.

plécă în Transilvania. Trei alți oficeri francesi 'l așteptău la Brașov; aveaŭ să formeze acolo un corp de voluntari; vor hărțui pe Ruși prin Muntenia și prin Moldova, și vor da mâna cu Dumouriez în Polonia. Ecă un nou plan pe care în conciliabulele de la Rusciuk 'l găsiaŭ admirabil, sublim, de geniŭ. Cine? Valcroissant, cavalerul de Saint-Aulaire, un alt rătăcit căruia, cine scie? Valcroissant îi promisese banatul Craiovei, și frațele d-lui de Valcroissant, cari 'mpreună se aflaŭ acum la Rusciuk⁽⁴³⁾.

D. de St. Priest tace, nu răspunde nimic, și Valcroissant așteptă uă lună și apoi se convinge că planul cu Brașovul și Transilvania s'a învechit. Atunci propune un altul marchisului de Monteynard.⁽⁴⁴⁾ Acesta semăna cu cele-l-alte două, dér locul unde avea să fiă adus la îndeplinire era deosebit. Strângerea corpului de operațiune avea să se facă, conform noului plan, la Zighet în Maramureși.

Și acesta cade.

Valcroissant perde cu desevêșire răbdarea. În Aprilie 1771 părăsesce Rusciukul și se duce la Cernavoda, de acolo mai târziu va merge la Vidin, pe urmă la Mehadia... tot pe ale Dunării verși maluri. Dér de géba tóte! Ministerul din Paris nu măi crede de loc în reușita încercărilor

43) Scrisorile din 21 Februarie și 6 Martie 1771, la p. 837—839.

44) Nu cunosc cine este acest marchis.

și planurilor séle. D. de St. Priest arătase d-lui de Choiseul și'l convinsese că d. de Valcroissant vede cai verđi pe păreți și că'n cap îi cântau sticleții.

Ceia ce măresce și mai mult ironia și cruđimea sórtei aventurarului nostru mai este și faptul următor: Valcroissant, de care Turcii, în tómna anului 1770, ar fi dorit să se scape ca de uă *satara-belea* franțuzescă, Valcroissant voiesce acum să plece, și Turcii nu'l lasă. Khanul, Seraskierul, pașalele îl rógă să nu'i părăsescă; se opun la plecarea'i, nu'i dau ceauși de drum. Să ne 'nchipuim furia bietului Frances, și să'l deplângem!

Devenise misantrop și pessimist. In scrisorile către d. de Monteynard⁽⁴⁵⁾ din 17 Aprile și 10 Maiu nu vorbesce de un singur pașă, fără să adauge că acesta este *de tous les Turcs la première bête*; pe d. de St. Priest numai că nu'l înjură, și când numele principelui Munteniei îi vine sub pênă nu'l lasă să se scape pênă nu'l încondeiază ca pe un «papă-lapte» din cei mai «budalà».

Cu tóte acestea, din puținele scrisori ce mai găsim de la dênsul de la Maiu și pênă la Septembre 1771, se vede că nici el însuși nu mai credea în stéua ce i se arătase la Dunăre în August 1770. Căderea ducelui de Choiseul și ve-

45) *Documente*, vol. cit. pag. 840—848.

nirea la Ministerul afacerilor străine a ducelui d'Aiguillon îi taiă cu desevêşire speranța de a mai fi susținut. Nu mai are curagiū, nu mai face planuri, nu mai viséză la coróna Țării-Românesci. Țice un adio desgustat orașelor și satelor de pe malurile Dunării, și din Vidin trece la Mehadia⁽⁴⁶⁾.

Aci întâlnește vro câți-va oficeri austriaci cari'l asigură că'n curând Austria, aliată cu Turcia,⁽⁴⁷⁾ va declara rêsboiū Rusiei și că vor fi lupte mari în țerile române. Patima rêsboiului iér l'apucă, 'l sguduiă, 'l înferbîntă, și dintr'un condeiu declară ducelui d'Aiguillon că ar fi fericit să servescă în armata imperială a Austriei.

Servit-a?

Scrisori de la dênsul și de la alții despre dênsul numai gâsim în colecțiunea de care ne-am servit în studiul acesta. Ce-a făcut? ce-a mai plănuit? când a murit? nu scim. Ca ori-ce aventurar de felul și firea lui, e mai mult de cât probabil că d. de Valcroissant nu a murit acasă.

Ar fi putut să móră în Bucuresci ca Domn și Stăpânitor al Țării-Românesci, decă un dram mai mult de noroc, un Pașă mai deștept la Rusciuk, un ambasador frances la Constantinopole focus ca și dênsul l'ar fi săltat să reușescă într'unul din nenumêratele-i planuri cari, tôte, tindeaū la tronul Țării-Românesci.

46) Scrisórea din 4 Septembre 1771.

47) Se vorbia de atunci de tractatul numit al subsidiilor cu care Kaunitz și Thugut trăsaseră pe sfóră pe diplomații Turciei.

I-ar fi fost atât de ușor!

Óre cei mai mulți din câți se urcară pe tronurile țărilor române, de la 1711 și pînă la 1821, aveaă, pentru a fi domni la Iași și la Bucuresci, mai multe drepturi de cât d. de Valcroissant?

In șirul Fanarioților, printre Mavrocordați, Ipsilanți, Șuțești și Moruzesci, un beș, un gospodar frances, tot ce póte fi mai frances, ar fi fost un episod curios în istoria română din secolul trecut.

ALEXANDRU IPSILANTI ȘI FII SĂI

(1774—1782)

I.

În *Istoria Daciei* ⁽¹⁾ Fotino ȃice: «Alexandru Vodă a domnit șapte ani în *pace* și în *linisce*».

De și amestecat, la apusul epocii fanariote, într'unele din afacerile ultimilor Greci din Fanar, Fotino nu putuse nici măcar bănuî cu ce preț și cu câte silințe Domnul Țării-Românesci, Alexandru-Vodă Ipsilanti, fiul boerului țarigrăden, Aga Ion ⁽²⁾, reușise să dea supușilor săi acăstă pace și acăstă linisce, cari durară de la Decembre 1774,

1) Fotino: *Istoria generală a Daciei*, trad. G. Sion (Bucuresci, 1859), Tom. II, pag. 172.

2) Fotino: *Ibid.* pag. 171, — Principesa Dora d'Istria (Aurelia Ghica) în lucrarea sa *Gli Albanesi in Rumenia* (Firenze, 1873) se încelă făcând (pag. 316) pe Ipsilanti fiul lui Atanasiu Comnen Ipsilanti, doctor în medicină și autor al scrierei *Μετὰ τὴν ἀλωσιν* despre care vom vorbi.—În lucrarea *Μανάση τοῦ Ηλιάδου λόγος ἐγγομιστικὸς*

data venirii lui în Bucuresci (3), și pînă la Ianuariu 1782, data demisiunii lui din postul de Beî și arendași óre-cum milos al Țării-Românesci.

Pace și linisce nu mai erau, nici în Constantinopole, nici la Iași și la Bucuresci, pentru membrii familiilor Mavrocordat, Ipsilanti, Moruzi, Șuțu Caragea, încă de când, prin fuga lui Cantemir în Rusia și prin omorul lui Brâncovénu pe malurile Bosforului, Turcia călcase în picióre drepturile țerei și în loc de a da totdeuna, ca suzerană, investitura alesului națiunei, trămitea după plac în Moldova și 'n Țera-Românescă pe învățații și sireții copii ai Fanarului, dragomanii ai Porței, favoriți ai pașalelor și ai Seraiului imperial.

De la 1712 în Moldova cu Nicolae Mavrocordat și de la 1716 în Țara-Românescă cu același principe, născuse, în familiile grece ale Fanarului, un fel de neînduplecată patimă pentru

εις τὸν ὑψιλότατον καὶ Θεοσεβέστατον κύριον Ἰωάννην Ἀλέξανδρον Ὑψιλάντην τὸν μεγαλοπρεπέστατον ἡγέμονα πάσης Οὐγγροβλαχίας (*Oratio panegyrica*, Lipsiae, 1781) citată în Engel (*Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, Tom. I, pag. 70), se dice că Ipsilanti este născut la Constantinopole; că Emanuel Comnenus, care descindea din familia imperială a Byzanței, dete una din fetele sale lui Ipsilanti, *Magnus Domesticus*; decî, dice Manase Eliade, Alexandru-Vodă Ipsilanti este înrudit cu împărații Byzanței, — ceia ce nu opresce, și cu drept cuvînt, pe Engel a adauge în notă: *allein ist es bekannt dass der Anherr des Ypsilantis Hofkürschner der Pforte gewesen.*

3) Fusese numit în Octobrie — V. scrisorile comitelui de Saint-Priest către Ludovic XVI și către d. de Vergennes, ministrul afacerilor străine din Francia, în Odobescu: *Documente* (vol. I, anul 1774), și scrisorile lui Thugut către Kaunitz în Hurmuzake: *Documente* (Vol. VII, anul 1774).

mulțămirea căreia, de la vârsta de 16 ani, Grecul lucra uă viață întrégă, și nu era faptă bună seú reă, curată seú murdară, curagiósă seú mișeléscă, pe care tēnēr ori bētrân, el se nu fi fost gata a o sēvērși.

Acéstă pasiune ardentă era pofta de a fi Domn la Iași seú la Bucuresci.

I se făcea urare Fanariotului când era în légân seú fiă Domn în Moldova seú în Țéra-Românéscă, și-apoi, mai târđiú, când după uă vieță plină de mistuitoře peripeții, el își neteđia barba cea albă, privind a lene din vila sa de la Galata, incomparabila panoramă a Bosforului, uă neasemuită plăcere i-ar fi făcut un dragoman al unei ambasade străine đicēndu-i, între altele, și urmátóarele cuvinte: pentru ce Inălțimea Vóstră nu ar mai fi Domn în Valachia ori in Moldova?... .

Farmec iresistibil, fascinațiune fără sémen esercitaú aceste douē tronuri asupra Fanarioților.

Pentru a le căștiga unii își perdură capul, alții își risipiră averile și pe acelea ale rudelor și ale bancherilor cari credeau în stéua lor; mulți suferiră exilul cel mai aspru, toți fură robi umiliți, batjocoriți, călcați în picióre, mai rău de cât ultimul dintre Eunuci, de către tóte pașalele Porței, de Viziri, Reis-Effendi, Kapetan-Pașa, Kehaiele, și mai cu sémă de înfiorătorul Kislar-Agassi, — capul Eunucilor Seraiului imperial, un fel de bestia cu chipul de om, spaima tuturor ambasadurilor străini și chiar a Marilor-Viziri.

Și totuși, nu era greutate pe care Fanariotul se nu o biruie, nu era piedică pe care se n' o sară.

Ingenuchia cu mintea, cu punga, cu trupul ani de-a lungul; lupta pênă la sleirea desevêrșită a puterilor cu un fel de desperată plăcere și chiar dacă la urma urmelor, nu isbutia a se sui măcar o dată pe unul din cele două tronuri către cari căscase cu neîntrecută rîvnă, el nu se plîngea nici nu blestema. Iși îndeplinise menirea vieței: intrigase pentru tronul Valachiei și pentru al Moldovei; realizase pe jumătate urarea ce i se adresase de mósă, de părinți, de rude, când i se đisese: să fi Beî! să fi *αὐθέντις τῆς Οὐγγροβλαχίας καὶ τῆς Μολδαβίας!*

«O frumósă'i Moldova, dér mai frumósă'i «Vlachia; frumósă'i Polonia, dér mai frumósă'i «Vlachia; frumósă'i Ungaria, dér mai frumósă'i «Vlachia! frumos este întreg pămêntul, dér mai «frumósă'i Vlachia. Singur Raiul cel din Eden e «mai frumos de cât Vlachia Daciei! (4)» esclama cu esagerațiunile obicinuite ale Orientalilor, într' uă scrisóre adresată Marelui Vornic Constantin Dulescu, un Grec deștept și șiret, Cesare Daponte, autorul *Efemeridelor Dace*.

4) *Καλή ἢ Μπουδανία, καλήτερον ἢ Βλαχία· καλή ἢ Δαχία, καλήτερον ἢ Βλαχία· καλή ἢ Οὐγγροία, καλήτερον ἢ Βλαχία· καλή πᾶσα ἢ γῆ, καλήτερον ἢ Βλαχία· ὁ ἐν Ἐδέμ παράδεισος μόνος καλήτερος τῆς ἐν Ἀσσία Βλαχίας.*—In *Ἀσικαὶ Ἐφημερίδες* ale lui Cesare Dapontes, publicate de D. Emile Legrand (Paris, 1880). Tom. I, pag. 224. Din scri-sorile sale.

Daponte scria, Grecii toți credeau același lucru. România era frumoasă și adimenitoare, nesfârșită în bogății, în nuri și 'n fericiri. Era nemuritoare, căci suferise totul fără să adormă pentru veciă. Turci și Nemți, Ruși și Tătari trecuseră și treceau într'una peste câmpiele ei și, cu tot focul și prăpădul ce lăsaū pe urmă-le, din sênul țerei, ca din comori vrăjite, eșiau ierăși la lumina sórelui grâne, turme, stupuri, ciređi, avuția nesigură a locuitorului, prada viitoare a viitoarelor rêsboie.

Pêně și numărători Băncelor Angliei și Franciei ar obosi socotind miliónele produse din țerile române în secolul XVIII, pentru mulțămirea în veci nesăturată a Turcilor, a Fanarioților și a tuturor bine voitorilor némului românesc, cari storceau de zor Valachia și Moldova.

După cum odinióră Henric IV, cel mai mare rege ce a avut Francia, își ațintise, prin isbânđele lui Mihai-Vitezul, privirele lui înțelepte asupra țerilor române, — tot ast-fel, acum în anii de cari vorbim, înmărmurit la vederea atâtor bogății cari născeau ș'apoi eșiau din țeră, Frederic II, cel mai mare rege ce a avut Prusia, ținea să fiă informat despre tot ce se petrecea la Iași și la București, pentru că, cine scie! își đicea adâncul monarc, Caterina II a Rusiei, Iosif II al Germaniei, politica neródă a Franciei și orbirea iremediabilă a Sultanilor pot produce în configurațiunea politică a statelor orientali cele mai neprevęđute schimbări.

Frederic II ținea deci să fie informat, ba încă, de-a dreptul, are și va avea relațiuni cu Domniî Moldovei (5).

Cu privire la aceste informațiuni pe cari toate curțile europene le cereau cu stăruință miniștrilor și ambasadurilor de la Constantinopole, ar fi de scris volume și ierăși volume, și tot nu s'ar pute coprinde într'insele toate intrigile, toate combinațiunile, toate espedientele seú, pentru a vorbi limba diplomatică a secolului XVII, toate *musafir-nicele marghiolii*, întrebuițate de diplomați, puse în mișcare, ori pe față ori în taină, pentru a avea mai iute, mai multe și mai adevărate, informațiunile cerute de curțile europene.

De când Potemkin voise România pentru densusul⁽⁶⁾ înainte de tractatul de la Cuciuc-Kainardji, și preparase Caterinei II drumul către Țarigrad, curțile europene voiau cu ori-ce preț să scia ce mișcă la Constantinopole.

În 1660, Grigore I Ghika scria capukehaielei sale, Postelnicul Constantin Cantacuzen, tot la Constantinopole, dicându-i cu pitoresci cuvinte: foarte

5) V. Documentele Hurmuzake și Odobescu, publicate de Academia Română.

6) Alfr. Rambaud: *Histoire de la Russie* (Paris, 1879) pag. 466 și urm.— Documentele Hurmuzaki și Odobescu.— Boutaric et Campardon: *Mémoires de Frédéric II* (Paris 1866) și Le chevalier d'Arneht et Geoffroy: *Correspondance secrète entre Marie-Thérèse et le comte de Mercy-Argenteau* (Paris, 1875) *passim*.

să'ți pui pólele în briú și să te ostenesci pentru mine⁽⁷⁾.

Acum, după ce Caterina II și-arătase aprópe pe față vederile sale în cestiunea Turciei, Europa deschisese ochii și un *steeple-chasse* de intrigí diplomatice începuse la Constantinopole. «Fóрте își puneau pólele în briú și se osteniau» ambasadorii și miniștrii creștini.

Și d. de Saint-Priest, ambasadorul Franciei, și internunțitul lui Iosif II, Thugut ántáiú și-apoi cavalerul Herbert de Rathkeal, și d. de Stakieff, ministrul Rusiei, ca și trámíșii lui Frederic II al Prusiei și aceia ai lui George III al Angliei, se luaú la 'ntrecere a ghici intenționile Porței, a sci ce se petrece la Divan, a avé relațiuni cu funcționarii Seraiului, a îngrádi în fine pe Sultan, pe Sultana-Valide și pe Marele-Vizir numai cu ființe devotate lor.

Lesne își póte închipui cine-va, în miđlocul acestor íțe, întinse în sute de direcțiuni, cu câtá îndemánare și cu câtá ușórá și priceputá destoiniciá se prefiraú, se furișau și lucraú Fanarioții vênători ai tronurilor románe.

Să nu uitám cá, de la Panaiot Nicosios⁽⁸⁾— séú

7) *Magaz. Istoric* I. Nicolae Bălcescu: *Biografia Postelnicului Cantacuzen*, pag. 385.

8) Mult amestecat în afacerile románe de la 1648 pêně la 1673. V. *Journal des Savants* (Paris) Aprile 1879, și in Odobescu: *Documente*, scrisorile d-luí de Nointel din 1673 și urm., precum și pe *Cronicarii Moldoveni*.

cum îi dăcronicarii noștri, Panaiot Nicuș, — din secolul XVII, postul de dragoman al Porței, adică de interpret pus în dîlnice relațiuni cu diplomații creștini, era ocupat de Greci. Ei ântâiū vedeau, judecaū și cântăriaū pe ambasadori, ș'apoi îi închinaū Vizirului și Sultanului. — Bine înțeles că dragomanul, care 'și aștepta rîndul la tronurile din Iași și din Bucuresci, încondeia Turcilor pe ambasador, după cum i se părea lui că acest diplomat îi va fi prieten seū neprieten în lupta de el începută.

Intrecere, intrigi și manopere între ambasadori de la Pera și la Pórtă; când cu voia, când fără voia lui Reis-Effendi, întrecere, intrigi și manopere între dragoman și aceia dintre ambasadori pe cari Fanarioții și-i credeaū dușmani; intrigi la Seraiū, intrigi la Pera, intrigi la Fanar, intrigi la Pórtă, la Iași, la Bucuresci, ceva de spaimă, ceva neauđit, ceva atât de complicat în modul seū de a fi și de a se mișca, în cât bailul Veneției, acum decăđută din tóte măririle ei de odinórá, bailul Veneției, «șcóla și piatra de temelía a diplomației europene»⁽⁹⁾ din alte vremuri, se uita lung la mersul atâtor cestiuni, la espediențele nenumărate ale Fanarioților, la ingeniositatea și încápěținarea dragomanilor cari nu disperaū nici odată.

9) Ernest Nys: *Les Origines de la Diplomatie et le droit d'ambassade jusqu'à Grotius* (Bruxelles, 1884), pag. 9.

Unde sunt Machiavelli, Capponi, Vettori, Guicciardini,⁽¹⁰⁾ diplomații neîntreçuți ai micelor republice și domniate italiene din evul mediū, cari, pe scene strîmte, băteau apa în piuă cu același geniū de intrigă și de șireteniă, cu aceleași mișloce când legiuite când infame, cu cari, pe scena putredă a Constantinopolei, Fanarioții o bătură un secol întreg?!

Și-ar fi recunoscut succesorii și, ca odinioară, unul din ei, Machiavel, ar fi deplâns și blestemat fatalitatea care 'i condamna a cheltui atâta bogăția de minte și atâtea însușiri desevêrșite pentru scopuri netrainice și de nimica.

Ce comedii! ce drame! ce tragedii!

Și se nu credem că în tôte elementul feminin lipsia, și că galanții gentilomi de la curțile lui Ludovic XV și lui Ludovic XVI, venind să se plimbe și luând parte la unele din cestiunile diplomatice, cari se tractau la Pera și în Fanar, puteau dice că *ça manque de femmes*.

O nu!—de la Roxandra Mavrocordat,⁽¹¹⁾ adică pe la începutul secolului XVIII, și pêne la Catinca Șuțu⁽¹²⁾, adică pêne la finele acestui secol, mai tôte intrigele, conduse la Constantinopole de Dragomanii Porții și de familiile fanariote, avură pe lângă eroū și pe eroină.

Lady Wortley Montague le admira pelița

10) *Ibid.* pag. 8.

11) Documentele Hurmuzake și Odobescu.

12) *Ibidem*.

obrazului⁽¹³⁾; baronul de Tott, grațiositatea ce aveau când mâncau măslinile cu degetele⁽¹⁴⁾; principele de Ligne, *morbidezza* mișcărilor și proeminența stomacului⁽¹⁵⁾.

Sunt însă diplomați ruși, francesi și austriaci cari, amestecați în intrigele de la Constantinopole, le vedeau lucrând și le semnalau puterea și îndemânarea în scrisorile ce adresau Suveranilor lor. Documentele Hurmuzake și Odobescu conțin nu puține din probele de diplomație greco-feminină a secolului trecut.

Fanarioții și Fanariotele aveau toate aptitudinile, se pricepeau la orice, se potriviau cu totă lumea, aveau în vinele lor sânge de la toate popoarele.

Aceiași lady Montague ne spune⁽¹⁶⁾ că nu puține persoane a cunoscut în Fanar, cari erau născute dintr'un tată grec și uă mumă italiană, și aveau în familie uă bunică francesă și uă alta armencă.

De altmintreli, vom întâlni la București și la Iași un model de diplomată femeie, Grecă, de uă frumusețe, de uă deșteptăciune și de uă per-

13) *Oeuvres de lady Montague* (Paris, 1804, 4 vol.) vol. II. pag. 165.

14) *Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tatars* (Amsterdam, 1875, 2 vol. în 4) Vol. I, pag. 98.

15) Documente Odobescu, Vol. III, fasciôra 1 (1709—1812) pag. 76. «*Fragment d'une lettre de M. le prince de Linge à Monsieur le Comte de Ségur, ministre de France à Pétersbourg.*» (Décembre 1788).

16) *Op cit.* vol. II, pag. 201.

versitate fenomenală, ca unul din acei demoni-femeiă cărora, când îi trămitea în misiuni diplomatice, Mazarin obicinuia a le dice : Dómnă, veți primi mâne instrucțiunile; dér argumentele într'ênsele coprinse nu fac nici uă para pe lângă fulgerul ochilor și carminul buzelor Domniei Téle.

În Pera, în Fanar, la Pórtă, pretutindenî, Fanarioți și Fanariote lucraū, alergaū, se rugaū, cerșiaū, amenințaū, cumpăraū și se vindeaū pentru a se înălța ei și a dărîma pe alții cari, de multe orî, li-eraū rude, rude de aprópe, frați chiar, cum fură Nicolae și Ión, fiii bătrânului Alexandru Mavrocordat.

În fața prăpăstiei, în închisórea de la Șépte-Turnuri séu în exil la Lemnos orî la Rodos, Fanariotul continua a rîvni și a spera la tronul Valachiei séu la tronul Moldovei, și a nu avé nici pace nici linisce pêně când orî se suia pe treptele acestei adânc-dorite măriri, orî ștréngul, decapitarea séu mórtea precesă de chinuri puneau capăt mult vânturatei lor vieți.

Or be or not to be era țilnic în acțiune la Constantinopole, fără linisce și fără pace.

Pacea și liniscea, în miđlocul acestei febrile activități a Fanarioților, și a diplomaților, și a veneticilor de tot soiul cari năpădiaū asupra Byzanției din patru părți de lume, pacea și liniscea le aveaū Turcii.

Numai ei, de la Sultan pêně la ultimul dintre hamali, își făceaū *kieful* agale-agale și în tem-

bela lor lene, trândavi de negrije și moleșiți de voluptate, bolborosiași galeși versetele Coranului și, duși cu gândurile la huriele lui Mahomet, ei nu aușiaș, nenorociți! cum măreșul edificiu al lui Baiazet Fulgerul și al lui Soliman Magnificul trosnesce din temeliă de la Maina la Crimea, din Belgrad la Scutari.

II.

Eraș aprópe șapte ani, de când Țera Românescă se afla sub stăpânirea bine chibzuită a lui Alexandru-Vodă Ipsilante, în linisce și în pace, fără jafuri tătarăscă, fără schingiură turcescă, fără cotropiră d'ale Rușilor și d'ale Nemșilor.

Locuitorii se uitaș unul la altul, și în miraș lor naivă, păreaș a se întreba decă cu adeverat ei măi trăiaș tot în Țera-Românescă, cea din tóte părșile deschisă poftelor străine.

Decă, înainte de termenul 1774—1782, poporul român ar fi avut dreptate să șică, întocmai cum măi târșiu va cânta în frumoșe versură Zilot Românul :

Am ajuns negustoriă
 Grecilor din Țarigrad :
 Cine dă măi mult să fiă
 Domn șeriș neapărat!
 Ș'apoș, după-aceșta tóte,
 Cu piciorul toș ne daș;

Care precum va și póte
 Ne rumpe și milă n'aú!
 Ah! Dómnel ne miluesce,
 Tinde mila ta spre oí;
 Precum scii, ne sprijinesce,
 Că ne'necăm, vai de noi!(17)

acum, în timpul lui Alexandru Ipsilante, lucrurile numai stau ast-fel.

Fanariot bun la inimă și deștept la minte, Alexandru Ipsilante văduse, după un an de la sosirea lui în Bucuresci, că acest binecuvîntat pământ al României póte da, nu cu d'asila, nici prin chinuri, ci prin lege, cu judecată și cu blândeță, venituri atât de multe în cât arendașul-Domn se aibă a mulțami cu ele tributul Porței, darurile pașalelor cu influență, cererile rudelor sale, și încă, afară de aceste sarcini, se 'i mai rămână și lui însemnate sume.

De aceia, încredințat de acest adevăr pe care 'l probă đilnic într'un an de đile, Alexandru Ipsilanti dede cunoscutul său hrisov din Decembre 1775⁽¹⁸⁾ prin care 'și expunea, întemeindu-le pe Seneca și pe S-tul Grigore Nazianzul, principiile de guvernământ, reformele ce era hotărît a face, îmbunătățirile ce cu adevărat ținea a introduce în mult încurcata cârmuire a principatului românesc.

17) B. P. Hasdeu: *Zilot Românul*, ultima Cronică din epoca Fanarioților (Bucuresci 1884). Studiul introductiv, pag. XVIj.

18) «Chrisovul lui Alexandru-Vodă Ipsilanti, pentru orînduelile ce a introdus în țeră», — în Fotino: *Op. cit.* tom. III, pag. 323.

Boerii Divanului, banul Dumitrașcu Ghica, Vornicul Nicolae Dudescu, Vornicul Radu Văcărescu, logofetul Pană Filipescu, logofetul Stefan Pârscovénu, vistierul Ienăchiță Văcărescu, postelnicul Scarlat Caragea, clucerul Dumitrache Racoviță, paharnicul Preda Prijbénu, stolnicul Constantin Văcărescu și comisul Manolake Crețulescu⁽¹⁹⁾ încuviințară pe dintregul ideile lui Alexandru Ipsilanti.

Unii înțeleseră, alții tocmai nu, buniórá, legea pentru încuragiarea industriei naționale și meseriilor liberale, — lege care, în germine, stă în Chrisovul din 1775. Vădénd după un an, pe urmă după doi, trei, patru, că Alexandru-Vodá nu cade, că nu e trântit de intrigele de la Constantinopole, că nu se face răsboiú și că nici su-părări țera nu suferă ca mai'nainte din patru părți de lume, boerii începură a crede nesmintit că líniscea și pacea pentru multă vreme și-aú ales loc de ședere între Carpați și Dunăre, în Țera-Románescă.

Și se'ncredeaú în Domn, și cel mai deștept dintre dênșii, Enăchiță Văcărescu, nume scump poesiei și literaturii române, Enachiță, diplomatul cel mai isteț, care'ți cântăria omul dintr'ua ochire, se uita lung la Ipsilanti, la Fanariotul străin de țerá, cum înființézá instituțiuni, unele mai folosítóre de cât altele, pentru binele obștesc, pentru

19) Fotino : *Op. cit.* tom. III, pag. 328.

ajutorarea și ușurarea mult îngenuchiatului popor românesc. Se uita lung boerul român, și bănuelile îi dispăreau una câte una, cum singur o va declara mai târziu. ⁽²⁰⁾

Boerii, clerul, neguțătorii și tot poporul, în pace și'n linisce.

Fotino ne spunea că și Domnul cârmuia în pace și'n linisce.

Domnul, nu!

Am spus în capitolul trecut că, în Constantinopole, Fanariotul trăia într'ua activitate continuă, febrilă, mistuitoare. Ajuns pe culme, numit Domn în țară, Fanariotul era condamnat se și îndoiescă și se și împătrască acastă spăimântătoare activitate. De ce? Pentru că, decât la Constantinopole era învins în lupta ce întreprindea, el nu perdea mult, ba mai avea și speranța de a reîncepe. La București séu la Iași, de perdea, Fanariotul cădea de pe tron și intra ierăși în rândul acelor principii destronați cari, — spune într'ua scrisore către D'Hénin comitele d'Hauterive, ⁽²¹⁾ — se plimbă triști și amărîți pe malurile Bosforului, tot atât de numeroși ca și regii pe cari *Candide* al lui Voltaire îi întâlnește într'ua cârciumă la Veneția.

Ce ore? Ipsilanti, ajuns Domn al Valachiei

20) *Tesaur de Mon. istorice*. Tom. II, pag. 287. Văcărescu: *Istoria Impăraților Othomani*.

21) Léonce Pingaud: *Choiseul-Gouffier. La France en Orient sous Louis XVI* (Paris, 1887). Pag. 148. Scrisore din 13 Nov. 1784.

și plecând la Bucuresci, lăsase nu mai prietini la Constantinopole, și mai cu sémă într'acel focar nestins al intrigilor de tot felul, care se numia Fanarul? Nimeni nu'l înegrea? nimeni nu'l săpa la Pórtă și pe la ambasadorii puterilor străine din Pera? Și, pentru a drege ȕilnic ceia ce *binevoitorii* stricaū la Divan pe socotéla lui, nu trebuia óre ca Ipsilanti să fiă cu ochii în patru, în opt, în patru-ȕeci-și-opt?

Scrisorile cavalerului Herbert de Rathkeal, internunȕiul Germaniei, și-acelea ale comitelui de Saint-Priest, ambasadorul Franciei,⁽²²⁾ ne lasă să înȕelegem cu câtă grijă Ipsilanti studia cele ce se petreceaū la Constantinopole și câtī corespondenȕi, pe lângă capukehaelile séle, mai ținea în tóte rangurile societăȕei împestriȕate din Pera, Fanar și capitala Sultanilor.

La Bucuresci, singur, în odăile palatului séu de lângă Mihai-Vodă, Ipsilanti era cu inima sărită de câte orī primea uă scrisóre séu vr'un trāmis din Constantinopole. În faȕa supușilor săi ênsé, în faȕa boerilor, și clerului, și negustorilor, Domnul păstra acea pace și acea linisce neîntreuptă în cari, după Orientali, constă adevérata mărire.

Frunte lată și deschisă; sprîncene bine trase dér neîmbinate; ochi mari cu privire sigură dér

22) Documentele Hurmuzaki și Odobescu, publicate de Academia Română.

șirétă; un nas caracteristic, cu nări largi și neastêmpérate, încovoiat ca ciocul răpítórelor; buze orietale, gróse și voluptóse, umbrite de mustăți subțiri; barbă bogată, rasă grecesce în partea inferióră a pometelor; urechile date iepuresce îndêrêt⁽²³⁾,—Alexandru Ipsilanti, în costumul domnesc, făcut din mătăsuri, blănuri scumpe, fir de aur și pietre prețioase, se arêta cu maiestate la tóte ocasiunile solemne poporului bucurescén.

Curtea Domnului și primirile lui erau fastuóse.

Prândurile de la Curte se povestiau ca minunile din basme. Și cum óre n'ar fi fost astfel, când pêne și Brâncovenii, Dudescii, Văcărescii și Crețulescii mâncau la mésa lui Ipsilanti bucate despre cari nici măcar nu citiseră?

Capul cuhnielor Înălțimei Sale Domnului era Francesul Louis-Etienne Meynard, despre care comitele de Saint-Priest se ocupă într'una din scrisorile sale către d. de Vergennes, ministrul de esterne al Franciei.

Ca și principii și electorii Germaniei cari, încă de la începutul secolului, imitau în tot și 'n tóte, aprópe ridicul, pompa și eticheta de la Versailles, — Ipsilanti se modela, pentru a se ri-

23) De pe portretele în număr de patru ce posedă Biblioteca Academiei Române, în colecțiunea de portrete de Domni și Dómnice ce ȳa donat d. D. A. Sturza. — V. și *Memoriu asupra Portretelor Domnilor Români* (Bucuresci 1874) de d-nu Dumitru A. Sturza, pag. 25.

dica în ochii supușilor săi, după cele ce scia că se petrec în Germania și în Franța.

Faima cuhniei franceze crescuse într'una încă din timpul lui Filip de Valois. Era acum universală și, bunióră, *les fraises à la Française*, — ne spune cavalerul de Bellerive⁽²⁴⁾ — se bucurau în Orient de uă reputațiune atât de mare, în cât Muftiul din Constantinopole trămitea în toate ținuturile să ceră de la ambasada franceză.

Și deci, Ipsilanti avea pe Louis-Etienne Meynard baș-bucătar al cuhniei seale.

Din bucatele «Franțuzului», făcându-și cruce și deslegându-se unul pe altul, mâncau la masa Domnului mult-cititul mitropolit Grigorie, Chesarie, episcop al Râmnicului, Cosma al Buzăului, și Filaret, viitor Mitropolit, în vremurile acelea arhieru, toți călugări învățați, neobosiți la lucru pentru înaintarea literaturii bisericești române.⁽²⁵⁾

Er lângă ei, închinându-se ca «smeritul Tartuffe» dér mâncând de zor sosurile cele prea gustoase ale lui Louis-Etienne Meynard, cine'i mai numără câți patriarhi, și mitropoliți, și episcopi ai scaunelor Răsăritului.

Ah! călugherii, înalți prelați ai Constantinopolei, Antiohiei, Alexandriei, Capadokiei, Myrelor,

24) *Relation d'un voyage du Chevalier de Bellerive d'Espagne à Bender.* (Paris, 1713, un vol.) pag. 22-24.

25) P. S. S. Episc. Melhisedec: *Schițe din viața Mitropolitului Ungro-Vlachiei, Filaret II. 1782* (București, 1887) *passim*.

Smirnei și tuturor locurilor depărtate ale Răsăritului, de câte-ori venit-au în țările române și cu câte milioane dusu-s'au ierăși în prea sfintele și de toate poftele lumesci desbrăcatele lor eparchii!!

Veniau pentru câte uă săptămână, și ședeau câte doi ani, cum fu, în vremea lui Ipsilanti, cu patriarhul Constantinopolei de care vorbește Raicevici⁽²⁶⁾ și a cărei călătorie la Bucuresci și la Iași are atâtea și-atâtea puncte de asemănare cu acelea ce astăzi artiști mari, ca Patti, Rossi și Coquelin numesc *les tournées artistiques à travers le monde*.

Ce șireți! ce ipocriți! ce *cabotins!* Cititorul simte și astăzi un fel de crispațiune nervoasă în contra acestor calpuzani de cele sfinte, care și umpleau desagiile cu bani, ș'apoi plecau dând bine-cuvântări întru toate bine-credincioșilor creștini!

Nulla debetur Graeculis reverentia.

Au furat țera luându-i moșiele, făcând liturgii nici uă dată mai jos de 10 galbeni și vîndînd *indulgențe*—patalamale scrise, cu cari pe pept se înmormînta credinciosul, — atît de multe în cât, după ce le isprăviau pe cele aduse din eparchia lor, puneau pe brînci tipografia Mitropoliei din Bucuresci să le tipărescă alte sute,⁽²⁷⁾ pentru a vinde și ierăși a vinde, și a vinde mereu, cum vindeau lemnul din Sânta-Cruce, osciórele de la degetul său dintr'altă parte a mucenicului și muceniței

26) Raicevici: *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno alla Valachia e Moldavia* (Napoli, 1788) pag. 238.

27) Raicevici: *Op. cit.* pag. 238.

Cutare, mirul făcut în ziua marelui profet Cutare, petice din cămașa Maichii-Precistei și alte multe articole căutate în piața evlaviei și bigotismului bucurescén.

— Cum se intră, tată, în Raiu, întreba Paul-Louis Courier pe un preot de țără.

— Ascultă, taică, ce ȕic clopotele bisericeii:
dando! dando! dando!

Prea-sfințiii din Capadokia, Bizanț și Trapezunta nu spuneau pe *dando! dando! dando!* dér primiau, și primiau pe neobosite moșii și bani.

Pe acești prea-sfinții servitori ai lui Crist, cu ce ochi trebuie să'i fi privit străinii de la curtea lui Ipsilanti: Panzini, Italianul cel învățat; Linchou, deșteptul Marsilies; Raicevici, Ragusanul cel ȕanțoș, toți cititori ai *Enciclopediei* și admiratori ai lui Voltaire, cu tôte blestemele patriarchului Constantinopolei, care făgăduise focurile Iadului celui care va citi pe *musiu* de Voltaire.

Dér aceștia — ca și învățații profesori greci de la șcôla cea reorganizată a S-tului Sava,⁽²⁸⁾ retorii cei prea deștepți cari vor face ca Bucureșcii să fiă numit *Atenele Orientului*, — ca și boerii cei tineri, cititori ai Gazetelor franceze din Paris și din Haga, și ai Gazetelor latine din Lipsca, — sciau fôrte bine că

Il y avec le ciel des accommodements,

²⁸⁾ G. Chassiotis: *L'Instruction publique chez les Grecs* (Paris, 1881), pag. 78—82.

cade omul la'nvoiélă și cu cerul,—mai cu sémă cu cerul cum îl înțelegeau prea-sfințiții din Capadokia, Trapezunta și Bizanța.

Și de aceia, după ce se închinau și cereau, cu deosebită evlaviă și cu galbeni destui, binecuvântarea Antiochiei și Trapezuntei, boerii cei tineri se puneau pe petreceri, cu uă rafinare într'adevăr orientală, cu toate desfătările simțurilor, în brațele frumuseților pe cari țera și Constantinopolea le tramiteau la București, unde faimósa *Pitulicea Țiganca*⁽²⁹⁾ scia să le găsească locul și potrivirea cea convenită.

Printre aceste frumuseți înaintea cărora Francesii, Polonii și Nemții rămâneau adevărat cu gura căscată, aceia care «făcu furorî» și înferbîntă peste marginile firei tineretului boeresc din vremea lui Ipsilanti, fu acea minune de frumusețe femeiească și de deșteptăciune infernală, pe care noi o cunoșcem astăzi sub numele de Sofia de Witt, din scrierile generalului conte de Langeron⁽³⁰⁾, din acelea ale comitelui d'Hauterive⁽³¹⁾ și din scrisorile

29) Odobescu : *Scrieri Istorice și Literare* (București, 1887) Vol. I. *Poezii Văcăresci*, pag. 292.

30) Documentele mai sus citate. Volumul I, fascióra I, supplement.

31) Arnaud de Montor : *Histoire de la vie et des travaux politiques du conte d'Hauterive*, (Paris, 1839) citat în Léonce Pingaud : *Choiseul-Gouffier*.—Se scie că d'Hauterive, secretar al lui Al. Ipsilanti în Moldova, este autorul lucrărei *De quelques usages des habitants de la Moldavie et de l'idiome moldave*.

generalului Brune, ambasadorul lui Bonaparte pe lângă Pórtă otomană⁽³²⁾.

Fată de preocupéță grécă din satul Mudagna de lângă Constantinopole, Sofia, care mai târziu va voi să fiă regină a Iliriei⁽³³⁾, când Napoleon cu spada va dărâma bătrânul edificiu europén, Sofia avu ântâiu drept amant și protector pe un simplu enicer. D. de Bonskamp, ministrul Poloniei, o cumpără de la mă-sa și de la enicer și o ținu în palatul Poloniei la Pera, pêne când fu chiămat la Varșovia. Cređând că se va reîntórce, diplomatul polon o lăsă la Constantinopole, și în urmă, primind de la superiorii săi asigurarea că va fi numit într'un alt post, d. de Bonskamp scrise unui om al său din Constantinopole să vină cu Sofia prin Bucuresci și Iași la Varșovia.

Era în 1776 când veni în Bucuresci.

Sofia era de 16 ani și era frumósă ast-fel în cât comitele de Langeron nu se sfiesce a đice că în tótă Europa altă frumusețe mai desévêrșită nu exista.

Nobilul comite uită uă altă Sofia de Witt, uă altă femeică cu frumusețe desévêrșită și deștep-tăciune infernală care, acum și mai târziu, va stră-luci la Londra și la Neapole sub numele de *Emma Lyon, lady Hamilton*, favorita cruntei regine na-

32) Intre altele scrisórea din Pera, 6 Maí 1803. Brune către Champagny, ambasadorul frances la Viena, din *Documente*, suplement. Vol. III, pag. 724.

33) Isvor citat. — Brune către Champagny.

politane Maria-Carolina, și amanta amiralului Nelson, Emma Lyon care, ca și Sofia de Witt, e fată de țărani și prin frumusețe și perversitate se urcă pênă la cele mai înalte trepte, după ce fusese slujnică într'ua cârciumă din *Covent Garden*.

Ori-cum ar fi, Sofia întrecuse tot ce Constantinopole și Bucurescii produsese mai fărmeacător pênă acum. Ea, mai mult de cât tôte «simpatriotele» sale, da dreptate cântecului care se cânta pe atunci, prin Pera și prin Fanar, — după cum spune, nu 'mă-aduc bine aminte, baronul de Tott séu Ruffin, fost consul al Franciei în Crimeea și 'n urmă profesor de limba persană la *Collège de France*.

Étă cântecul :

Τῆς Φραγγίως τὸ γίλιμα
 Γλυκὸ εἶναι σαν τὸ μέλι,
 Μᾶ τῆς ὁωμαίας γλυκότερον,
 Μικρὴ, μικρὴ, μικρὴ,
 Μὰ ἔχει τὸ φίλη γλυκό.(34)

Când Sofia ajunsese în Bucuresci însoțită de omul de încredere al d-lui de Bonskamp, care grea însărcinare primise, tinerii boeri ai capitalei, *feciorii de curte* séu, cum se țice astăzi, *les chevaliers du gardénia*, făcură tot ce le stete prin

34) Sărutul Francei — este dulce ca mierea, — dér al Grecóicei e măi dulce; — ea e mică, mică, mică, — dér are sărutul dulce.

putere — și le sta multe în putere pe vremurile acelea — pentru a cunoște pe încântătoarea Grecă.

Darnică și harnică în ale iubirei, Sofia, spre cumplita desperare a paznicului său, se puse pe petreceri cu tinerii feciori de curte, veseli, deștepți, frumoși și îmbrăcați în pitorescele haine cu culori deschise, după cum ni'i arătă portretele timpului și colecțiunea de costume coloriate, publicată tot în secolul trecut la Paris de Grassot-Sauveur, fost consul al Franciei în Ungaria, și de Sylvain Maréchal⁽³⁵⁾.

După câtă-va ședere în Bucuresci, Sofia se hotărî să plece din capitala Valachiei, și se vede că nu numai cu omul d-lui de Bonskamp călători pênă la Iași ci cu alai mare, de vreme ce paznicul disperat scrise din Bucuresci stăpânului său, înșirându-i pe de rost nenumăratele isprăvi galante ce prea frumoșa Grecă făcuse în Bucuresci și pretutindenî. Ajungând în Iași, omul de încredere primi ordin de la diplomatul păcălit să lase în capitala Moldovei pe lasciva odaliscă și să plece singur. Atâta rău! Sofia, fără mâhnire, stete la Iași multă vreme, ș'apoi, pentru că părăsise Constantinopole ca să mERGă în Polonia, se duse și într'acolo spre a aprinde inimile și a zăpăci mințile.

Décă ar fi s'o mai urmăm în viața-i galantă, și în urmă diplomatică, am găsi pe Sofia trăiud

35) Grassot-Sauveur et Sylvain Maréchal: *Costumes de tous les pays*, avec notice et portraits (Paris, 1788, 4 vol.)

ântâiū cu fiul guvernatorului din Kamienieck-Podolsky, d. de Witt, pe care 'l părăsesce pentru câtă-va vreme pentru a se reîntôrce la Bucuresci și a mai gusta din plăcerile capitalei lui Ipsilanti. D. de Witt vine după ea, o regăsesce, — în brațele cui, istoria nu spune, — se cunună și o conduce la Varșovia. De aci, cu voia bărbatului său, principesa de Nasau o iea cu dēnsa la Paris unde încântă cu frumusețea și spiritul ei pe seniorii curții lui Ludovic XVI (1781). Mai târđiū am regăsi-o la Iași, în relațiuni cu comitele d'Hauterive, secretarul lui Alexandru Ipsilanti în domnia Moldovei (1787). Francesul îi dă cărți de citit, însoțindu-le totdeuna cu câte un madrigal mai mult său mai puțin reușit.

Étă unul trămis, odată cu opera *Les Jardins* a lui Delille, Sofiei, fata precupeței din Mudagna, de către comitele d'Hauterive, viitor membru al Academiei de Inscripțiuni și Frumóse-Litere din Paris :

Lasse de voir partout ailleurs
 Les vers, les vœux et les admirateurs
 Accourir à votre passage;
 Lasse d'être Vénus, Hébé en d'autres lieux,
 Peut-être vous plairait-il mieux
 D'être Flore en ce lieu sauvage:
 Il cesserait bientôt d'être tel à mes yeux.(36)

Mai târđiū prin 1790, am vedé-o amantă a

36) Léonce Pingaud: *Op. cit.* pag. 146.

a lui Potemkin, domnind la Iași ca suverană; în urmă, amestecată în intrigele emigraților de la Curțile Londrei, Petersburgului și Constantinopolei, căutând împreună cu comitele Gaspari de Luce-Belleval, secretarul lui Const. Ipsilanti, fiul lui Alexandru, să se facă, — spune uă obscură depeșă a generalului Brune, — regină în Iliria.

În fine, am mai urmări-o în a doua a sa căsătoria cu comitele Felix Potocki, de care va divorța îndată, sperându-l cu viața ei coruptă și incestuoasă.

Sofia móre în 1821, după ce strălucise în Constantinopole, Bucuresci, Iași și chiar în Paris și — țice comitele de Langeron, — după ce, în timp de 40 de ani, minunase, spăimântase și scandalisase Europa cu frumusețea, vițiile și crimele séle.

Dér, ca și fataleï Emma Lyon, lady Hamilton, și Sofiei de Witt, mult i se va ierta, căci pe mulți a iubit!

III.

Pe la sfârșitul lui 1781, Alexandru Ipsilanti, după șapte ani de neîntreruptă domniă, se afla încă pe tronul Țării-Românesci.

Făgăduelile făcute obștei în chrisovul din 1775 se îndepliniseră pe dintregul.

Cu tóte «multele griji cari pururea ne co-

prind» cum ȕice el singur într'un chrisov anume,⁽³⁷⁾ *Pravilniceasca Condică a Domnului Alexandru Ipsilanti Voivod* fu publicată, pentru a se sfârși uă dată cu neînțelegerile dintre *Obiceiurile pământului* și *Pravila bisericească*. Se dederă instrucțiuni de procedură judecătorilor cari erau de trei grade: judecători de *cremenalion*, judecători *departamentului* și judecătorii *Inaltului Divan*.⁽³⁸⁾ *Pravila* se tipări și se împărți tuturor judecătorilor împreună cu chrisovul anume care mai ȕicea: «vai de judecătorul ce se va mitui!» — Ceia ce nu opresce pe Dionisie Eclisiarhul a observa vorbind de codicele Ipsilante că: «judecătorii aū pravili «cu foile de piele, și încotro voiesc, într'acolo le «întind ca să iēsă bani.»⁽³⁹⁾

Mai la vale, chrisovul din 1775 vorbise de scoli în următorii termeni: «Vedënd această creștinească țeră lipsită de învățături, de sciințe și de arte cari luminează și folosesc pe popor, am «înființat scoli și profesori cunoscători de mai

37) Tipărit din nou la 1841 împreună cu *Pravila* de d. C. N. Brăiloiu, și este reprodus în Odobescu: *Scrieri literare și Istorice*, vol. I, pag. 273.

38) *Tesaur de Mon. Istorice* Tom. II, *Chronograf de Dionisie Eclisiarhul* pag. 166. — In scrierea comitelui de Lagarde: *Voyage de Moscou à Vienne*, Paris, 1824, pag. 328) citim că Ipsilanti poruncise ca totdeuna, după ce subsemna uă pedepsă cu mörte, armașul să viă trei zile de-a rândul la palat să întrebe pe Domnul Țerii cu aceste cuvinte: «tot stăruesci, Măria Ta, a vërsa sânge omenesc?» — și după al treilea răspuns afirmativ al Domnului, condamnatul era executat.

39) *Ibid.* pag. 167.

«multe limbi, rânduindu-le lefi și dând și ajutor și îndestulare scolarilor.»⁽⁴⁰⁾

Dintre toate aceste scoli, cea mai însemnată fu cea de la S-tul Sava, *colegiul domnesc*, în care, când mai bine când mai rău, încă de la 1698 profesau Grecii cei mai învățați.

Elenismul modern părăsise cu desăvârșire de la finea secolului XVII Constantinopolea și celelalte orașe ale Turciei, pentru a înflori la București și la Iași. Câți din Grecii trecuți în lista lui Demetru Procopie Moschopoliteanul, din București, la 1720⁽⁴¹⁾ nu au strălucit între 1630 și 1700 la Iași și la București?!

La 1690 Teodor Simion din Trebizonda fu directorul colegiului bucurescen; după el Sevastos Cyminitis, scoliastul gramaticii iui Apolon Dyscolos; în urmă veniă Marcu Chipriotul, comentatorul aforismelor lui Ipocrat, Georgiu Chrysogonus Trapezuntius, Alexandru Tyrnavitis și în

40) Fotino: *Op. cit.* Tom. III, pag. 325. V. și *Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Υψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, editat la Constantinopole de arhim. Gherman Aftonides Sinaitul (se află la Biblioteca centrală din București) pag. 584-585. Reorganizarea s-tului Sava s'a făcut în Marte 1776. S'au înființat la Craiova și la Buzău, scoli, fiecare, ca și cea din București cu câte 75 elevi săraci, bursieri.— În privința scrierei *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, vezi și uă recenziune făcută de d. Al. Papadopol-Calimach în *Analele Acad. Rom.* Ser. I, tom. II, pag. 482 și urm.

41) Demetrii Procopii Macedonis Moschopolitae succincta eruditorum graecorum superioris et praesentis saeculi Recensio, conscripta mense Junio A. C. MDCCXX transmissaque Bucaresto et nunc primum edita cum latina versione. In al XI-lea volum din *Bibliotheca graeca* a lui I. A. Fabriciū (Hamburg, 1722).

fine Lazăr Scrivas, secretarul lui Constantin Mavrocordat^(41 bis).

Când Alexandru Ipsilanti, conform chrisovului din 1775, se puse a reorganiza colegiul S-tului Sava, profesorul celebru care de mult se afla la Bucuresci și care de mult atrăsese atențiunea Domnului, era Neofit Cavsocalybitis, ale cărui lucrări asupra lui Omer d'Anse de Villoison⁽⁴²⁾, Reike⁽⁴³⁾ și Wolf⁽⁴⁴⁾ le citéză cu elogie.

Pe acest Grec învățat, Domnul l'adusesese în fruntea colegiului ca profesor de literatură, și mai numi alți nouă profesori din cari două pentru literatură, două pentru matematici și științe, unul pentru teologie, unul pentru istorie și geografie și trei pentru latinesce, franțuzesce și italienesce.

La 1780, director era Manase Eleadis⁽⁴⁵⁾, care preda filosofia și matematicile. Acesta introduse cel d'ântăiū esperiențele de fizică și de chimie, — al căror studiu, de altmintreli, pentru unii dintre boeri era uă petrecere favorită încă dinainte de Alexandru Ipsilanti. Flachat, un călător frances, ne spune că a cumpărat de la un boer care trăia ca un filosof la țără uă bibliotecă, în care a găsit

41 bis) Legrand: C. Dapontes: *Les Ephémérides Daces*, passim.

42) Invățat elenist frances (1750—1805). Era în 1785 la Constantinopole cu Choiseul-Gouffier.

43) Invățat german, orientalist (1716—1774), profesor la Lipsca.

44) Celebru filolog german, profesor la Halle (1767—1824) pârintele filologiei moderne, autorul *Prolegomenelor* asupra lui Omer.

45) Autorul citatei *Oratio Panegyrica* (v. nota 2).

uă colecțiune numerósă de tractate de chimiă fórte bine alese⁽⁴⁶⁾.

Tot la colegiul din Bucuresci vor străluci mai târđiú Lambros Photiadis, Grigore Costandas și în fine celebrul Neofit Dukas, cu care scóla Grecilor își cântă în România cântecul său de lebedă.

Dintre cei 99 de învățați, trecuți în lista lui Demetru Procopiul pêne la 1720, trei-deci au profesat în țerile române, de la 1720⁽⁴⁷⁾ și pêne la 1830, toți învățații greci, — și, se notăm bine faptul! și mulți învățați Macedoneni⁽⁴⁸⁾ cari tot Greci se numiau, au fost în România cu diferite titluri. Elenismul, am mai spus-o, înfloria în România, și Bucurescii și Iași erau Atenele Orientului.

Colegiului domnesc din Bucuresci Alexandru Ipsilanti îi asigură venituri considerabile⁽⁴⁹⁾.

Carra minte când spune că doui-trei călugări ignoranți profesau în scólele din Iași și din Bucuresci, cărora principii fanarioți le dau numele pompos de gimnasie⁽⁵⁰⁾. Nesce filologi ca profe-

46) Jean Claude Flachat: *Observations sur le Commerce et sur les Arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et même des Indes Orientales*, (Lyon, 1766, 2 vol. in 12), vol. I, pag. 190.

47) *Op. cit.* la nota 41.

48) Acéstă afirmațiune o întemeiam pe autoritatea directorului *Revistei-Noue*, d. B. P. Hasdeu. — În curênd va apare uă lucrare însemnată datorită d-lui Carageani, academic și profesor la facultatea de litere din Iași, asupra Românilor Macedoneni cari trec drept Greci în ochii mai tuturorora.

49) Chrisovul din Marte 1776; Fotino și Athanasiu Comnen Ipsilanti, mai sus citați.

50) C. . . . (arra) *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* (Neuchâtel, 1781) pag. 186.

sorul Cavsocalybitis, cu ale cărui lucrări se ajutau învățații Apusului nu erau *des moines ignorants*.

De altmintreli, iubirea de știință era de tradițiune în toate familiile fanariote. Cu vro câți-va ani înainte de 1781, Dragomanul Constantin Muruzi, socrul lui Alexandru Ipsilanti, procurase lui d'Anse de Villoison toate înlesnirile pentru a visita mănăstirile muntelui Athos, ér Dragomanul Calimaki ajută foarte⁽⁵¹⁾ pe abatele Le Chevalier, mai târziu secretar al lui Alexandru Ipsilanti în Moldova, și care, acum, cu *Iliada* în mână, vizitează Asia-Minoră pentru a verifica datele geografice ale lui Omer, atacat cu înverșunare de Englesul Wood⁽⁵²⁾ și a cărui existență avea să fiă negată de Germanul Wolf⁽⁵³⁾.

Delille, venit în suita ambasadorului Franciei, ducelui de Choiseul-Gouffier, se afla acum la Constantinopole, și pretutindenă, în familiile fanariote, era primit cu cele mai căldurose demonstrațiuni de prietenie. Fanarioții mult citiți stau de vorbă cu celebrul versificator frances

Autour de ces sophas où la langueur repose,
și pe cari ședând, dice Delille,

J'aspirai le moka, je respirai la rose.⁽⁵⁴⁾

51) Léonce Pingaud: *Op. cit.* pag. 148 și 153. În privința lui Le Chevalier, a se vedé și Documentele Academiei Române.

52) Archeolog irlandez 1707 – 1775 nu engles cum dice d. Pingaud; autor al unei *Incerări asupra geniului original și scrierilor lui Omer* (1769).

53) V. nota 44.

54) Delille: *L'Imagination*, poème, ch. IV.

Raiceviči⁽⁵⁵⁾ și Manase Eleadis⁽⁵⁶⁾ ne spun că Alexandru Ipsilanti studiase Filosofia, Logica, Metafisica, Fisica, Matematica, și mai cu deosebire Morala filosofică, Astronomia și Geografia, ier autorii săi favoriți erau Plutarc, Tucidide și mulți alți din aceia pe cari i-am moștenit spre binele nostru de la «*dotta Grecia*».

La București veniaă, în vremea lui Ipsilanti, din tôte părțile Greciei negustori, doctori, profesori, studenți, venetici și aventurieri, uni pentru a se instrui, alții pentru a se scăpa de barbaria Turcilor și a'și încerca norocul în Țera-Românească,⁽⁵⁷⁾ blândă și de străini primitore. Printre studenți, se cităm pe Rhigas, primul martir al luptei pentru libertatea Grecilor, — eroul care, murind la Belgrad, pronunță fatidicele cuvinte: «arun-
«cat-am sēmînța; ea se va cóce într'uă ȃi și na-
«ȃiunea mea va culege dulcele sēu rod.»⁽⁵⁸⁾

Despre limba română ênsē în scólele 'nalte nu găsim nimic. Raiceviči spune⁽⁵⁹⁾ că la Curtea Voevodului nu se vorbea de cât grecesce, turcesce, franțuzesce și italianesce. Totuși, erau boeri cari

55) Breviario cronologico delli Principi di Valachia, (inedit) comunicat de Raiceviči lui Engel *Geschichte der Moldau und Walachey*, Tom. I, pag. 49.

56) *Oratio Panegyrica*, citată în Engel, pag. 70.

57) Ubcini: *La grande charte de la Grèce par Rhigas* în *la Revue de Géographie* (Paris, Juliu, 1881).

58) *Ibidem*: ἀρχετον σπόρον ε̃σπειρα̃ ἐλένησεται ἢ ἄρα̃ ἔτε θέλει βλαστήσει, καὶ τὸ γένος μου θέλει συνάξει τὸν γλυκὸν καρπὸν.

59) Raiceviči: *Op. cit.* pag. 244.

nu voiau să vorbescă mai în toate ocaziunile de cât limba românească.

La înflorirea acesteia lucra poporul cu ai lui admirabili poeți populari cari ne-au lăsat nestematele literaturii nescrise; lucrau boerii citați de Raicevici și 'n fruntea cărora punem pe Enăchiță Văcărescu; lucra clerul despre ai cărui membri învățați și neobosiți vorbirăm în capitolul trecut; lucra în fine, cu slabele mișloce de care dispunea, școla de la monastirea S-tului Gheorghie, în care se învăța limba română și slavonă atât cât ține ciurul apă.

Nu învinovățim pe Fanarioți pentru această părăsire în cari lăsaū limba română. La ce bun? Ast-fel le era timpul. Ore istoria francesă acusă pe regii cari, înainte de ordonanța de la Villers-Cauterets dată de Francisc I, redactaū toate edictele și toate scrisorile lor pe latinesce?

Nu vom stărui asupra celor-l-alte reforme și îmbunătățiri ale lui Alexandru Vodă Ipsilanti. Ne vom mărgini a le înregistra după Fotino.

Urmându-și deci realizarea făgăduelilor făcute în chrisovul din 1775, Ipsilanti «aseađa veniturile «rangurilor; schimbă sferturile dărilor după altă «sistemă mai echitabilă; introduce felurite rândueli «de meserii; înființează cutia milelor; regulează «lefile lunare, organizează corpul slujitorilor: face «nesupuși la dare pe preoți și pe Monastiri; zidesce Curtea nouă de sus de Mihaï-Vodă; (60)

60) Ath. Comnen Ipsilanti în *Μετὰ τὴν ὀλωσιν*: Curtea dom-

«clădesce Beilicul Turcilor și case domnesci la
 «Afumați⁽⁶¹⁾; institue orfanotrofia de la mânăsti-
 «rea Sfinților⁽⁶²⁾, repară mânăstirea de la Măr-
 «cuța⁽⁶³⁾, face în oraș mai multe cișmele de apă,
 «ér soția sa Ecaterina, născută Constantin Moruzi,
 «zidesce hanul de la S-ta Ecaterina și-l închină
 «mânăstirei Sinaia, al cărei metoc în Bucuresci era
 «biserica S-ta Ecaterina⁽⁶⁴⁾. . . .»

Dionisie Ecclesiarhul completează tabelul cu următoarele, deosebite și interesante amănunte:

«Alexandru Ipsilanti fiind om înțelept și cu
 «minte înaltă aș pus toate trebile țării cu rân-
 «dueală bună și aș așezat boeriele atât la Bucu-
 «resci cât și la Craiova. Și era întru adevăr pe
 «acea vreme darul și mila lui Dumnezeu într'a-
 «ceastă țără, cu linisce mare și cu pace adâncă,
 «deschiđându-se toate schelele hotarelor împrejur;
 «și de către Turci, nici o supărare nu era; boe-
 «rimea sporea întru toate slujbele lor; neguțătorii

nescă se ruinase. Venind la domniă, Alexandru Ipsilanti trage și șede în casele lui Nicolae Brâncovénu. La Marte 1775 începe a zidi «Curtea Domnescă» pe vicle mânăstirei Mihail-Vodă. Zidirile în parte sunt gata la sfârșitul lui 1776-

61) *Ibidem*: Visterul Mihail Cantacuzin, mutându-se în Rusia, vinde lui Ipsilanti moșia sa Afumații, situată la 2 ore departe de Bucuresci și alte moșii.—În 1779, Alexandru Vodă zidesce casele de la Afumați.

61) *Ibidem*: În 1779, Alexandru-Vodă zidesce *casă de săraci* la Tulesci, la uă jum. oră departe de Bucuresci.

63) *Ibidem*: Tot în 1779, Alexandru-Vodă dăruiesce monastirei Chalkis mânăstirea *Maricuța*, pe care o luase în schimb cu alte imobile de la mitropolitul Grigore, și pe care o înconjură cu zid, îi face chilii în curte și o înzestră cu cărți și argintării.

64) Fotino: *Op. cit.* pag. 172.

«se lătea cu alișverișurile lor la câștig; meșteșu-
 «gareții sporea în lucrarea sa, țăranii își lucrau
 «pământurile lor, nesuperați cu greutate de dăjdi;
 «toți se bucura și fără grijă petrecea; efinătatea
 «era la mărfuri și la dobitoace: boii, vacile, oile,
 «caprele, cu puțin preț; bucatele cu mai puțin
 «preț.»

«Și pentru ca să fie știut și să fie de mirare
 «celor ce se vor afla după noi auzind, vom scrie
 «ceva din parte: boi de jug 10 lei; 12, 15 cel
 «ales; vaca 6 lei cu lapte; calul cărlan de trei
 «ani 8 lei și 10; cal bun de călărime 20 lei; ales
 «25, iar cel boeresc, telegar, prețul cel mai mare
 «40 lei. Oaia cu mielul un leu; capra cu ied un
 «zlot; carnea, ocaua 1 para sau mult 2; vinul,
 «vadra 10 parale pe ales; ocaua de vin la câr-
 «ciume 2 parale; găina 2 sau 3 parale; puiul 1
 «sau 2 parale; ouă: de ce d'o para; gâsca 6, 7,
 «8 parale; curcanul 10 parale, curcanul cel mare
 «15 parale. Făina de grâu uă para; când era mai
 «scumpă 1 para și uă lăscae; făina de porumb,
 «un ban sau mult uă lăscae.»

«Cu puțin bani își făcea omul atunci îmbră-
 «căminte. Era și 'ndestulare rodurilor pământului.
 «Un veac fericit era, care poate că nu va mai fi
 «nici uă dată. Era și peștele berechet: morunul
 «proaspăt de Dunăre 4 parale; la tîrg, la scaun
 «ocaua 8 parale; crap, somn 5 parale și 4 ocaua;
 «cosacu și alt pește mărunt era uă para ocaua,
 «și nici îl lua cine-va. Raci 20 de uă para;

«icre tescuite de morun 30 parale ocaua, de cele
 «proaspete 20 parale ocaua; linteaa, mazărea 12
 «parale ocaua; tămâia 50 parale ocaua; untu de
 «vacă 6 parale ocaua, iar mai scump 8 parale
 «ocaua.»

«Dér se însemnăm și pentru mărfuri óreși-ce:
 «postavul de Eclitera bun era cotul 8 lei, mult
 «dece lei; șaita 7 lei cotu; șiaiü 4 lei și jumě-
 «tate, mult 5 lei cotu; tropaoru 2 lei și jumětate,
 «postavul mai de jos 2 zloți cotu, și un leü cotu;
 «șiamalageaua de cele bune 10 saü 12 lei, mai
 «jos 8 lei; ghermesutul 1 leü cotu, mult 50 pa-
 «rale cotu; nefelele de vulpi perechia 22 lei pe
 «ales; vulpile era una 1 leü, și altele toate celea
 «era eftine.»

«Moneta banilor turcești era pe acea vreme
 «ortită, orți, leițe, zloți, lei, caragroși de doui
 «zloți și alții de doui lei și jumětate; era și gal-
 «beni în multe feluri. Ér moneta banilor nemțesci
 «era: groșiță de douě parale, petaci în 5 parale,
 «mariași în 10 parale, sfanțici în 13, și jumětate
 «de sfanțici, zeneri le zicea; ér leițele era în cor-
 «nuri, caragroși în doui lei ce le dicea taleri saü
 «ruble, era și de câte un leü; ér galbenii împě-
 «rătesci era de 4 lei și opt creițari, olandezii 4
 «lei și 15 creițari, veneticii 4 lei și 20 creițari.»⁽⁶⁵⁾

Ast-fel era țera sub Ipsilanti în 1781.

65) Dionisie Eclisiarhul: *Chronograful Țerii-Românești*, în *Tesaur*.
 vol. II, pag. 166.

Judecata Românilor, contemporani ai lui Ipsilanti, era, cu privire la întreaga domnie, foarte bună.

Invățătul Chesarie al Rîmnicului, tipărind *Mineele* traduse pe românesce de mitropolitul Gregorie, puneă câte uă prefață la *Mineul* fiăcărei luni. Etă ce ăice în prefața *Mineului* pe Novembre:

«Fără îndoială poți numi epoca a patra, adică
«veac însemnat, veacul de acum al țării româ-
«nesci, care l'a făcut însemnat și în veacuri po-
«menit domnia prea luminatului nostru Domn
«Alexandru Ipsilant Voevod; căci numai în ăilele
«Măriei Séle s'a învrednicit țera a câștiga înscris
«de la prea puternică împărăția aședăminturi pen-
«tru a sa oblăduire. Pentru care, precum a se
«aședa s'a străduit Măria Sa, asemenea a se urma
«cu folos de obște pururea a priveghiat înțelep-
«ciunea sa.»⁽⁶⁶⁾

Văcărescu, care numesce pe Ipsilanti «înțelept» și «bun otcârmuitor» și cu «multă credință»⁽⁶⁷⁾, Carra, Dionisie Eclesiarhul, Raicevici, Atanasie Comnenul Ipsilanti, Fotino, precum și călătorii și diplomații citați pêne acum într'acest studiū, sunt toți de aceiași părere; țera era bine administrată sub Alexandru-Vodă Ipsilanti.

Limpede părea a fi cerul; piedicele și necazurile din spre Constantinopole mai pieriseră, dușmanii mai tăcuseră.

66) P. S. S. Episc. Melhisedec: *Filaret II*, pag. 48.

67) Văcărescu: *Istoria Impăraților Othomani*, în *Tesaur* vol. II pag. 287.

Alexandru Ipsilanti avea dreptul să creadă că va mai sta mult încă pe tronul Valachiei, când de odată, ca din chiar senin, uă întâmplare neprevădută și ne mai vădută pênă aci schimbă tótă liniscea lui Ipsilanti în cumplită turburare, și îi impuse demisiunea la Pórtă din tihnitul său tron al Țării-Românesci.

Fii săi, beizadelele Constantin și Dumitru fugiseră în Transivania.

Când? cum? de ce?

IV.

Mai mult de cât ori-ce Domn fanariot al țărilor române, Alexandru Ipsilanti avea drept să nu se aștepte din partea fiilor săi de cât la fapte bune, săvârșite tóte spre cinstea și bucuria părinților.

Beizadelele Constantin și Dumitru A. Ipsilanti fuseseră crescuți cu tot ceia ce civilizațiunea apusénă și orientală a secolului XVIII oferia tinerilor mai bun, mai ales și mai strălucitor.

De când începuseră a servi Turciei ca dragomani, Fanarioții se convinseseră că numai prin învățatură ei se vor face necesari Porței, și vor puté mulțami cerințele și caprițiile cele felurite ale Turcilor.

De altă parte, pentru a ține pept atacurilor ce se îndreptau încontra-î, trebuia Fanariotului acel «cap întreg» și acea «minte subțire» de care

vorbesce cronicarul moldoven, — minte bogată în expediente, totdeauna gata a găsi ceva nou pentru a birui pe dușman.

Invățătura cea mai întinsă, cunoscințele cele mai variate, musică și metafisică, algebră și astronomia, istoria și medicină, tînărul Fanariot le studia pe toate cu ajutorul a câte patru-cinci profesori, sub direcțiunea competentă a tatălui său care, în tinerețe, făcuse același lucru.

La 1727, Nicolae Mavrocordat, cel mai deștept pôte dintre toți Fanarioții cari s'au prefirat pe tronurile din Iași și din Bucuresci, redacta pentru prea iubitul său fiu, Constantin N. Mavrocordat, niște *Instrucțiuni*⁽⁶⁸⁾ cari aveau să'i servescă drept coronament al studiilor și drept călăuză în viața socială.

Aceste înțelepte *Instrucțiuni* se aduceau la cunoscința tuturor tinerilor Fanarioți înrudiți de aproape cu familia Mavrocordaților, când aveau să iasă în lume și să pășescă singuri pe calea cea alunecósă și nesigură a vieței.

Autor al unei cărți *de Officiis*⁽⁶⁹⁾, cu destulă experiență de ale vieței, sciind pe degete Orientul și pe Turci, Nicolae Mavrocordat voise, pentru cârma viitoare a fiului său Constantin, să pună pe hârtia consiliile de mai la vale.

68) C. Dapontes: *Ephémérides Daces*, edițiunea d-lui Legrand (Paris, 1881) vol. II, pag. XXI.

69) *Περὶ καθηκόντων βιβλος* (Lipsiae 1722, ex officina Thomae Fritschii).

Dăm dintr'însele vro câte-va.

Nicolae Mavrocordat ȃice fiului s\u0119u:

«P\u0152rt\u0103-te cu demnitatea care se cuvine unui principe; nu vorbi mult \u015i vorbe\u0152ce cu bl\u0103nde\u0152e.

«F\u0103r\u0103 supunere nu este vie\u0152\u0152a, d\u0119r, pentru ca «supu\u0152ii t\u0119i s\u0119 te asculte \u00een t\u0152te, nu le porunci «de c\u0103t lucruri ce pot face.

«Nu \u00e2mprumuta \u00eenainte de a te fi g\u0103ndit «mult.

«Nu zidi palate. C\u0103t e\u0152ci domn \u00een \u0152erile rom\u0103ne, ai palate; la Constantinopole, casa p\u0103rin\u0152ilor t\u0119i \u0152i-ajunge.

«Nu \u00e2ntroduce obiceiuri s\u0119u legi noi. Mergi «pe calea cunoscut\u0103. Nu pune biruri noi.

«Intr\u0119b\u0103, consult\u0103, \u00e2nv\u0119\u0152\u0103.

«Citesce istoria.

«Alege-\u0152i s\u0152efnici cu b\u0103gare de s\u0119m\u0103.

«Scrie singur scrisorile importante.

«\u0152ine la curte \u015i 'n func\u0152iunile tale c\u0103t se «p\u0152te de pu\u0152ini Fanario\u0152i».

Aceste sfaturi, combinate cu \u00e2nv\u0119\u0152\u0103tura primit\u0103 de la Francesi, de la Italiani, de la Greci, ar fi putut face din t\u0119n\u0119rul fanariot un om \u00e2n\u0152trat cu frumo\u0152e principie de demnitate, de on\u0152re, de respect pentru apr\u0152pele s\u0119u, gata a sus\u0152ine ori-ce discu\u0152iune, obic\u00eenuit \u00een fine cu ceea ce, mai t\u0103r\u0152iu, Revolu\u0152iunea frances\u0103 va numi *Drepturile omului*.

Ce folos \u00e2ns\u0103!

In fa\u0152a Turcilor, \u00een rela\u0152iunile ce tinerii Fa-

narioți începeau să aibă cu stăpânii lor îndată ce debutau în viața publică, toate aceste sfaturi ale părinților și aceste învățături ale profesorilor dispăreau la un singur caprițiu al unui pașă său al unei persoane bine vădute în Seraiul imperial.

Zallony ⁽⁷⁰⁾ are dreptate, — cel puțin în pasagiul ce cităm mai la vale — când, gândindu-se la Turci, el pune în gura Beiului următoarele cuvinte către Beizadelele sale:

«Copiii mei, nu uitați că noi suntem aci pe
 «pământ jucăriile nestatornice ale norocului; că
 «trebuie să ne gândim fără încetare la loviturile
 «ce dușmanii îndreptă în contra autorității, în
 «contra persoanelor și în contra averilor noastre;
 «că cel mai bun mijloc pentru a reuși este acela
 «de a urma politica fanariotă, — singura busolă
 «care poate să ne cârmuească într'un guvern des-
 «potic ca acesta. Ast-fel a fost și politica prede-
 «cesorilor noștri cari au câștigat în viața-le mare
 «nume și mari bogății. Fără ea, veți întâmpina
 «numai obstacole și numai nenorociri.

«Politica fanariotă vă va arăta cum să com-
 «bateți cu folos pe protivnicii voștri, și cum să-
 «întreceți când veți cere domniele țărilor române,
 «— domnii cari trebuie să fiă totdeauna obiectul
 «ambițiunei vóstre.

70) *Essai sur les Phanariotes ou Fanariotes*, par Marc-Philippe Zallony, dr. en médecine, ancien médecin du grand vizir, de plusieurs pachas et de divers hospodars fanariotes. — Marseille, 1824. — Pasagiul citat se află în edițiunea din 1824, de la pag. 202 înainte.

«Aduceți-vă aminte că trebuie să fiți în fața
«Turcilor stăpânii voștri, supuși, generoși și elo-
«cintți; că este trebuincios, ba încă folositor să
»fiți tot ast-fel îndatoritori și umili către persó-
«nele curței lor.

«Când intrați în casa unuia din pașii cei mari
«ai Imperiului, faceți mai întâi uă metaniă; ajunși
«în mijlocul camerei, mai faceți una, descriind un
«semicerc pentru a nu masca ușa. Apropiându-vă
«de Luminăția Sa, veți îngenunchia și luând pul-
«pana hainei sale o veți săruta și o veți duce la
«frunte în semn de supunere. Luminăția Sa va
«preîntâmpina póte câte-o-dată acéstă onóre. Atunci
«veți lua ciucurii sofalei și îi veți săruta ducên-
«du-i pe urmă tot la frunte.

«Vă veți scula apoi și vă veți depărta de
«Luminăția Sa neîntorcându-i nici-o-dată spatele.
«Décă cu vr'un semn pașa vă invită să ședeți,
«duceți-vă îndată în vr'unul din colțurile camerei,
«puneți-vă în genuchi și uitați-vă cu băgare de
«sémă ca nu cum-va vr'un Turc să fiă la spatele
«vostru.

«Décă Luminăția Sa vă întrebă cum vă merge
«cu sănătatea, răspundeți-i umilit: *Sărut, Dómne,*
«*praful piciórelor téle*; urmând a'i vorbi, nu mai
«întrebuințați de cât a treia persónă a pluralului⁽⁷¹⁾.

«Décă în odaiă nu se află nimeni asupra că-

71) Obiceiul acesta fusese introdus de ambasadorii străini. — Multă vreme a fost întrebuințat și în țeră de aceia cari țineaū să se vedă că «sunt de curte».

«ruia să aibă prepusuri, Pașa te chiamă lângă
«dênsul după ce a gonit pe slugi. Atunci e mo-
«mentul, copii mei, să întrebuițăm tótă elocința
«și tótă politica nôstră pentru a câștiga în tot
«sêu în parte ceia ce am hotărît a cere».

Sfaturi de felul celora pe cari le da fiului
sêu Constantin, domnul țerilor române Nicolae
Mavrocordat, învățături de multe sciințe cum li se
da de către învățații profesori aduși la Curtea
Domnului, și 'n fine consiliile de *viva voce* pe
care Fanariotul bătrân și cu experiență le șoptea
șilnic flăcăului care avea să iêsă de sub aripa pă-
rintescă, — tóte împreună se amestecău în mintea
tênărului, pregătindu-l pentru orî-ce întâmplare.

Intr'un alt studiũ vom nãzui a urmări pas cu
pas instrucțiunea integrală a tênărului fanariot din
prunciă și pêne la debutul sêu în vieța socială.

Pentru subiectul de față credem că este de
ajuns a fi arêtat după Nicolae Mavrocordat și
Zallony cari erau principiile de temelie ale edu-
cațiunei și ale instrucțiunei fanariote.

Acestea erau și principiile cari predominiseră
în educațiunea și 'n instrucțiunea beizadelelor Con-
stantin și Dumitru, fi lu Alexandru Ipsilanti, Dom-
nul. Țerei-Românesci.

Din căsătoria Domnului cu Ecaterina Moruzi,
fica marelui postelnic Dumitru Moruzi și a Sul-
tanei Mavrocordat⁽⁷²⁾, nãscuseră acești doui copii,

72) C. Dapontes: *Op. cit.* pag. XXXI. — Sultana Mavrocordat
era fica lu Nicolae Mavrocordat și soră cu Constantin. Prin ea fami-

Constantin și Dumitru, cari în Decembre 1781 erau, după spusa lui Raicevicî (73), cel mare de 18 ani și cel mic de 16.

Cu privire la vîrstă, se amintim un obicei al familiilor fanariote: pentru reușita unei ținte ôre-care, Fanarioții mințeau vîrsta copiilor, când în plus, când în minus, fără nici un scrupul.

Un exemplu foarte elocinte este acela al primei alegeri a lui Const. N. Mavrocordat la tronul Țerei-Românesci, după mórtea tatălui său Nicolae-Vodă. Constantin era de 19^{1/2} ani; Racovițestii, dușmanii Mavrocordaților la Constantinopole, mințiră pe Turci pentru a casa alegerea ȕicînd cã Constantin n'are de cãt 10 ani. (74).

Spunem acestea pentru a pune la 'ndoielã vîrsta pe care secretarul lui Ipsilanti, Raicevicî, în scrisórea ce adresézã maiorului de Frisoni în Transilvania, o recunósce Beizadelelor lui Ipsilanti (75). Constantin numai de 18 ani și Dumitru de 16, pentru corespondența ce vor ține cu împãratul Iosif II și cu toți capiî Ardélului, și pentru faptele de cari vorbesce Ath. Comnen Ipsi-

liele Moruzi și Ipsilanti se înrudirã cu Mavrocordații și prin urmare cu multe din familiile boeresci române.

73) Documentele Hurmuzake VII (1750—1818); pag. 332. Scrisórea lui Raicevicî cãtre Maiorul de Frisoni, din 29 Decembre 1781.

74) C. Dapontes: *Op. cit.* pag. XXXIII.

75) Lucrul e cu atãt maî adevãrat cu cãt într'ua depeșã a d-lui de St. Priest, ambasadorul Franciei din Constantinopole cãtre Afacerile Strãine, din 26 Ianuariu 1782 (*Doc. Odobescu*, II, 1781—1814), vedem cã diplomatul frances spune șefului sãu cã Constantin are 19 și Dumitru 17 ani.

lanti, e cam puțin și nu e admisibilă de cât presupunând beizadelelor uă precocitate și uă deștețaciune extraordinară.

Ori-cum ar fi ênsă, atât Ath. Comnen Ipsilanti în scrierea sa *Μετὰ τὴν ἄλωσιν*, cât și indicațiunile sporadice, răspândite prin scrierile diferiților călători, ne spun că pe tómna, în 1781, Alexandru Ipsilanti, liniscit din afară, bine cu Turcii la Constantinopole, și plăcut țerei pentru politica sa cea înțelptă și milósă, se hotărîse a însura pe fiul sêu cel mai mare, adică pe beizadea Constantin A. Ipsilanti.

Domnul, țice Ath. Comnen Ipsilanti, voia s'î dea de soțîa pe uă fată fórte frumósă din Fanar. Dómna Ecaterina se 'nvoise de la 'nceput cu acest gând al lui Ipsilanti. Numai muma Domnului, bêtrâna Dómna Smaranda, nu voi nici sê audă de uă asemenea căsătoriă, și gândindu-se la interesele mai depărtate ale casei Ipsilanților cari aveau trebuință de rude și de sprijin la Constantinopole, ea propuse pe fica lui Alexandru Calimach, uă fetiță numai de 7 ani.

Lucrurile rêmaseră după voia bunicei, spre juvenila desperare a tênerului beizadea, care avea sê mai aștepte âncă 5 ani de țile, pênê când fica lui Alexandru Calimach sê aibă vârsta nubilă și permisă de canóne.

Certele începură în casa pênê acum liniscită a lui Alexandru Ipsilanti. Copii sêi, altă dată ascultători și plini de respectul părinților, o apucară

de vale pe clinul patimilor și tuturor petrecerilor de cari Bucurescii erau bogați și-atunci ca și-acum. Domnul auzind de «rușinea» ce'i făceau copii în toate zilele și'n toate nopțile, nu putea să rămână cu mânele în sên, și când beizadea Dumitru îi spunea în gura mare că, decă pe Constantin l'au condamnat a mai ascepta 5 ani, el va îmbetrâni flacău ca să facă voia bunicei, — atunci Domnul usa adese-orî în mod prea violent de drepturile ce'i da paternitatea (76).

Cu cât mergea spre iernă, cu atât beizadelele deveniau din ce în ce mai neînfrânați în poftele lor. Adus pe iute de argumentul *flăcăului bētrân*, beizadea Dumitru, dice Ath. Comnen Ipsilanti, *ἐκλινεν εἰς τὰ σαρκικὰ πάθη*.

Atunci, amărât pênă la suflet, Alexandru Ipsilanti 'și aduse aminte că bătaia e ruptă din raiu și, pentru acésta, administră câte una, bine condiționată, fiă-căreia din luminatele séle odrasle, ér după bătaia îi închise pe amēndouî câte 20 de zile la arest.

Să nu uităm că acești doui tineri fuseseră învățați cu tot felul de preceptorî ca Raicevici, Linchou, Panzini; că erau, cum ne vor spune ei înșiși mai la vale, nisce tinerî care aveaū cel puțin *un piccolo principio di onore e di sentimento*; că, la curtea tatălui lor, avuseseră ocasiune să védă

76) Opera lui Ath. Comnen Ipsilanti *Metà tήν άλωσιν*, pag. 627 și urm.

și se cunoscă diplomați din Apus cari treceau la Constantinopole și cu cari beizadelele puteau vorbi despre multe din minunile Apusului.⁽⁷⁷⁾

Și pe acești tineri Alexandru Ipsilanti îi bă-tuse sdravăn și 'i aretase în timp de 20 de zile amenințându-i cu ocna, — *luogo destinato per gli assassini di strada, e non per uomini d'onore come pretendiamo d'esserlo noi*⁽⁷⁸⁾, — dicea Constantin în scrisoarea adresată generalului von Eichholtz.

Lucrul nu mai putea dura ast-fel.

Constantin și Dumitru, luând cu ei două slugi, ómeni de fel brașoveni, părăsiră casa părintescă din București în nóptea de 16 spre 17 Decembre 1781 și mergând întins în sus, spre granița Transilvaniei, apucară pe potecile din spre plaiul Prahovei, «carele cu greu le puteau trece și ziua cei «ce se călătoriau în tótă vremea pe dênsele.»⁽⁷⁹⁾

V.

Trei-șeci-și-șese de ore trecuseră când Alexandru Ipsilanti fu încunoștiințat de fuga fiilor săi.

La moment, deșteptul Fanariot măsură gréua însemnătate a acestui fapt, mai cu sémă în 1781

77) Cum fură buniórá tinerii și diplomații cari trecură prin București în Maiú 1781. V. Sestini: *Viaggio curioso* etc. etc. (Firenze 1815), pag. 6.

78) Din scrisoarea beizadelelor către generelul Eichholtz (Ianuariú 1782).—*Doc. Hurmuzake. VII.*

79) Vácărescu: *Istoria Impăraților Otomaní* în *Tesaur*, vol. II. pag. 287.

când din toate părțile se împuiau urechile Turcilor cu legăturile ce face într'una Alexandru Ipsilanti cu curtea de la Viena.⁽⁸⁰⁾

Și acum, fii săi fug chiar în țările împăratului Iosif II!

Ce argument pentru dușmanii săi!

Văcărescu, martor ocular, și apoi actor de frunte în această dramă care avea să coste pe Ipsilanti tronul Țării-Românești, scrie cu drept cuvânt ;

«Rămaseră părinții acufundați într'o nepovestită
«și jale și mâhnire: și jale, căci pierduse două fii
«ce putea fi pierduți și trupește și sufletește de
«apururea; și temere, căci se afla domn, și domn
«al împărăției otomanești, și cu toate că prea înaltul
«vizir ce era Izet-pașa în al doilea rând, care în
«rândul întâi acesta era ce dedese domnia mai
«sus arătatului Domn, și măcar că mai sus șisul
«vizir n'aŭ lăsat mișloc de mângâiere și de cinste
«ce nu aŭ făcut Domnului Ipsilanti, dér vrăjmașii
«se într'armaseră, căci găsiseră îndemnare de vreme
«de a pîri.»⁽⁸¹⁾

Ipsilanti însă nu pierdu capul, de și nenorocirea cădu asupra-î ca un fulger neașteptat.

Indată ce află de fuga beizadelelor, le trămise de olac pe Căminarul Ioniță, rudă cu casa domnescă pentru a'î întorče îndărăt. Șciind că ei

80) *Doc. Hurmuzake și Odobescu.*

81) Văcărescu: *Op. cit.* pag. 288.

ajunseseră pe pământul împărătesc, Domnul dede către păzitorul granițelor, generalul von Eichholtz, uă scrisóre cu rugăciunea de a'î încredința pe mâna rudei lor.

În acéstă tristă împrejurare, Raicevici ajută cu credință pe Ipsilanti. Când plecă scrisórea Domnului, el mai făcu una din parte-î către același general și uă alta către maiorul de Frisoni. Intr'ambele, Ragusanul diplomat caută a înduioșa pe militarii imperiali și a'î face să dea înderēt pe mâna trămșiilor lui Ipsilanti pe amëndouï fugiții.⁽⁸²⁾

Beizadea Constantin, ȃice el în scrisórea către maiorul de Frisoni, e un tēner ca de vr'o 18 ani: e'nalt, bine făcut, cu pērul blond, fața prelungă. Cel-l-alt, Dumitru, e de vro 16 ani; are fața rotundă, e tot înalt și pare mai robust de cât fratele său. Sunt amëndouï îmbrăcați nemțește, *alla Tedesca*,—și sunt însoțiți de douē slugi de câte 20-22 de ani fiă-care, de fel amëndouē din Brașov.

Ipsilanti vedēnd că beizadelele nu voiesc să se reintórcă și că, probabil, Căminarul Ionița nu se pricepe în asemenea negociațiuni, fórte delicate din cauza dreptului de asil al Impărăției, trāmise în Transilvania pe secretarul său Raicevici, dāndu-î scrisóri către generalul von Preiss din Sibii.

82) Raicevici către Eichholtz, în 29 Decembre 1781 și către maiorul de Frisoni, aceiași dată. *Doc. Hurmuzake VII*, pag. 332.

Cereră, rugăciuni, eternă recunoștință, bietul părinte face și promite tot, numai să-și revadă copiii și să năbușescă la Constantinopole sgomotele cari începuseră să mișue.

Raicevici se oprește la Brașov, comunică la Sibii generalului von Preiss scrisorile lui Ipsilanti, și cere ca tinerii să mai fiă reținuți la lazaretul de la graniță, la Temeș, pînă când afacerea va putea lua uă direcțiune multămitóre.

Representanții imperatorului, generalul imperial von Preiss și comandantul Brașovului, generalul von Eichholtz, se arătară animați atît pentru părinte cât și pentru cei doi tineri de dispozițiunile cele mai împăciuitoare.

Generalul von Preiss scrise principelui la București pentru a-i cere iertarea culpabililor și stăruesce, ca și generalul von Eichholtz, pe lângă beizadele a se întorce îndăret.

Nici vorbă că tóte aceste amabilități ce se fac din ordin superior principelui Ipsilanti de către căpeteniile militare ale Transilvaniei, erau interpretate la Constantinopole în modul cel mai păgubitor pentru véda de care Domnul se bucura d'atâția ani de țile.

Cu tótă protecțiunea marelui vizir, Alexandru Ipsilanti simția tronul că i se sguduie la București. Cunoscea pe Turci și scia fórte bine cât e de trainică favórea lor!

Pe când în capitala țerei jalea și grijele erau la culme, beizadelele Constantin și Dumitru staū

la Temeș în frecventă corespondență cu cei doi generali din Brașov și din Sibii, și cu M. S. Iosef II de la Viena, esplicându le tuturor causele fugei lor și făcând într'una apel la simțimintele creștinesci și de onóre ale Curței imperiale.

Generalul von Preiss spusese de la început lui Raicevici, că, fără înalt ordin, el nu va putea nici măcar atinge pe beizadele. *Per salvar il sacro rifugio imperiale*, generalul von Preiss nu va face nici uă mișcare, așteptând de la Viena hotărîrea ce se va lua în urma trămiterei raportului său.

În timpul acesta, negociările urmau între beizadele și secretarul princiar, Raicevici, față fiind la ele adjutantul generalului von Eichholtz și comandantul pasului Temeș. Constantin A. Ipsilanti discuta punct cu punct toate obiecțiunile lui Raicevici și arăta Ragusanului că tatăl lor tot avea să se dea demisiunea chiar dacă nu fugiau dênșii. Deci, conchidea hotărît tênêrul beizadea, paguba nu e mare, și cauza ei nu suntem noi.

După sfîrșitul acestor discuțiuni cari nu duceau la nimic, Beizadelele scriau Impêratului — nici mai mult, nici mai puțin — și înșirându-i aceleași argumente pe cari le expunea lui Raicevici, adresa scrisoarea *A Sa Majesté Imp. Reg. et Apostol. Joseph Second à Vienne*.

În ultima intrevedere ce mai avură la Temeș, Raicevici schimbă tonul discuțiunei și, după ce le spusese că cu blândețea nu mai merge, le anunță că el plécă la Viena, pentru a reclama direct la

tronul imperial și pentru a cere Impăratului să-îrîdice cu forța din Transilvania.

Beizadelele nu se speriară. Intraseră în horă, trebuiaŭ să jöce. Linchou⁽⁸³⁾ le spusese când îi învęta franțuzește că «*quand le vin est tiré, il faut le boire.*»

Beizadea Constantin scrise ierăși Impăratului cerëndu-î permissiune a veni la Viena, pentru a răspunde lui Raicevici în fața Majestăței Séle. In așteptarea scrisorilor imperiale, tinerii principî se anostiaŭ de mörte la pasul Temeș,—un adevărat pustiŭ.

Desilusiunile începură. Beizadelele cari nu dosiseră din București pentru a popula pustiul cu persónele lor, scriseră generalului von Eichholtz și 'i cerură voiă să'î lase a veni cel puțin pêne la Brașov. In acéstă scrisóre (Ianuariŭ 1782), tinerii principî enumără cauzele pentru cari aŭ fugit din casa părintéscă.

Le traducem textual :

1) Neînduplecata dorința ce avem de a servi pe M. S. Impăratul, cu tot ce putem, gata fiind a sacrifica pentru numele său tot, pêne chiar și vięta nóstră.

2) Că un om în Turcia, de nu e Turc, e disprețuit, lipsit de orî-ce privilegiŭ, privit ca un

83) Acesta fusese profesorul pentru limba fracesă al beizadelor. Era un Marsilieș. Fratele său fusese omorît la Constantinopole. El a murit în București în luna Septembrie 1781. Vom reveni într'un alt studiŭ asupra acestuî curios personagiŭ.

rob, fiă principe, fiă boer, fiă moji^c. Ac^{est}ă singur^ă causă este, cred, suficientă pentru un om care posed^e un óre-care principi^u de onóre și de sentiment.

3) Un om în Turcia nu p^ote fi sigur de nimic, nici chiar de vi^ęta sa, fiă de face bine, fiă de face r^ęu. Pe fiă-care \dot{c} i se v^ęd principi și particulari omori^{ți} s^{eu} sp^{and}ura^{ți}, f^{ar}ă s^e fi greșit într'un nimic, ba chiar dup^ă ce a^u făcut bine.

4) Marea iubire ce avem pentru frumo^{se}le litere, lucru care nu se p^ote c^{ast}iga într'acele ț^{er}i din lipsa de ómeni demni și instrui^{ți}, cum a fost abatele Panzini, de felul căruia n'am mai putut afla pe urm^ă un om înv^ęțat și înțelept ca s^e ne folosim într^u ceva.

5) Traiul crud și f^{or}te pu^{țin} demn de noi cu care ne tracta p^{ar}in^{ții} noștrii, așa în cât mai mult sem^{en}am a fi robi, ér nu copii ai Principelui.

Cu privire la întrebarea pusă de generalul von Eichholtz, dec^ă fuga lor în ț^{er}ă str^{ain}ă nu va pricinui grele neajunsuri lui Alexandru Ipsilanti, Beizadelele r^{esp}und hot^{ar}it: *nu!*

1) pentru că Principele și-a făcut d^{ator}ia tr^{am}iț^{end} lume dup^ă noi s^e ne prind^ă, ér acum, de va voi, va put^e s^e ne c^{er}ă prin mi^đlocirea Porț^{ei}.

2) pentru că se bucură de multă considera^{ți}une în Turcia, așa că nimeni nu se va g^{and}i că el ne-a sf^{at}uit s^e fugim.

3) pentru că are mulți prieteni at^{at} în Constantinopole cât și în cele-l-alte ț^{er}i ale Turciei.

Cu toate aceste elocințe și stăruitoare scrisori, beizadelele nu primiauă voia de a veni la Brașov.

Cerură serviciu în armata imperială. Nu li se dede nici un răspuns. Așteptară.

În țără bietul Domn nu scia cărui sfânt să se mai închine. Scrisori, sfaturi, în cele după urmă, pene și blesteme, trâmise de toate filor săi. Nimic nu'î prii. Beizadelele rămaseră neclintite în hotărîrea lor.

Ipsilanti cercă înfine trămiterea unei deputațiuni în cap cu mitropolitul Grigore. Deputațiunea era compusă din episcopul Rîmnicului Filaret, din banul Dumitrake Ghica și din marele spătar al țerei, deșteptul Enăchiță Văcărescu. Ea plecă din Bucuresci la 26 Decembre 1781 și se îndreptă spre pasul Temeșului, la Lazaret. Nu putură face nimic, nici la Temeș, nici la Brașov cu generalul von Eichholtz, nici la Sibii cu generalul von Preiss și cu guvernatorul Transilvaniei, baronul de Bruckenthal.

Cei-l'alți membrii ai deputațiunei, afară de Văcărescu, se'ntórseră în țără lăsând pe marele Spătar să plece la Viena, pentru a negocia de-adreptul cu Impăratul reîntórcerea beizadelelor fugite.

Afacerea luă nisce proporțiuni neasceptate.

La Viena, tractată de Văcărescu cu principele Kaunitz, marele cancelar al curței imperiale,

și cu comitele de Cobenzel, fuga celor două beizadele deveni uă afacere de mâna ântâiû.

Văcărescu la Brașov și la Sibii văduse îndată că generalii von Preiss și von Eichholtz se tem a se atinge de dânsa, cređând că cine scie ce secrete de Stat sunt amestecate în fuga celor două beizadele.

«Înțelesei, đice boerul român vorbind de generalul von Eichholtz, că tréba eșise din mâna lui».

La Viena, Kaunitz și Cobenzel se convinséră prin argumentele lui Văcărescu că «nu este vr'un mister la miđloc». Dér pêně când se ajungă diplomații Austriei la acéstă convicțiune, câte sgomote și câte șópte nu circulară pe la miniștrii străini, acreditați pe lângă Curtea din Viena!

Posițiunea lui Ipsilanti în România, preferința vedită ce el acorda de la uă vreme încóce politicei austriace, făceaû plausibile tóte suposițiunile.

De altă parte, miniștrii puterilor străine din Viena văđând pe Văcărescu că are dese întrevederi cu principele Kaunitz și cu comitele de Cobenzel, îndată își închipuiră că este ceva de mare însemnătate la miđloc; că Iosif II și cu Caterina Rusiei pregătesc Turciei ierășî una din acele surprinderi cari aduceaû nenorocita împărățiă pêně la marginele prăpastiei; și că în fine fuga beizadelor nu e de cât un pretext pentru a grăbi soluțiunea problemei.

Francia mai mult de cât cele-l'alte puteri creștine era interesată ca sórta Turciei să nu se

alégă fără scirea și consimțimântul ei. Ludovic XVI era convins că politica Austriei cu Turcia și cu Rusia este obscură și falsă, și din partea ei ca și din partea Rusiei se ascepta la ori-ce.

Ambasadorul său din Viena, D. de Breteuil, căută să descósă pe Văcărescu și pentru acésta fu cu boerul român de uă politețá și de uă amabilitate extraordinare. Intr'același timp, colegul D-lui de Breteuil, D. de Saint-Priest din Constantinopole raporta la Viena ambasadorului tot ceia ce auđia despre Ipsilanti și fii săi în Constantinopole, pentru ca în negociațiunile sale cu Văcărescu, D. de Breteuil să nu sufere de lipsă de amănunte.

Toți miniștrii străini din Viena se interesaū de acéstă afacere, pentru că toți presupuneaū cu multe probabilități că fuga beizadelelor Constantin și Dumitru Ipsilanti nu este de cât preludiul altor evenimente mult mai însemnate.

Documentele nu spun când și cum tinerii principii fanarioți căpëtară permisiunea de a părăsi pustietățile de la Temeș și de a porni să vină la Viena.

Avem însă destule scrisori din acelea ale cavalerului Herbert de Rathkeal, ale comitelui de Saint-Priest, ale baronului de Breteuil, ale principelui Kaunitz și ale Ministerului Afacerilor Străine din Paris, din cari reese lămurit că, decă Turcii nu se supërară pe Curtea de la Viena în cestiunea fugei beizadelelor, Fanarioții în cap cu Ip-

lanti, acum demisionat și așteptându-și copiii să se reîntorcă la Constantinopole, erau făcuți foc pe M. S. Iosif II și pe cancelarul său, principele Kaunitz.

Prin ast-fel de fapte Fanarioții vedeau foarte bine cât de mult perdeau în ochii Turcilor. Strînse și multe relațiuni cu Apusul, vizirii cei mai decepti nu permiteau nici dragomanilor nici principilor din Iași și din București. Kaunitz ne trimițând acum cu forța pe beizadelele înderēt în Turcia, pașalele Porței aveau drept să ȃică: obiceiul acesta de a fugi la ghiauri va face dără. Un Fanariot va trăda ș'apoi, ca să scape de pedepsă, va dispără în țerile Apusului. Ast-fel de pagube trebuie preîntempinate, își ȃiceau pașalele.

Fanarioții pricepură cu deșeptăciunea lor obicinuită și 'ndată ce Alexandru Ipsilanti sosi în Constantinopole, se puseră cu toții pe lucru la ministrii străini, și 'n deosebă la acela al Austriei pentru a grăbi întorcerea beizadelelor. Era vorba de siguranța tuturor.

Tinerii ȃnsă, ajunși acum la Viena, nu aveau ca părinții lor, vreme de a cȃntări cu grijă și înțelepciune aceste cuvinte și urmările lor, ci se puseseră pe datorii, — după cum probéză documentele mai târziu.

Voiau din Viena să plece spre Paris. D. de Saint-Priest anunță din Constantinopole la Viena pe d. de Breteuil și pe Ministrul Afacerilor Străine din Paris despre acéstă hotărâre.

În urmă însă părăsesc și ideea de a visita Parisul și pe aceia de a se plimba prin Italia și se reîntorc în Constantinopole la casa părinților — cari, istoria nu spune, decât aș tăiat vițelul cel gras pentru a serba revenirea lor, sevă decât Alexandru Ipsilanti le-a administrat aceiași corecțiune care, în Decembre 1781, îi făcuse să și ia tălpășița spre pasul Temeșului în Transilvania.

Beizadea Constantin și beizadea Dumitru, ajunși în Constantinopole, scriu principelui Kautitz pentru a i mulțami de ajutorul și părintescele sfaturi ce el le-a dat în Viena.

Și 'n urmă, uitând toate planurile și ideile apusene ce aveau, intrară în hora vieții orientale, în competițiunile și intrigile cari alcătuiau cea mai bună parte din viața unui Fanariot pretendent la tronul țerilor române.

Istoricul va întâlni pe Costantin pe tron în Bucuresci și în Iași.

Dumitru se va stinge de tănăr, — fără a fi avut măcar norocul de a «ajunge flăcău bătrân» — cum striga tatălui sevă în ajunul acestei fugi pe care d. de Saint-Priest o numesce «singulară».

Pentru istoria țerilor române, acest episod din istoria domnielor fanariote își are însemnăta-tea sa.

Fuga fiilor lui Alexandru Ipsilanti este una din primele călătorii pe cari Fanarioții le fac în centrul Europei, nu pentru studiul medicinei sevă

filosofiei, cum de mult încă, tineri studenți, ei făceau asemenea călătorii la universitățile Italiei, la Pavia, la Bolonia, la Venezia, ci pentru dorința de a vedé și chiar, decât cu puțință le-ar fi fost, de a se stabili în acele țări despre cari citeau și li se spuneau atâtea și atâtea minuni.

Înainte fiilor lui Alexandru Ipsilanti se numără pe degete Români și Fanarioții cari mai fuseseră prin Francia și prin Germania. Un Moruzi era prin Transilvania tocmai când beizadelele se anostiau la Temeș. După ei, călătorii în centrul și 'n nordul Europei deveniră din ce în ce mai numeroși. Principatele române nu mai tură isolate de cele-l'alte țări ale Apusului ca cu un fel de zid al Chinei. Ceia ce omenirea câștigase în Italia, în Francia, în Germania, ei aduseră în Turcia și 'n România, și căutară a altoi când mai bine, când mai rău, ceia ce importaū din străinătate. Puține lucruri se prinseră; curentul însă începuse. Timpul avea să'l împuternicéscă și să'l transforme conform geniului național atât în Grecia cât și în țările române.

NICOLAE P. MAVROGHENI

Vânturile toate
Intr'ele se bate ;
Iar eă, la miđloc,
Al'tuturor valurı,
Ca munđı și ca dealurı,
Ardic stând pe loc. (1)

I.

De la 1774 și pênă la 1786, adică în timp de 12 ani, Țera-Românescă își petrecuse viața în linisce și în pace.

Sub Alexandru-Vodă Ipsilanti, sub Nicolae Constantin Caragea-Vodă, care domnise numai un an și jumătate, și sub Michail Constantin Șuțu-Vodă, care domnise două ani și opt luni, nici răsboiū cu Austria, nici răsboiū cu Rusia; linisce în tóte părțile, linisce la Pórtă, linisce în cele

1) *Zilot Românul*, în *Revista pentru Istor., Archeolog. și Filologia*. (vol. V, fasc. 1. pag. 70.—Tocilescu: *Cronica lui Zilot Românul*).
Cu aceste primitive dér adênc-simđite versurı se zugrăvesce minunat starea țerilor române în timpurile ce studiăm.

două capitale române. Beii se urmau regulat unul după altul, și tot regulat încasau veniturile acestor două rîvnite moșii, resplătindu-se cu despoierea internă pentru serviciile ce ei ne făceau nouă și Turciei în politica externă a Europei, atunci pentru Pórtă și mai cu sémă pentru țerile române mai primejdiosă de cât ori-când.

Caterina II domnia în Rusia; Iosif II încurca la Viena seculara politică autocratică și feudală a casei de Habsburg cu umanitarismul său reu înțeles, și fără noimă altoit în putredul edificiu imperial; la Berlin, acela pe care cei mai mulți istorici 'l numesc *cinicul de geniū*, marele Frederic II, pênă la mórte (1786) învêrtise pe degete și pe vecinî, și pe aceia care nu avuseseră deosebita fericire de a fi alături cu statele séle⁽²⁾, și se grăbise în dese rînduri a oferi cu uă extremă generositate când Caterinei, când lui Iosif II Moldova și Țera-Românescă. Succesorul său, Frederic-Wilhelm II și cu ministrul său, comitele de Herzberg, vor urma în Orient întocmai aceiași liniă diplomatică.

Francia lui Ludovic XVI continua ca și sub Ludovic XV, a 'și perde din ce în ce mai mult sărita și a se prăbuși din ce în ce mai iute spre prăpastia către care, încă de la 1756,—de când cu tractatul împăratesei Maria-Theresia cu Dómna

2) Scrierile ducelui de Broglie: *Frédéric II et Marie-Thérèse* (Paris, 1883, 2 vol.); *Frédéric II et Louis XV* (Paris, 2 vol. 1885) *passim*.

de Pompadour — diplomația franceză o împingea într'una, și de care o va scăpa numai sguđuitura formidabilă a Revoluțiunei franceze și a imperiului lui Napoleon I. Italia căduță și Espania smerită se uitaă nepăsătoare cum Anglia își pironesce cu nesătiósă poftă lacomiı sėi ochi spre Turcia și alte vınaturı mediterane.

Se simția în tótă lumea că are să fiă ceva; se judecaă tóte evenimentele ca preliminare; totul era considerat ca provisoriu și se făcea în vederea unui alt-ceva necunoscut. Rėsbóie, negociațiuni, apropiări și alianțe n'aveaă nimic definitiv într'ensele.

Inconscient ca reformele lui Iosif II în Germania, ca rėsbóiele Rușilor în contra Turcilor, ca pofta de învățatură a Grecilor subjugati și ca mișcările încete ale boierilor din țerile române, — conscient ca lucrările enciclopediștilor în Franca, ca cercetările filosofilor în Germania, ca strigătul de libertate și independință al Statelor-Unite în America, — lumea întrégă se pregătea pentru ceia ce avea să fiă, luându-și un vecinic adio de la trecutul bun pêně la uă vreme.

Rușii se resboiseră și se vor mai resboi încă, voidn a bătători pentru dênșii drumul istoric al Bizanțului; dér nu vor face cu sângele lor de cât a deștepta, prin spaıma și înverșunarea lup-telor, consciința adormită a Greciei, a Serbiei și a României. Iosif II credea că 'și întăresce puterea sa personală în paguba Papei, a nobilimei

germane și a trufașilor magnați ai Ungariei; dér nu va face de cât ca popóarele imperiului său, legate slab atunci ca și acum prin pomposul *viribus unitis*, să se cunóscă pe ele înseși și mai bine ca pe trecut.

Intocmai ca templul de la Atena care, în vremea apostolului Pavel, era închinat *Deo ignoto*, «Dumnezeului necunoscut», tot ast-fel munca Europei, într'a doua jumătate a secolului XVIII, de la 1750 și pînă la 1789 și următorii, era tótă, —repet: când conscient, când inconscient,—pentru acel *ceva* necunoscut care, la urmă, după cutremurul Revoluțiunei franceze, se văđu de 'ntréga lume că este libertatea modernă cu corolarele superbe ale progresului, cu drepturile omului, cu frăția între popóre.

În țările române, boierii cari citeau și cari puteau să judece, pricepeau și nu pricepeau că este să se facă ceva, că trebuie să vină de sus său de alt undeva uă schimbare în tot și 'n tóte.

Ca totdeuna, în trecut și 'n presinte, prin fatalismul propriu firei orientale, ei lăsaū să se desfășure evenimentele đicându-și ca odinióră Miron Costin: «*nu sunt vremurile sub cărma omului, ci bietul om sub vremi*». —Se mișcaū agale-agale și după poftă, întreținënd relațiuni cu Rușii, cu Nemții și, ca și Grecii, cu mulțimea străinilor cari străbăteau acum țările nóstre venind de prin tóte părțile. Sciaū despre *Musiū de Voltaire*

cu tótă anatema patriarhului din Constantinopole; învățau cu Grecii anticitatea greco-romană; cercetau și strîngeau de prin mănăstiri și mitropolii documentele țerei, vechile hatișerifuri și firmanuri cari mărturiau drepturile imprescriptibile ale patriei⁽³⁾; citeau gazetele străine și le plăceau cuvîntările entusiaste ale dascălilor greci și adimenirile emisarilor ruși ai Caterinei.

Când un Rhigas⁽⁴⁾ făcea să scânteie cu elocința-i iresistibilă înaintea ochilor lui Emanoil Brâncovénu și fratelui acestuia, Nicolae, timpul în care boierul român va pute privi drept și mândru cialmaua unui pașă, fruntașii țerei simțiau în vinele lor ca un fel de căldură pornitoare spre fapte mari. Entusiasmul dura însă cât și ecoul cuvintelor. Firea își relua mersul ei regulat, a lene și molliu. Boierul se mișca 'n cadență după Vodă și după Turci.

Douăspre-zece ani de intrigă fanariote, douăspre-zece ani de suferințe ușore îi învățaseră cu această stare de lucruri. Se mulțamiau a face teorie, a dori în mod platonice uă viêtă mai bună, a lucra inconștient la pregătirea acelu *ceva* ce era să vină, și pe care Orientul nu'l presimțea precum îl presimțiau filosofii Franciei și Germaniei, lup-

3) Le vor arêta principelui de Coburg. V. *Magaz. Istor.* vol. I. *Biografia Spătarului Ion Cantacuzen*, de Nic. Bălcescu, pagina 197 și urm.

4) Perrhevos, biograful lui Rhigas, citat de Ubicini în studiul său *La Grande Carte de la Grèce par Rhigas*, publicat în *la Revue de Géographie* (Paris, 1881, pe luna Aprile, pag. 241).

tătorii Statelor-Unite ale Americii și parlamentarii Angliei.

Linisce în boieri; linisce în neguțători, ale căror *bresle* și *cumpanii*⁽⁵⁾ lucrau în pacea cumpărată cu bani de la fiă-care Domn fanariot; linisce între țerani care plăteau cât puteau, și apoi mai plăteau când nu mai aveau.

De război între cele trei puteri, *förte prietene*, Turcia, Rusia și Austria, nu era nici vorbă în popor și în boierii cei mici.

Ipsilanti plecase de bună voiă din cauza poștei fiilor săi de a vedé *Beciul* său «Viana»; Nicolae Constantin Caragea căduse ușurel prin intrigile Dragomanului Mihalache Șuțu care veni în locu-i, ier acesta plecă din Bucuresci tot fără supărare și cu neclintita speranță că se va reîntörce.⁽⁶⁾

Nici uă turburare, nici uă schimbare. Fiă-care cum venia, cerea parale cât mai multe. Li se da din destul, și erau ómeni cum se cade. Pungile cari se vërseau cu sutele în haznaua domnescă îi făceau cinstiți și miloși. La ordinele Turcilor de a trãmite zaharea, când d'un fel, când de trei feluri, pe la diferitele serhaturi⁽⁷⁾ de pe marginea Dunării (la Nicopole, Brăila, Giurgiu,

5) *Tesaur de Monum. istorice*, tom. 2, pag. 303 și urm. și pag. 345 și urm. *Condicele* lui Const. A. Ipsilanti și Ion Caragea; diferite chrisóve și hãrtii.

6) Fotino: *Istoria Daciei*. — Documentele colecțiunilor Hurmuzake și Odobescu la anii 1782—1786.

7) I. Văcărescu: *Istoria împãraților Otomanî*, în *Tesaur de Monum. ist.* vol. II, pag. 292.

Rusciuk și altele) Nicolae C. Caragea și Mihălache Șuțu căutaŭ a economisi cât mai mult bogăția țerei, nu dóră pentru-că li-era milă, ci pentru-că țineaŭ ca acei bani să intre în punga lor, ier nu într'aceia a nesăturaților pașale de la serhaturile dunărene. Eî luaŭ și luaŭ într'una, dér, după chiar mărturia contimporanilor, «dăjdiele raelelor nu prea erau grele» și «eftinătatea lor era la tóte».⁽⁸⁾

Décá, în țerá, Fanarioții ca Ipsilanti, Caragea și bētrânu Mihălache Șuțu nu făceaŭ politică internă de cât pentru a'și mări veniturile cât putea țera să ducă și să dea, apoi, atât în țerá cât și la Constantinopole, politica lor esternă, sciința lor despre cele ce se petreceaŭ în Europa, erau minunate, erau atât de avute în amēnunte, în rapórte complete și în ipotese meșteșugite despre intențiunile cutărei și cutărei puteri, în cât rare-ori se întēpla ca uă afacere să se plămădescă pentru Orient, fără ca Fanariotul, domnitor la Iași seŭ la Bucuresci, să nu o sciă pe tótă seŭ, cel puțin, să nu sciă ceva despre dēnsa prin ru-dele, prin agenții și prin spioniī seī.

Și se scia, între 1782 și 1786, se scia fórte bine cum aŭ de gând să se pórtē Rusia și casa de Austria cu Turcia și principatele dunărene. Se scia atât de bine, în cât pēnē și modestul Dio-

8) Dionisie Eclisiarcul: *Cronograful Țerii-Românesce*, în *Tesaur. de Mon. ist.* vol. II, pag. 168.

nisie Eclisiarcul înregistréază⁽⁹⁾ fapte, dise și negociațiuni pe cari, în parte și une-orî în tot, le certifică documentele oficiale, ađi publicate.

În diplomația aú fost tari Fanarioții. Prin felul lor de a conduce politica esternă a Turciei, ei aú reușit să pună la Carpați și la Nistru uă stavilă seculară, să opréscă cotropirea și sfâșiarea imperiului Sultanului într'un timp când cestiunea echilibrului era încurcată, când axa alianțelor fusese scósă din locul unde o înfipseseră Richelieu și Mazarin și când, prin urmare, uă împărțire a Turciei ar fi fost primită de Europa cu îmărmurita nepăsare, cu care se primiră succesivele împărțiri ale Poloniei.

Să 'negrin tabelul politiceii interne a Fanarioților cu colorile cele mai mohorîte; să numim administrația lor uă neînterrupted despoiare, infamă și cumplită, ca a lui Verres în Sicilia și ca a lui Warren Hastings în Indii; să'i arétăm ca arendași fără inimă ai unor țeri cari îi ațîtau și mai mult prin nesfârșitele lor bogății. Vom fi, póte, în adevăr. În schimb ênsé din studiul documentelor, din judecarea critică, nepărtinitóre și luminată a evenimentelor, a cauzelor și consecințelor lor, din mersul negociațiunilor în cari țerile române jucaú ca mingile pe hărtiele diplomaților, negociațiuni la desăvêșirea cărora totdeuna Fanarioții aú luat parte, fiă ca Domni ai Moldovei și ai Țerei-Ro-

9) În *Cronograful* mai sus citat.

mânesci, fiă ca Dragomani,—din tóte acestea va apare în deplină lumină un merit, pe care adevărul și dreptatea nu ne permit a'l răpi Fanarioților. Să li se recunóscă, fără restricțiune, că aũ fost diplomați, că aũ servit Turciei și țerilor române, servindu-și, bine înțeleș, interesele lor proprie. Oropsirea de altă dată trebuie să cadă; căci, dacă pricepem pênă la un punct pentru ce, în epoca sentimentală a istoriei române, se înegriaũ Fanarioții în tot și în tóte, astăđi cuvintele, cari se puteaũ pricepe atunci, nu mai pot avé rațiunea lor de a fi. Astăđi, căutăm adevărul, și nimic alt de cât adevărul. Ori-ce cercetător cată s'și aducă aminte de cuvintele lui Zilot Românul, care nu se putea opri de a spune adevărul pe față și fără ocóle atât străinilor Greci, Ruși și Nemți, cât și fraților s'ei :

Istoric sunt, n'am frate,
 N'am rudă, n'am vecin;
 Stăpân am pe-adevărul,
 Lui cată se mă-închin⁽¹⁰⁾

Acum, între 1782 și 1787, cine cunoscea mai bine pornirile Rușilor și Nemților, decă nu Fanarul cel domnitor în Bucuresci și'n Constan-

10) B. P. Hăsděu: *Cronica lui Zilot Românul* (Bucuresci, 1884), pag. 88.

tinopole? Cine deschidea ochii Turcilor și cine arăta boierilor români în cotro bat prietenia și slujbele Rușilor și Casei de Austria, decât nu Domniii fanarioți cari sciaū pe de rost, în adevăratul lor înțeles, tóte aceste bunătăți?

Câți dintre boieri și dintre cei cari scriaū cronice nu ghiciaū ce vor să facă Rușii cu Turcia și cu Constantinopole?⁽¹¹⁾ Fanarioții ênsē sciaū și pricepeaū totul. Când, înainte de a fi propus (1783 și urm.) lui Iosif II, faimosul sēu proiect de desmembrare a Turciei, Caterina scia lui Voltaire despre «umanitarele și filosoficele sēle planuri»,⁽¹²⁾ aceste planuri, acest proiect, *proiectul grec*, eraū în parte cunoscut de Fanarioți.

Cunoscuseră odinióră proiectul Disloway, magnatul ungar de la curtea pribégă a lui Francisc Rácoczy, proiect care consista a face pentru Unguri un regat compus din Țera-Românescă, din Moldova, Bucovina, Transilvania și Ungaria⁽¹³⁾, — cunosceaū acum *proiectul grec*, al marei și nesățioșei Caterine care, tocmai într'aceste timpuri, înainte de a intra ea în luptă, ațâța pe destronatul Kan al Crimeei să iea Stambulul Sultaniilor, — și apoi să i-l dea ei, cum îi dedese Crimeia.

11) Ienăchiță Văcărescu, Zilot Românul, Dionisie Eclisiarcul, Pitarul Hristache, toți cronicarii moldoveni de la Niculcea încóce, ier în al doilea rând, boeri români, în special cei exilați de Mavrogheni, și despre care vom vorbi mai la vale.

12) Corespondența lui Voltaire; ediția Garnier.

13) Odobescu: *Documente* (din archiva ministerului afacerilor străine din Paris), în colecțiunea *Hurmuzake*, supl. I, vol. I, pag. 483, doc. DCCIV; data: 12 Dec. 1732. — V. și primul studiu dintr'acest volum.

Petersburgul comunicase Vienei următorul proiect⁽¹⁴⁾:

«Am lucra împreună pentru a ridica, între
«cele trei monarhii, rusă, turcă și austriacă, un
«stat intermediar, independent de fiă-care din
«aceste trei puteri, care ar fi alcătuit din Mol-
«dova, Valachia și Basarabia⁽¹⁵⁾ și care, sub nu-
«mele de *Dacia*, ar avea un suveran de religione
«greco-ortodoxă. Rusia ar lua Ociakov, tot lito-
«ralul dintre Bug și Dunapru, și vre-o câte-va
«insule în Archipelag.

«Austria 'și-ar anexa provinciile turcești
«cari îi sunt vecine. Déca răsboiul pe care Rusia
«și Austria 'l-ar face în contra Turciei ar fi ur-
«mat de biruință completă, așa ca Sultanul să fiă
«gonit din Constantinople, atunci s'ar restabili
«vechiul imperiū grec în deplină neatârnare și
«s'ar ridica pe tronul imperial al Bizanțului ma-
«rele Duce Constantin Pavlovici, care ar renunța
«la tóte drepturile séle asupra corónei rusesci.»

Iosif II primise proiectul și, probabil, la 'ntre-vederea ce avu cu împărătésa Caterina la Cherson (1786) propuse urmátóarele amendamente la *proiectul grec*, cântat de Voltaire în scrisorile séle.

14) Alf. Rambaud: *Histoire de la Russie* (Paris, 1879), pag. 492; cf. Louis Leger: *Histoire de l'Autriche-Hongrie* (Paris, 1879), pag. 381, precum și diferite documente din colecțiunea *Hurmuzake* și *Odobescu*.

15) Prin Basarabia, Rușii înțelegeau pe [atunci actualul guvernământ de Herson.

Pe lângă Serbia, Bosnia și Herzegovina, Iosef II mai cere și posesiunile venețiane din Dalmația, ér în schimb, ȕicea el, Veneția se priméscă Morea, Candia și Ciprul.

Vom da, ȕicea generósa Caterina, vom da câte ceva Franciei, și Angliei, și Espaniei, pentru ca tótă Europa creștină se profite de desmembrarea Turciei păgâne.

Iosef II voia și nu voia. Nehotărít ca totdeuna și'n pace, și'n resbel, împératul-filosof nu se opria cu voința la nimic sigur. După ce discutase cu Caterina la Cherson împărțirea Turciei după *proectul* ce espuserăm mai sus, el ȕicea d-lui de Ségur, ambasadorul lui Ludovic XVI de la Petersburg :

«Constantinopole va fi totdeuna mэрul de «discordiă între puterile europene cari, numai «pentru acest singur orași, nu vor voi se'mpartă «Turcia. Am consimțit la cesiunea Crimeei, dér «nici uă dată nu voiú suferi ca Rușii se se instale «la Constantinopole; mai bine voiesc a vedé acolo «turbanele ienicerilor de cât căciulele cazacilor.»

Tóte aceste vederi și negociațiuni ale celor doué curți imperiale, Fanarioții le cunosceaú. Sunt în colecțiunea «*Hurmuzake*»⁽¹⁶⁾ rapórté ale spionilor lui Nicolae C. Caragea, căruia, áncă din Ianuarium 1783, i se comunica planurile Rusiei și

16) Vol. VII (1750—1818. doc. CCXXXVI și altele.—Cf. cu scrisorile abateluí *Ayala*, un alt agent al lui Nicolae C. Caragea la Viena.

Austriei în cestiunea Turciei și principatelor dunărene.

Mai cunosceaŭ Fanarioții și nu uitaŭ a zugrăvi și înaintea Turcilor, atât în conversațiunile ce aveaŭ la Constantinopole cu Vizirii și cu Reiss-effendi în calitate de dragomani, cât și'n rapórtele ce trãmiteaŭ la Pórtă despre politica europeană, ca Bei ai țerilor române, — mai cunosceaŭ, dicem, Fanarioții și planurile unei alte puteri care voia, pe la 1741, să intre cu d'a sila în Orient și, cu cărțile ce ar fi jucat la Iași, la București și la Constantinopole, să'și facă jocul său în Silesia, la Viena, în Bavaria, la Londra, Paris și Petersburg.

Acéstă putere era Prusia.⁽¹⁷⁾

Frederic II, cel mai mare rege, căpitan și diplomat, pe care Europa secolului XVIII l'a avut în cetele suveranilor săi; Frederic II care a zidit din temelie și pênă aprópe de vârful Prusia și colosala ei mărire cu atâta măiestrie în cât chiar și Napoleon I n'a reușit în iurușu-î vijelios să'i sdruncine clădirea, — Frederic II face tot, de la anul mai sus arêtat, pentru a fi represintat la Constantinopole și a lua și el parte pe țermurile Bosfo-

17) Peste 25 de documente în colecțiunile *Hurmuzake* și *Odobescu*. Cf. studiū publicat în *La Revue des Deux Mondes* (Paris, Aprile 1883) pag. 661—680, sub titlul *La politique prussienne en Orient au XVIII-ème siècle*, și care este făcut ca recensiune a unei cărți polone *Sejm Czeteroletni, napisal x. Waleriam Kalinka* («Dieta de patru ani» de abatele Kalinka, — Léopol 1881).

rului, la combinările și negociațiunile multicolore cari înriuriau apoi asupra afacerilor europene.

Și vedeți joc al sôrtei și ciudată potrivélă a împrejurărilor!

Introducătorul lui Frederic al Prusiei la Pórtă, în țările române, în politica orientală a Europei, este un Domn român, un fanariot, un Ghica,⁽¹⁸⁾ pe care Frederic l'aprețuia căci 'l scia deștept. Și pentru prietenul lui Voltaire, pentru suveranul care 'și bătea joc—și cu drept cuvânt—de diplomația francesă a secolului XVIII, și amărea pe Maria-Theresia, și numia pe Unguri *la racaille hongroise de Marie-Thérèse*,⁽¹⁹⁾ și aducea pe Anglia și pe Rusia, fără ca ele să voiéscă, în apele politiceí séle, Frederic II nu se lua și nu sta la vorbă de cât cu ómeni deștepți.

Nu intrăm în aménunțele politiceí prusiane la Bucuresci, la Iași și la Constantinopole; ele nu intră în cadrul acestui studiú. Lăsăm pentru uă altă cercetare espunerea peripețiilor acestui nou spectacol, pe care cel mai meșter dintre toți artiștii încoronați ai secolului trecut⁽²⁰⁾ 'l dede în țările Răsăritului europén, în țera nóstră și în imperiul Sultanilor.

18) Gregoriú Ghica, Domnul Moldovei între anii 1735 și 1741. Cf. scrisórea ambasadorului Franciei, d. de Castellane, către Minister. Afac. Străine din Paris cu data de 12 Dec. 1741, în colecțiunea *Odobescu* vol. I, supl. I. pag. 567.

19) Duc de Broglie: *Frédéric II et Marie-Thérèse* (Paris 1883), vol. II, pag. 270.

20) Écă portretul lui Frederic făcut de Mirabeau, viitorul mare

Ne mărginim pentru acum a spune că Frederic II, succesorul său Frederic-Wilhelm II și ministru afacerilor străine, comitele de Herzberg, pe care de la 1772 și pînă la 1786, în timp de 14 ani, Frederic II îl făcu diplomat de mîna întăi, aŭ lucrat în Orient cu uă dibăciă care, decă ar fi fost tot atăt de norocósă pe cât era de mlădiósă și de bogată în expediente și în combinațiuni ingenióse, ar fi schimbat cu totul fața Orientului europén.

Sevaldt, un comite Potocki, Gaffron, de Zegelin, Dietz, nenorocitul Dietz pe care Fanarioții îl traseră atăt de fin pe sfóră, maiorul de Knobelsdorf și marchisul Lucchesini de care vorbesce Văcărescu,⁽²¹⁾ fură trămișii plenipotențiarî ai Prusiei între 1741 și 1790.

Dietz lucra la Constantinopole și în țările române în epoca ce studiăm. El primia instrucțiunile lui Herzberg și desfășura înaintea Turcilor planul, pe care ministrul 'l moștenise de la marele rege, plan pe care Frederic-Wilhelm II l'aprobase cu bucuriă.

orator al Revoluțiunei franceze, în cartea sa intitulată *De la monarchie prussienne sous Frédéric-le-Grand* (Paris, 1788, opt vol. în 8°). Primul vol. pag. 235: «Remarquable par l'audace de la pensée, par la sagacité de son esprit, l'énergie de sa prudence et la fermeté de son caractère..... Grande âme..... La volonté fit chez lui des prodiges; il se changea complètement. Vif, ardent, impétueux, il se fit modéré, calme, réfléchi. Né facile, il se rendit sévère; absolu jusqu'à la plus redoutable impatience, il fut tolérant jusqu'à la longanimité.»

21) Istoria Impăraț. Otomanî.—Cf. și *Biografia Spătarului Ion Cantacuzen* pag. 197 de Nic. Bălcescu în *Mag. Ist.* maș sus citat.

În acest plan se prevedea următoarele: ⁽²²⁾

«Turcia dă Austriei Țera-Românească; Austria dă Poloniei Galiția; ier Polonia dă Prusiei «Thorn, Dantzig și voivodatele de Posen, Gnesen și Kalisch. Moldova rămâne Rusiei, ier Turcia își reia Crimeia.»

Notați, rogu-vă, că Turcia, Austria, Polonia, și Rusia făcuseră și vor mai face sacrificie enorme în ómeni și în bani. Prusia nu primejduia, după frasa ađi celebră, «nici măcar ósele unui singur grenadir pomeranian» și câștiga atâta și atâta pământ.

Frederic II, Frederic-Wilhelm II și comitele de Herzberg, cel care numia pe Turci «ignoranți și incorigibili,» ⁽²³⁾ credeau că nimeni nu va pri-cepe ce însemna, cât făceau și în cotro tindeau ofertele Prusiei și serviciul de intermediară ce ea se declara gata a 'l face pentru Pórtă pe lângă cele două curți imperiale.

Turcii erau «ignoranți», dér Frederic II care alt-fel judeca pe Ghica și pe Fanarioți, uitase că aceștia conduc diplomația otomană. Dragomanii Porței și Domnii Țerilor române ghiciră, ba chiar citiră ca într'ua carte deschisă în propunerile lui Dietz. Ajutați de ambasadorul Franciei, ducele

22) *La Revue des Deux Mondes*, studiu citat, pag. 667; scrisorile cu instrucțiuní ale comitelui von Herzberg către Dietz, ministrul Prusiei la Constantinopole.—Léonce Pingaud: *Choiseul-Gouffier. La France en Orient sous Louis XVI* (Paris, 1887), pag. 225 și urm.

23) Din scrisórea comitelui von Herzberg către Dietz.

de Choiseul-Gouffier, ei furară instrucțiunile ce Dietz primia de la Herzberg și'l jucară apoi cu acea răutate nemilósă a diplomatului care, pêně în pânzele albe, vrea să dobóre sub ridicul, în ochii lumei întregi, pe adversarul său.

Vom aręta pe de rost în studiul ce vom consacra «*Politiceii prusiane la Stambul și în țările române*», acéstă colosală păcălitură a lui Dietz la Constantinopole, și credem a reuși atunci să demonstrăm cum Fanarioții din Bucuresci și de la Pórtă făcură să cadă la Berlin, după 21 ani de minister, pe comitele de Herzberg, ministrul afacerilor străine al Prusiei.

Fanarioții cari, încă de la Constantin Mavrocordat, se serviaů de gazetele europene⁽²⁴⁾, dereră cea mai mare publicitate *planului prusian* și tractatului secret, încheiat cu șireteniă de Turcia cu Prusia. Violenta Caterină a Rusiei, așdind ce vrea Frederic-Wilhelm II, scria cu francheța-i obicinuită ambasadorului său Bezborodko la Viena :

«Trebue să fiă cine-va năuc întocmai ca «stăpânul lunganului de Keller, pentru a crede «tóte parascoveniele pe care regele Prusiei le «ascultă și le crede.»⁽²⁵⁾

24) Diferite probe în documentele *Hurmuzake* și *Odobescu*.— Cf. colecțiunea gazetei numită *le Mercure françois*, multe din gazetele franceze cari, literare și politice, apăreaů în Olanda, veniaů la Constantinopole și în cele două capitale ale țărilor române.

25) *La Revue des Deux-Mondes*, studiul citat.

Cercetătorul resimte astă-zi un fel de rătăcioasă plăcere când vede pe ómenii de stat și pe diplomații cei prea învățați ai țărilor europene din centru și din Apus, că încep la Constantinopole și în tot Orientul negociațiunii al căror succes nu este întemeiat de cât pe naivitatea și ignoranța Turcilor, și în urmă că tot acești prea învățați ómeni de stat sunt bătuiți măr și păcăliți zdravăn de «ignoranții» și «naivii» Turci, ajutați ênsă și *ammaestrati* de Fanarioți.

Cronicarul dicea de Moldova : «nasc și în Moldova ómeni». Dragomanii Porței și Beii țărilor române puteau dice în materiã de negociațiunii tuturor diplomaților cari veniau acreditați la Constantinopole : aveți și-aci cu cine să vorbiți, domnilor meșteri într'ale intrigei.

Documentele într'acéstã privință sunt pline de învățăminte; ele regenerã și vor regenera mai cu sémã istoria vécului XVIII care, dupã dișa fórte autorisatã a ducelui de Broglie, «nu este, așa cum o scim astă-zi, *de cât uã lungã conspirațiune în contra adevérului*». ⁽²⁶⁾

Să revenim.

Planul grec al Caterinei, aprobat cu inima îndoită de Iosef II, ștergea Turcia de pe carta Europei. *Planul prusian* al lui Herzberg și al lui Frederic-Wilhelm, schițat de mai înainte în politica orientală a lui Frederic II, lua Turciei

26) Ducele de Broglie : *Frédéric II et Marie-Thérèse* (Paris, 1883) vol. I, pag. 8.

Moldova și Țera-Românească, și ațița poftete Rusiei și Austriei pentru uă viitoare și mai completă desmembrare.

Aceste două idei se plămădiau la începutul epocii de care vorbim într'acest studiū.

Ce făcea Francia, puternica de odinióră aliată a Turciei; Francia care domnise două secole ca singură stăpână în politica esternă a Porței Otomane și ai căreia ambasadori la Constantinopole erau atât de puternici, în cât istoricul turc Selaniki nu se pôte opri de a nu esclama: «cât p'aci «era să isbucnescă în casa Islamului un adevărat «entusiasm pentru Francia, numai din pricina intrigilor și trecerei blestematului ei de ambasador» (27)?

Francia, am mai spus'o mai sus, își perduse cu desevârșire rostul adevăratei sale politici orientale. Fanarioții nu erau atât de simpli pentru a nu pricepe că, de la 1756, de când, cu un *ma chère amie*, adresat dómnei de Pompadour, Maria-Theresia încheiase tractatul său cu Ludovic XV, biseculara politică a «celui d'ântâiū dintre «împerații Nazarinenilor» adică a regelui Franciei cu Turcia se sfărâmasese pentru veciă.

În epoca ce studiăm, ambasadorul lui Ludovic XVI, ducele de Choiseul-Gouffier, nu scie ce

27) Le V-te de la Jonquière: *Histoire de l'Empire ottoman* (Paris, 1881), pag. 318. — A se vedé și al meu *Ludovic XIV și Const. Brâncovénu*, studiū asupra politicei franceze în Europa răsăritenă (București, 1884), pag. 50 și următoarele.

să facă; combate pe Prusia; când atacă pe Rusia, când o ajută; merge mână în mână cu Austria și face fără folos și fără rost apel la Suedia, amestecată forțe în afacerile Turciei prin războiul ce va face Gustav III împărătesei Caterina⁽²⁸⁾.

Nici uă ideiă, nici un șir, nici uă energiă în politica francesă din Orient.

Odinióră, d. de Villeneuve încheiase pentru Turcia tractatul de la Belgrad, ultima victoriă a diplomației franceze în Orient, și prin care se restituia României mândrul banat al Olteniei⁽²⁹⁾. Acum Francia lăsase să se încheiă fatalul pentru Turcia tractat de la Cuciuk-Cainargi⁽³⁰⁾, prin care se înmormînta influența și puterea nediscutată a regilor Franciei în Orient.

În timpul când se discuta între Viena și Petersburg *proiectul grec*, și când Dietz înțeția pe Turci cu mândrețile *proiectului prusian*, d-nul de Choiseul-Gouffier era împiedicat de ministru Angliei în negociațiunile și în demersurile ce voia să facă, pentru a deschide ochii Turcilor și a câștiga aliați Sultanului.

Nimic și iér nimic!

Séгур la Petersburg, Choiseul-Gouffier la

(28) Documentele în colecț. *Hurmuzake și Odobescu*.—Pingaud : *op. cit.*, pag. 224.—A. Geffroy : *Histoire des Etats Scandinaves* (Paris, 1851), pag. 323.

(29) 18 Sept. 1730.—V. L'abbé Laugier : *Histoire des Négociations pour la paix conclue à Belgrade* (Paris, 1768).—Albert Vandal : *Une ambassade française en Orient sous Louis XV* (Paris, 1887), pag. 259 și urmât.—Documentele *Hurmuzake și Odobescu*.

(30) 21 Iuliu 1774.

Constantinopole, baronul de Breteuil la Viena bătea câmpii cu aceeași spirituală și nepăsătoare inconștientă, cu care cârmuiau întreaga diplomație franceză miniștrii afacerilor străine ai lui Ludovic XVI, comitele de Vergennes și comitele de Montmorin.

Ducele de Choiseul-Gouffier, diletant în diplomație, admira grandórea incomparabilă a ruinelor Atenei; baronul de Breteuil admira filosofia lui Iosef II și șalurile scumpe de la taclitul lui Ienăchiță Văcărescu, ier comitele de Ségur, tiner înflăcărat, în vârstă de vre-o 33 de ani, admira pe Caterina cum pornesce în triumf spre Crimeia, ca de acolo să mérgă spre liberarea creștinilor de sub jugul otoman⁽³¹⁾.

Ce eclipsă a diplomației franceze! ce decădere!

Austria, Rusia, Prusia și Anglia erau pe rând a-tot-puternice la Constantinopole. Francia dispărea spre paguba ei și spre paguba nenorocitului imperiū al Sultanilor.

Intr'ua ast-fel de vreme, când diplomația europeană lucra de zor cu Fanarioții la Pórtă în vederea scopurilor ce arătarăm; când negociațiunile se urmau de tóte părțile în taina cea mai adâncă, și când, în țerile române, venirile și plecările

31) Pingaud; *op. cit.*, passim. — *La Revue des Deux Mondes*, studiū citat. — I. Văcărescu: *Istor. împărăt. otom.* în *Tesaur de Mon. istor.*, vol. 2. pag. 289.

Domnilor se făceaă cu cea mai mare linisce, — într'ua ast-fel de vreme cădu ca un trăsnet la București *Nicolae Petru Mavrogheni*, Grecul asupra firei și domniei căruia scriitorii s'au pronunțat într'atâtea feluri.

II.

Unii diceaă că'ī om bun ;
 Ceī mai mulți că e nebun.
 Alții il țineaă de prost,
 Și nimeni nu'ī da de rost.

Pitarul Hristache *).

În *Cronicele muntene* și în *Cronicele moldovene* cercetătorul găsește semădate vre-o câte-va exemple de Domni și de boeri bolnavi de uă bôlă nepricepută. Din auđite seú din vėđute, bătrânii scriitori ne spun de acești «bolnavi» multe, și nu uită, coprinși de sfântă spaimă, să sfârșescă totdeuna cam ast fel : «acéstă bôlă de sus li este trămisă; spre ispășirea păcatelor, ori ale lor, ori ale părinților, ori ale moșilor-strămoși-lor pêne nu sciú la a câtea spiță».

De eraă bărbați seú de eraă femei, acești bolnavi nepricepuți se topiaă pe picióre, mâncaă zid, le venia când se plângă, când se rîdă; se sgârceaă, se întindeaă, se înțepeniaă, doriaă totul și nu doriaă nimic; acum judecaă drept, tare

*) Din «*Istoria faptelor lui Mavroghene-Vodă și a rėsmiriței din timpul lui, pe la 1790, — scrisă la 1817 de Pitarul Hristache*» și publicată în *Buciumul* lui Cesar Bolliac; n-rile 7, 9 și 10 din Ianuariu 1863.

și bine, și tot acum băteau câmpii; îi apucau multe și de tot felul; «erau frenetici, adică buiguiți la fire», după espresiunea lui Miron Costin⁽³²⁾. Dér nici ei nu 'și esplicau mersul acesta ciudat al vieței, și nici rudele, prietenii și doctorii nu vedeau în bóla lor de cât urmarea vre-unui bles-tem înfricoșat séu a vre-unui crunt farmec aruncat asupra-le.

Maslurile și molitvele S-tului Vasilie-cel-Mare nu le aduceau ușurare de cât décă le erau spuse ori făcute după trecerea acceselor, după ce bolnavul fusese *apucat* și când începea oboséla fizică peste măsură de adâncă și prostrațiunea care 'i doboră intelectualmente.—Nu erau nebuni, dér erau *primiți*, cum se dice spre Argeș; nu erau capii, dar *nea 'ntr'o parte*. Intr'uă clipă erau ca lumea și ca nelumea. Sdraveni acum și în tótă firea minței și a trupului, îi vedeai că dă peste ei din chiar senin «alte-alea». Și apoi țin'te pândă se nu te rupi! Omenii cari se uitaū la ei și la «bazaconiele» lor se închinaū cu smereniă și cu frică, și spuneaū de 3—4 ori pe «isbăvesce-mă, Dómne» ori «feresce-mă, Stăpâne».

Maniaci lucidi și conscienti, pe acești ómeni medicina se silesce ađi a'i pricepe și, atribuind năsdravăniele lor *nevrosei* séu *slăbiciuneii iritabile a centrelor nervóse*, ea caută sé'i înțelegă și sé'i tãmäduiescă, nu cu molitvele S-tului Vasile, nici

32) *Cronicele Cogălnicénu*, ediț. II, vol. I, *Miron Costin*, pag. 372.

cu piósele masluri ale strămoşilor noştri, ci cu cea ce sciinţa descopere şilnic pentru reîntrearea organismului nervos al individului.

Când un individ, ai cărui nervi sunt ca bi-cele gata pe plesnit, trăesce într'ua continuă esci-taţiune, așa că un pas îi mai trebuie pentru a da de-a-dura pe priporul nebuniei⁽³³⁾, faptul e regre-tabil prin aceia că societatea resimte uă pagubă în mic, iér cercul în care nevropatul trăesce și lucréză uă pagubă în mare.

Când ênsé omul cu temperamentul predispus fórte spre nebuniă este un cap încoronat; când escentricitățile, ciudăţeniile și năsdrăvăniile séle se săvârşesc pe spinarea și în dauna unui întreg po-por, paguba este colosală și, la lecuirea, la cur-marea rēului, sciinţa întregēi lumi caută să lu-creze,—nu, bine înţeles, în modul cum s'a lucrat la lecuirea nenorocitului Ludovic al Bavariei.

Inainte, când nici vorbă nu era de nevrosă și necum de psihiatriă și de psycho-pathologiă, lumea suferea sé fiă guvernată de asemenea *săriți*, đi-cēdu-și: Dumneđu ni 'i-a trimis ast-fel pentru pedepsirea păcatelor nóstre.—Nimic nu era de făcut în contră-le, căci, spune Miron Costin, «Dom-nul, ori bun ori rēu, la tóte primejdiele ferit «trebuesce, că, orî-cum este, de la Dumneđu «este (34)».

33) «*La frontière de la folie,*» cum đicea dr. Ball, medic primar al ospiciului *Sainte-Anne* din Paris.

34) Miron Costin, *Op. cit.*, pag. 273.

Faptele acestor maniaci încoronați, acestor creeri cărora nu le lipsia pôte de cât un grăunte mai mult de substanță cerebrală (35) pentru a deveni genie incomparabile, ar rămâne în mare număr nepricepute, decă astăzi psihologia istorică, séu mai propriu psycho-pathologia istorică nu le-ar esplica prin nevrosă séu prin degenerescenta corpului și a spiritului mergând *crescendo* din tată în fiu.

Pentru acest scop, psihologul cere astăzi istoricului amănuntele cele mai numeróse, privitoare atât la fizicul cât și la psihicul suveranului ce studieză, pentru a esplica bine causa eficientă a tuturor actelor sale. Mulțămită lui Suetoniú, lui Tacit și altor istorici romani, familia lui August, începând de la cele două Julie și sfêrșind cu Nerone, a putut fi pricepută cu deamănuntul din punctul de vedere psychopathic. Psihologii aú ajuns la concludsiunea întemeiată pe fapte reale, povestite de istorici, că toți descendenții lui August aú fost nevropați din ce în ce mai povârniți spre nebuniă, cu cât, prin ereditate, germenul degenerescentei nervóse trecea din tată în fiu, pe urmă în nepot, și așa mai la vale (36).

35) Scriitorii ca Mantegazza (în lucrarea sa *Secolul nervos*), Lombroso (*Geniú și Nebuniă*), dr. v. Krafft-Ebing (*Ueber geiunde und kranke Nerven*), citați de dr. Adolf Silberstein într'un studiu relativ la nervositatea și nevrosa secolului nostru, s'aú ocupat de această cestiune încă obscură.—A se citi și spirituala și interesanta conferință a d-rului Alceú Urechiz, *Sănătos ori Nebun ?* (București, 1888) făcută la Ateneú.

36) Paul Jacoby: *Etudes sur la sélection dans ses rapports avec*

N'avem multe amănunte asupra familiei lui Mavrogheni, asupra vieții lui înainte de a fi domn în Țăra-Românească și chiar de când veni în România spre spaima boerilor, spre mirarea străinilor și spre crucirea adâncă a poporului, care nu l'a priceput de cât chiâmând în ajutorul minții sale legendele și închipuirile basmelor.

Și cu toate că nu scim despre tatăl lui de cât că a fost un pescar din insula Paros, ier despre el că fusese, înainte de domniă, un marinar pirat în Mediterana, faptele și apucăturile lui morale și intelectuale, acelea pe cari le cunoșcem, ne arătă cu deplinătate pe *alucinatul*, pe omul căruia îi lipsesce «una seú vr'o câte-va dóge» după espresiunea poporului; pe individul fără echilibru în desvoltarea firéscă a centrelor nervóse; un fel de *poznă a firei*, cum îi dicea Văcărescu⁽³⁷⁾, un nevropat de felul clasic, cum l'ar numi ađi psihopatologul.

Din tot ce a făcut și a vorbit Mavrogheni reiese cu elocință adevărul acesta: Mavrogheni nu era nebun, dér nu era nici în totă firea; Mavrogheni nu era un geniú cum l'a făcut Vail-

L'hérédité chez l'homme (Paris, 1881), citat într'un studiú al d-lui Jules Soury, *La Famille d'Auguste*, publicat în ȓiarul *le Temps* din Paris 1882. În 1887, profesorul Morseli a făcut la Neapole uă conferință *Sui Pazzi e nevropatici* (v. *il Fanfulla* din Roma, No. 87 din 1887). Sė adaug ánsė că psihopatologia istorică este áncă în fașă, cu privire la legile ei fundamentale.

37) *Tesaur de Monumente istorice*, vol. II. I. Văcărescu: *Istor. Impăraf. Otom.* pag. 293.

lant⁽³⁸⁾ și după el Regnault⁽³⁹⁾, dér nu era nici un om «prost și la fire, și la gândire, și la simțire» cum îl credea Văcărescu⁽⁴⁰⁾. Mavrogheni era un maniac conscient, pornit spre cruđime și sëlbatice schingiuri atât prin firea lui cât și prin aducătura împrejurarilor ; era un nevrosat într'ua stare de intermitentă escitațiune ; un alucinat bizar care, în căldurile vedeniilor, sălta totdeuna spre mari, colosale și deci imposibile fapte, dér cădu totdeuna în năsdravăanii, din cauza desechilibrării facultăților sale.

Să vedem.

Din Ianuariu 1786, la Constantinopole, Fanarul era furios și, de mânia lui, rësunau tóte ambasadere precum și Inalta Pórtă. Rare-orî intriga grecéscă își pusese în mișcare tóte bateriele pentru a dërîma un plan care, — credeau Fanarioții, — de s'ar fi realizat, ar fi jicnit adânc drepturile seculare ale strălucitelor familii din Fanar, drepturile Mavrocordaților, Ipsilanților, Moruzescilor, Șuțescilor și altor bei, foști-bei și viitori bei ai țerilor române⁽⁴¹⁾.

38) I. A. Vaillant : *La Roumanie* (Paris, 1844, trei vol.), vol. II, pag. 244 și urm.

39) El. Regnault : *Hist. polit. et sociale des Principautés Danubiennes* (Paris, 1855) pag. 98.

40) Văcărescu, *loc. cit.* pag. 293.

41) *Colecțiunea de documente francése Odobescu* (supl. I, vol. II) depeșile d-lui de Choiseul-Gouffier către d. de Vergennes din 27 Ianuariu, 25 Februariu, 25 Marte, 10 Aprile, 24 Aprile 1786. — In *Colecț.*

Furia Fanarului era pricinuită din sgomotul care devenia din ce în ce mai consistent și care pretindea că, la tronul Țerei-Românesci, în locul lui Mihalake Șuțul, avea să fiă numit un Nicolae Petre Mavrogheni, un ostrovén din ostrovul Paros, un *Taușan*⁽⁴²⁾, cum le diceau Turcii insularilor, fiu de pescar și acum Dragoman favorit al lui Kapetan-Pașa, Gezaerli Hasan^(42 bis), care, și el, era favoritul Sultanului Abdul-Hamid și al vizirului Iusuf-Pașa.

E peste putință, strigau Fanarioții, e peste putință să se dea Valahia lui Mavrogheni; ier Văcărescu, de și mai liniscit de cât Fanarioții pe care uă depeșă a ambasadorului frances, d. de Choiseul-Gouffier, ni'i arétă ca scoși din marginele răbdărei, Văcărescu tot spune îndesat și mânios că două sunt cauzele cari nu permit și nu vor permite ca acéstă «poznă a firei» să fiă numit

Hurmuzake, vol. VII (1750—1818) nu se găsește nici un document despre Mavrogheni și peripețiile suirei sale pe tron.

42) În traducțiunea făcută de comitele Lefebvre după opera unui consul engles din Turcia și intitulată *Tableau historique, politique et moderne de l'Empire ottoman*, (Paris, an. VII, (1798) 2 vol.) găsește în primul volum (pag. 247) curioșele epitete ce dau Turcii creștinilor cu cari erau mai des în relațiuni. Culeg dintr'însele pe cele următoare: Moldovean, *nadan* (ingrat); Muntean, *cinghinea*, (ghicitor); Ovreiu, *cefut*. (câne rîios); Polon, *fudul-ghiaur*, (necredincios obraznic); Frances, *imansi* (fără credință); German, *ghiaur kiaffer* (necredincios blestemător); Italian, *hassaredki* (om cu două fețe); Engles, *dînsi* (ateu); Grec insular *taușan* (iepure); Spaniol, *tembol* (leneș); Olandes, *porrigi* (mâncător de brânză); Rus *merekiu* (necredincios nebun). — V. și Fotino: *Istoria Daciei*, tom. II pag. 174.

42 bis) I. Delaway: *op. cit.* vol. I, pag. 78.—V. și M. de Kogalnitcan: *Histoire de la Dacie* (Berlin 1854) pag. 429.

domn. Și mai ântâiû, scrie deșteptul boier, pentru că, din Dragoman al lui Kapetan-Pașa, nici uă dată nimeni nu se făcuse domn, al doilea pentru-că: «acest om nefiind crescut în Fener, nu putea «să sciă orânduelile Fenerului séu încai pe ale «pré 'naltei Porți, unde rămânea să sciă și de «aceste țeri și de obiceiurile nóstre».(43)

Conform politicei ce urmau de un secol și care era singura posibilă la Pórtă, Fanarioții voiră să opună lui Gezaerli-Hasan și vizirului Iusuf-Pașa pe un alt favorit al Sultanului, pe *Celebi-Petrake*, «tarapangiul Porței».(44)

Celebi-Petrake, Grec de ném și pe cadavrul căruia Mavrogheni se sui la tronul Țerei-Românesci, fusese la 'nceput bucătar, dér, în curând, mulțămítă deșteptăciunei și norocului séu, lăsă tîgaia de códă și o porni în sus spre înalte funcțiuni cari, în Turcia, totdeuna tuturor aũ fost deschise cu nemărginită voiă. Din hamal Pașă, din limongiũ Vizir, din pirat Kapetan-Pașă și din caeciũ a tot puternic favorit al Sultanului, — asemenea ridicări s'aũ vęđut multe în Turcia.

Numit tarapangiũ al Sultanului, Celebi-Petrake câștigă uă avere colosală(45); se juca cu

43) Văcărescu. *loc. cit.* pag. 293.

44) I. Delaway: *Constantinople ancienne et moderne*, tradusă de André Morellet (Paris 1798 vol. 2), spune (pag. 75 din vol. I) că acest Gezaerli-Hasan era un sclav georgian, crescut din copilăria cu Padișahul și căruia Abdul-Hamid îi dedese de soțιά pe una din surorile séle.

45) Depeșa d-luĩ de Choiseul-Gouffier din 25 Marte 1785. —

miile de pungă și toate caprițele și nesăturatele cereri ale lui Abdul-Hamid el le mulțămia la minut. Padișahul 'l iubia, căci «tarapangiul» îi da butoie de parale și peșcheșuri cu toptanul.

În cestiunea numirii lui Mavrogheni, Celebi-Petrake, Grec fiind, trebuia să țină cu Grecii. Era pentru el, odinioară numai artist în iahni și baclavale, uă mândră plăcere să stea la vorbă cu străluciții beți ai Fanarului, artiști într'ale intrigei, și cu ei să lucreze la dărîmarea creditului lui Gezaerli Hasan și Iusuf-Pașa. Celebi-Petrake era deci în contra lui Mavrogheni.

Și mai era în contra «Taușanului» Celebi-Petrake, pentru că fusese—cum și ce fel, nu știu—amantul soției lui Mavrogheni, după mărturia unui contimporan⁽⁴⁶⁾.

Fanarioții mai câștigară în Serai și pe toți doctorii străini ce îngrijiau de Sultane. Doctorul Lorenzo promise că va stăruia din reputeri pe lângă Sultan și rudele lui, pentru ca Mavrogheni să rămână tot *Dragoman de armadă*.⁽⁴⁷⁾

S'ar fi crezut că pungele lui Celebi-Petrake, diplomația unora din ambasadori, — al Franciei și

Fotino: *op. cit.* pag. 174. — «Tarapangiul», se u mai bine «tarapchanagiul» era directorul monetăriei.

46) Le Chevalier: *Voyage de la Propontide et du Pont Euxin* (Paris, 1800) tom. II, pag. 212.—În privința abatelui Le Chevalier, a se vedea opera d-lui L. Pingaud, citată în primul capitol al acestui studiu și documentele Odobescu. Le Chevalier a fost secretar frances al Fanarioților la Iași.

47) Depeșa d-lui de Choiseul-Gouffier către d. de Vergennes, din 25 Marte 1786.

al Austriei, bunióră,⁽⁴⁸⁾—intrigile Fanarioților, stăruințele doctorilor în Seraî și călcarea flagrantă a tradițiunilor urmate în alegerea și numirea Domnilor în țările române vor fi tot atâtea cauze cari vor opri pe Sultan în loc, și vor face să cadă pentru veciă candidatura lui Mavrogheni, — *ce monsieur Mavroyeni*, cum îl numesce cu dispreț Laroche, secretarul frances al lui Șuțu la București⁽⁴⁹⁾

Cu tóte aceste piedice, noroçul ostrovénului și creditul lui Gezaerli Hasan și al vizirului Iusuf-Pașa, ambii favoriți ai Sultanului, fură mai puternice. Erau deștepți Fanarioții, dér nici Kape-tan-Pașa și Vizirul nu erau proști. Ghiciră pe doctorii străini că lucréză în contra lui Mavrogheni și, din ordinul Sultanului, le interçiseră intrarea în Seraî. Celebi-Petrake răspunse la acest atac direct propunênd Sultanului un peșcheș de 4000 de pungi și câștigând în partea sa pe nepotul lui Abdul-Hamid, viitorul Sultan Selim III. 4000 de pungi! ploconul era într'adevêr imperial și pré slăvitul Padișah fu cât p'aci să 'ntindă mâna. În schimb, nu i se cerea de cât să surghiunescă pe Vizirul Iusuf-Pașa. Gezaerli-Hasan vêdu primejdia și, la vorbele Sultanului care 'i spunea ce dar împêrâtesc voesce să 'i facă Celebi-Petrake, el răspunse blând că Inalt-pré-luminatul Padișah ar

48) Depeșile citate la nota II.

49) Depeșa lui Laroche către d. de Vergenner din 10 Maiü 1786.

puté, nu 4000 de pungi, ci 4000 de mii de pungi se priméscă de la Celebi-Petrake decă, după lege, acest Grec neruşinat ar fi pedepsit cum merită hoşiele lui.

Perderea lui Celebi-Petrache fu hotărîtă. Abdul-Hamid, nici vorbă, voia mai bine, în loc de a primi un dar de la un *ghiaur*, se omóre pe acest *kiopol-ghiaur* şi se 'i confiscă tótă starea, mai cu sémă,—şi acésta era un motiv puternic în judecata Sultanului,—că Celebi-Petrake adusese de curênd pentru casa lui nesce tapete şi nesce covóre de uă frumuseţă deosebită, iér Sultanul tot acum construisé pentru una din sultanele séle dér nu mobilase âncă un palat pe marginele Bosforului⁽⁵⁰⁾.

Celebi-Petrake fu arestat şi pus la caznă pentru a 'şi spune tóte bogăşiele, iér în ziua când Mavrogheni victorios fu dus la Seraî ca se priméscă domnescul caftan, nenorocitul «tarapangiu» fu tîrit înaintea cortegiului noului principe, ş'apoi omorît din ordinul Vizirului, aşa că eşind căştănit şi întărit din Seraî, în fruntea alaiului, Mavrogheni vèdu cadavrul lui Celebi-Petrake şi auđi în mulţime glasuri cari 'i prevestiaş şi lui acéstaşi sórtă într'un apropiat viitor⁽⁵¹⁾.

Fanarioşii speriaţi tăcură, ambasadele nu ăiseră nimic afară de aceia a Rusiei care se făcu

50) Depeşa d-lui de Choiseul-Gouffier din 26 Marté 1786.

51) Aceiaşi depeşă.

cătă-va vreme că se supără de numirea noului Domn⁽⁵²⁾.

Mavrogheni plecă în țeră.

Nu scim nici un amănunt de modul cum el a ajutat pe Gezaerli-Hasan și pe Vizirul Iusuf-Pașa, protectorii săi, în lupta ce aceștia întreprinseseră la Pórta pentru a lui numire⁽⁵³⁾, și nu scim ierăși nimic de cele ce făcu când se simți ântâiū Domn al Țerei-Românesci. E peste puțină ca nevrosa să nu 'l fi sgduit sdravën în acele momente hotărîtore, cu tóte că s'ar poté susține cu probe sciințifice că, adeseori, nevropații, în momente solemne și decisive, se concentră în sine, sunt numai minte și judecată și aū asupra lor înșile uā putere supraomenescă.

Mavrogheni trebuie să se fi ținut energic și să se fi pus strașnic frêū fantasiei și năsdravânielor séle, căci, altmintrelî, decă ar fi făcut de la început vre-una bócănă de tot, atât Pitarul Hristache cât și Dionisie Ecclesiarhul, Fotino și mai cu sémă Ienăchiță Văcărescu, care nu putea să 'l suferă, s'ar fi grăbit a o înregistra cu deosebite amănunte.

Nu făcu deci nimic la Constantinopole.

Vine în țeră, la Bucuresci, ca toți Domniū

52) Depeșa d-luī de Choiseul-Gouffier din 10 Aprile 1786.

53) Depeșa d-luī de Choiseul-Gouffier din 15 Aprile 1786:.....

Ce Grec, aussi intrépide qu'audacieux, est décidé à perdre la vie ou à devenir Prince de Valachie.

de mai 'nainte. S'arétă în primele zile blând, bun, drept, liniştit, dându-şi multă ostenélă a pri-cepe pe boeri, căci românesce nu scia de loc, ér turcesce şi grecesce fórte puţin. Mavrogheni vor-bia limba levantină, un fel de limbă a porturilor, amestecătură informă de tóte limbile vorbite în mările din basinul Mediteranei (54).

Boerii cari, ca Ienăchiţă Văcărescu, aflaseră prin corespondenţii lor din Constantinopole cele ce se petrecuseră de la 1 Ianuariu pêne la 25 séu 26 Marte (55) 1786 în Fanar şi la Înalta-Pórtă cu numirea lui Mavrogheni Domn în Țéra-Româ-nescă,—boerii sciaū ce fel de om este, adică uă *ictromă séu poznă a firei*, un *sărit*, şi de aceia rëmaseră încremeniţi, aşteptând începerea năs-drăvănielor.

Poporul ênsé credea alt-fel.

Pitarul Hristache đice :

La létul opt-đeci-şi-şése,
După ce s'aridicase
Cu domnia din norod
Mihaiū-Şuţul Voevod,
Nu trecu câte-va đile
Ş'auđim de domn că vine
Unul ce a fost în trébă
Dragoman pe Marea-Albă (56)

54) Văcărescu: *loc cit.* pag. 163.

55) Văcărescu spune 26 Marte 1786, iér d. de Choiseul-Gouffier 25 Marte 1786.

56) Marea-Albă era pentru bătrâni Dardanelele şi Archipelagul.

Ce 'î dice și Mavrogheni,
 Iscusit și om al trebi;
 Și încă și-un dar mai are,
 Căci e om și vitez mare.(56 bis)

Ajunse în țeră la sfârșitul lui Mai 1786.(57)
 La Mitropoliă, în ziua ungerii și întronărei, se
 purtase foarte bine. Nici uă deosebire între el și
 cei-l-alți Domni fanarioți de mai 'nainte. Slujba se
 făcuse după vechile obiceiuri ale țerei, mai bo-
 gate în pompă și alaiū împărătesc de când cu
 Grecii,(58) numai că dascălul grecesc, în logosul-
 engomion ce rostise după slujbă, pusese, probabil
 după ordinul noului beî, un paragraf la aușul că-
 ruia boierii și tot clerul simțiră ca un fel de rē-
 cōre nu de bine prevestitōre. Dascălul đisese: «fiesce
 «carele sē se grijescă a petrece bine și cu fapte
 «bune, căci cel ce se va prinde în vinația, i se
 «va rēsplăti de Măria Sa cu pedepsă grea, de nu
 «'i va rēmâne rēmășiță a lua rēsplătire în cea-
 «laltă lume de la Dumneđu.»(59)

Acest fapt, comentat foarte de boeri, trebuie
 alipit de un altul, care ierăși scōte pe Mavro-
 gheni afară din cercul obiceiurilor fanariote: de
 la Mitropoliă și pēnē la Palat, noul Domn ținu a

56 bis) Din prima parte a *Istoriei lui Mavrogheni*, în *Buciumul*
 No. 7 din Ianuarie 1863.

57) Văcărescu: *loc. cit.* pag. 293.

58) *Condica de obiceiuri* a logof. Gheorghake, în *Cronicele Ko-
 gălnicēnu*, t. III.

59) *Tesaur de Mon. Istor.* tom. 2. *Chronograful lui Dionisie*
Eclesiarcul, pag. 167.

fi preces de două gealați îmbrăcați cu cămăși de zale. De ce?

Alt fapt : garda lui personală nu era compusă din Arnăuți ci din Levantini, și anume din *Galeongii*, adică marinarii de pe *galiónele*⁽⁶⁰⁾ Sultanilor, foști piraiți de felul cel mai crunt și pe cari ađi nu 'i mai vedem de cât în operete, dér cari, pêne la cucerirea Algerului de către Francesi, erau spaima orașelor de pe țărmii Mediteranei.

Galeongii lui Mavrogheni se făcură de pomină în București. Pitarul Hristache ăice :

Avea căți-va spândurați,
 În port schimbat îmbrăcați,⁽⁶¹⁾
 Cu nesce mintene scurte
 Numaï pên' la brêu făcute,
 Cusute cu găitanurî,
 Și la brîne iataganurî;
 La cap turcesce legați,
 Cu șalvarî largî îmbrăcați,
 Și cuța pên' la genuche
 Cu găitanurî pe muchie;
 Cu imineî în picióre
 Și cu genunchele goale;
 Cu mánicile sumese
 Și prin mánî glónțele dese :⁽⁶²⁾
Galeongii le ăicea
 De lângă el nu lipsea.

60) Corăbiî marî; Espaniolii ăntăiü numiseră ast-fel corăbiiele lor de transport. — La Turci, corabiă de răsboi (Șainénu: *Elementele turcescî în limba română*, București 1885, pag. 45).

61) Adică așa cum Bucuresceniî nu mai văduseră.

62) Adică : întru nimic le era sê dea cu pușca orî cu pistolul.

Cu tot discursul dascălului grecesc, cu tótă vederea nu tocmai liniștitoare a gealaților îmbrăcați cu cămăși de zale și a firoșilor galeongii, lucrurile merseră bine. La sărutatul mânei, după ceremonia de la Mitropolia,⁽⁶³⁾ Mavrogheni nu făcu nimic. Se potolea singur, de și focul ochilor nu putea să și'l stingă. Mai pe urmă, în primele zile, invită la masă pe Mitropolitul Grigore, bătrân și bolnav, pe Filaret al Rîmnicului și pe Cosma al Buzeului, îi cinsti și 'i îmbracă cu haine îmblănite de mare preț. Intr'altă zi, îndată după sosire, invită și pe boeri la masă și 'i cinsti în felurite chipuri, de și toți Văcărescii, Brâncovenii, Ghiculescii, Câmpinenii, Crețulescii, Filipescii, Fălcoienii și Racovițescii erau cu frica în sîn și așteptău din minut în minut să 'l *apuce* de sus ori din iad.⁽⁶⁴⁾

Se uitau în chipu-i și înghețau. Și aveau dreptate bieții boeri! Mavrogheni era înalt, uscățiv, negru la față și totdeauna încruntat. Era strașnic la înfățișare; vorbea ca și cum ar fi spart în gură sâmburi de măslina. Mișcările i-erau iuți; nu putea să spună ceva fără a fi dat din mâni și din piciore.

Adaugeți portul lui turcesc, cialmaua, pistólele și iataganul ce purta totdeauna, și vedeți decă,

63) Dionisie Eclisiarul: *loc. cit.* pag. 167.

64) Văcărescu: *loc. cit.* pag. 293.

la prima masă domnăscă, boerii nu înghițiră numai noduri.

Și încă! Mavrogheni nu era *apucat*; nevropatul nu începuse cu faimósele *visuri*, *chimere*, *nevricale* și *istericale*, și mai cu sémă nu dedese încă peste el, din norocire, obicínuitele atacuri de epilepsia la cari era expus,—atacuri îngrozítóre după cari veniaũ accese de frenesiã teribilã.⁽⁶⁵⁾

Mavrogheni se ținea; ferbia în el, dér n'a-rêta nimic. Din contrã,

Il vedeaï c'o plecãciune
In cât era o minune,

ține Pitarul Hristache, istoriograful lui.

Poporul, neguțatorii cei mici și boerinașii 'l judecarã altfel de cât boerii cei mari, cari 'l sciaũ de mai înainte ce fel de om este. Vêdându-l că aruncã fără măsurã bacșișurile în dreapta și 'n stân-ga, și că, cu tipsiile, se dau *stamboliï*⁽⁶⁶⁾ și *funduclii*⁽⁶⁷⁾ galbeni și lei essindari, ei începuserã a se ferici că le-a sosit Domn cum de mult nu mai avuseserã.

65) Michel de Kogalnitchan : *Histoire de la Dacie* (Berlin, 1854) pag. 430: «D'une imagination déréglée, il était souvent attaqué d'é-«pilepsie.»

66) *Stambol*, galben de Constantinopole, care circula în țerã în timpul lui Alexandru Ipsilante. Valora 8 lei (Șăinenu : *Elemente tur-cesci*, etc. pag. 95).

67) *Funduclii*, monedă ce circula în timpul lui Caragea. Valora 11 lei și era jumătate de *funduc* care valora 22 lei (Șăinenu : *El. turc. etc.* pag. 45).

Și toți mulțămiam ȃicând
Că am dobândit Domn blând.

Nu trecu mult timp, nici măcar uă lună, și blândetea lui Mavrogheni se arătă de ce fel este.

E peste putință ca, din «mavrogheneștele fapte» ce cunoscem astăzi să se tragă de un psiholog medic, ca dr. v. Krafft-Ebing, conclusiunea științifică și reală că noul bei al Țerei-Românești avea nervi, seú mai propriú, centrele nervóse, bolnave organic, adică din fire,—cu alte cuvinte că Mavrogheni era nebun.

La el, turburările erau mai mult *funcționale*, țineaú câtă-va vreme și încetaú după un timp óre-care. Chiar de s'ar cunósce ȃi cu ȃi vieța lui Mavrogheni,—cum se cunósce pentru vr'o câți-va ani, ȃi cu ȃi, vieța lui Henric IV, regele Franciei,—cine ar poté spune cu deaménuntul cauzele cari pricinuiaú turburările, și cauzele cari le făceaú să dispară și daú lui Mavrogheni posibilitatea d'a intra în rîndul ómenilor în tótă firea, cu tare și pētrunȃtóre judecată? Nimeni, căci nimēnui nu i-a venit în gând, ba nici chiar nimenia nu ar fi putut să țină un «jurnal» amēnunțit, atât de năsdravăniele cât și de faptele bine gândite și bine săvērșite ale nevropatului Domn.

Pitarul Hristache ȃice într'adevăr:

Incep dup'a mea idee,
 Cu vr'o câte-va condeie,
 Povestea mavroghenescă
 Din toat' țera românescă;
 Căci nu e după dreptate
 A o lăsa la uă parte,
 Fiind lucruri minunate
 Și peste fire ciudate;
 Intemplări nepomenite
 Și fapte neauđite,

dér nu spune decât fórte puține dintr' aceste «neauđite fapte».

Noi vom înregistra pe cele mai caracteristice ce ni s'aũ păstrat de istoriã, de cronicari și de alți scriitori.

Și'n prima liniã fu schimbarea la fațã a lui Mavrogheni în relațiunile séle cu Înaltul cler și cu boerii cei mari. Ȫi invitase pe rând la masã și se purtase cu fiã-care dintr'ênșii «cu atãta plecãciune în cât era o minune». Avuse óre acéstã bunã, prietenósã și blãndã purtare, pentru cã era atuncĩ în tótã firea, séũ din *zeflemea*, din acea ironiã împinsã la extrem, care este una din noțele generale ale secolului XVIII în Apus și órecum la Rësãrit, în clasele cãrmuitoare?⁽⁶⁸⁾

Orĩ-cum ar fi, îndatã dupã aceste mese, cari avuseserã rësunset în trépta baș-boerilor țerei, Mavrogheni cere fiã-cãruia, dupã stare și putere, câte 10, 20, 30 și pêne peste 60 de pungi de

68) *Das vörige Jahrhundert spöttelt.....* Ȣice un istoric german.

banî.⁽⁶⁹⁾ Să nu dai, era prăpădul lui Dumnezeu! De aceia, dau mereu bieții boeri, dau în București și dau în Craiova, căci acolo aușise Domnul că se derimă de vechime casele domnesci. Ceru parale să le facă și, bine înțeles, nu le făcu.

Sta la Divan cu boerii și judeca pricinele ce i se înfățișau. Nici nu creșta pe boeri. Hotăra singur, și hotăra adesea ast-fel că poporului și boerinașilor judecățile «mavroghenești» le plăceau foarte. Nu se gândia la nimic; judeca după cum îl răpeșia fantasia. Lui Văcărescu i-e rușine să îi scrie faptele, atât i se par de smintite și de nedemne⁽⁷⁰⁾. Așî ênsê, nasce întrebarea cum se făcea de se judeca în cele mai multe rânduri așa că poporului el plăcea, ier faima populară 'l repreșinta, după cum vom vedé mai la vale, ca pe un eroù din poveste, cu multe și felurite daruri înzestrat.

Bătea și bătea de svênta, dér iubia. Nici un Domn n'a pus ca Mavrogheni mai deplin în practică proverbul frances *qui aime bien, châtie bien*. Țiua nămeșda mare, s'aușia prin Lipscani, prin ulișele și uliciórele cari duceau spre mănastirea S-tului Gheorghe-Noù, ori prin ulișele industriale de lângă Curtea-Vechiă un tropot repede de cai. Cine era? Mavrogheni călare, cu piciórele góle

69) Dionisie Eclisiarcul : *Cronograf*. în *Tes. de Mon. istor.* vol. 2, pag. 192.

70) *Istoria Impêr. Otomanî*, în *Tesaur de Mon. istor.* vol. 2, pag. 293.

în iminei și urmat de vr'o câți-va *galeongii*. Vai bieților băcani, brutari, cavafi, cojocari și alte bresle. De-i prindea cu ocaua mică, ori cu musca pe căciulă și mîța în sac, îi zăpăcea în bătăi când nu'i scurta de uă palmă⁽⁷¹⁾, dér îi și apăra de boeri și 'n contra nedreptăților, ér plângerile lor aveaũ răsunset în inima Domnului.

Nu sta locului nici uă dată. L'apuca să plece,

Și pe unde nu gândeai,
P'acolo îl întâlnea;
Tiptil, pe jos seũ călare,
Prin tîrg seũ prin mahalale,
Une-ori în port turcesc,
Alte-ori călugăresc.

Când era tiptil seũ în port călugăresc, pe la 2—3 după prânç, îi plăcea mai cu sémă să vi-siteze bisericile. Din poruncă domnescă,—și porunca lui Mavrogheni însemna ceva,—preoții de rînd în săptămână erau datorî să stea de dîmînătă și pêne séra, ba chiar și nóptea în biserică, pentru a răspunde la cererile evlavioșilor⁽⁷²⁾. Vai

71) Pitarul Hristache dice:

Că de o mică pricină
Te pomeneaĩ că 'l anină.

Și după ce se întorcea

Vedeaĩ coala și coala

Câte unul atârnat,

De o șandramă legat.

72) Dionisie Eclisiarcul: *op. cit.* certifică faptul la pag. 168, ér Pitarul Hristache ni'l zugrăvesce cu reușite amênunte.

preotului care nu ar fi fost în biserică în ziua când l'ar fi hărăzit mânia lui Dumneșeu cu uă vizită d'a lui Mavrogheni! Acela mai bine se fi intrat în gaură de șerpe.—Pătimiteră popii foc și pară și 'n vremea lui Constantin Mavrocordat, când îi închidea cu d'a sila prin biserici ca să 'i facă burdof de carte⁽⁷³⁾, dér ca acum nu vëduseră spaimă și fior mai diavolesc.

Și staū bieții popi sëraciū
 În spangă, sciū, ca soldații,
 Toată ziua nelipsiți,
 Uitându-se pe la sfinți,
 Avëndu-ī parigoriă
 La a lor melancoliă.

Plimbările domnesci, adică cu alaiū de curte, ale lui Mavrogheni se asemănaū în privința nădrăvănielor cu acelea ale lui Iancu Sasul, Domnul Moldovei, care se plimba în mieđul verei cu saniă de os.⁽⁷⁴⁾

D. Ion Ghica spune despre aceste faimóse plimbări următórele :

«După prânđ, rësturnat într'ua calేశcă poleită,
 «trasă de patru cerbi cu córnelé de aur, eșia la
 «plimbare, înconjurat de ciohodari⁽⁷⁵⁾ cu fuste

73) *Cronicele Kogălnicénu*, tom. III, Cronica lui Ienache Kogălnicénu, pag. 203 și pag. 213-214. — D'atuncī póte și locușiunea : e! ce atăta carte? că n'o sē te faci popă!

74) Miron Costin, loc. cit. pag. 235.

75) *Ciohodar*, slugă domnescă; *baș-ciohodar*, ântăiul cămăraș al palatului. (Șainénu: op. cit. pag. 32).

«albe și işlice rotunde din cap de samur în cap,
 «de arnăuți și de soitarii⁽⁷⁶⁾ cu căciuli lungi de
 «postav pestriț, împodobit cu code de vulpe și
 «clopoței, cari jucau chiocecurile pe lângă trăsura
 «domnăscă, se strîmbau la trecători și insultau
 «femeile cu vorbe neruşinate. Cu ast-fel de alaiū
 «mergea de 'și bea caféua și ciubucul lângă ha-
 «vuzul din frumosul chioşc de la Isvorul Tămă-
 «duirei, în sunetul surlilor și tobelor, al meter-
 «hanelor⁽⁷⁷⁾ și tumbelchiurilor⁽⁷⁸⁾.»

Când te chiăma la Palat, te puteai spovedi
 și griji în totă voia, căci numai de întors, ori
 sdravên, ori viu, nu erai sigur. Cât dura au-
 diența, cei de acasă te jăliau ca pe un mort.

Te apuca fiorul de la intrare în palatul
 domnesc,

Dacă mergeai și la curte,
 Vedeai altele mai multe ;
 Te uitaî prin spătăria,
 Rămâneaî la aporiă :
 Vedeai săbiî ferecate,
 Tot prin păreî spândurate ;
 Mai pistóle, buzdugane,
 Mazdrace⁽⁷⁹⁾ și iatagane,
 Suliî, hangere, cuîite,
 Ca acele ascuîte ;
 Măciuci, mai puscî ghintuite,
 Toate prin păreî lipite.

76) *Soitarii*, paiață.

77) *Mehterhanea*, bandă de muzicanți.

78) *Tumbechiu*, cimbale.

79) *Mazdrac*, suliță seú măciucă.

Te 'nchinaî și intraî în odaia domnăscă, ȕi-
cându'ȕi: ce-o vrea Dumneȕeu, uă mórte am !

După mētăniele și închinăciunile cele mai
adânci, în timpul cărora l'auȕiaî bufnind și sfo-
răind, cutezaî a ridica ochii asupra-î. Gróza te
făcea să pleci îndată speriatele-ȕi priviri.

Că'l vedeaî c'un hârz străin⁽⁸⁰⁾
Nu semăna a creștin;
Când îl auȕiaî vorbind,
Incremeniaî tremurând
Din *damuit* și din *chiafir*,
Și din *as* și din *caldîr*⁽⁸¹⁾
Nu'l măi puteaî potoli,
Nici a'l măi inconteni.

Sunt fórte puȕini contimporanii cari aũ pu-
tut séu timp aũ avut să-l privescă în față, — căci
cine scie ce ar fi citit nevropatul în oglinda o-
chilor interlocutorului séu.

Tocmăi pentru că sunt puȕini la număr aceia
cari s'aũ uitat drept în față-î ca să'l vedă ce fel
de om séu de féră este, aũ născut îndată, nu-

80) În colecȕiunea de portrete a Academiei Române nu se află
portretul lui Mavrogheni, pe lângă acelea ale celor-alȕi Domni fana-
rioȕi. Lăsatu-s'a să i-lă facă vre-o dată? Nu scim. Ceia ce cunóscem în
privinȕa chipului séu sunt datele cronicarilor și străinilor călători. —
De altmintrelă, această figură trebuia să pironescă cu tăriă atenȕiunea
privitorului, de óre-ce un ofiȕer austriac, venit ca spion în Bucuresci,
o schiȕă în taină și apoi dete schiȕa unui tēmplar din Sibăi, care avea
un deosebit talent în gravură, să i-l graveze în cupru. Engel: *Geschichte
der Walachey und der Moldau* (Halle, 1800) tom. II pag. 52.

81) Injurătură turcescă.

mai peste 10—15 ani, uă mulțime de fabuloase caracterisări ale chipului și însușirilor lui Mavrogheni.

Poporul dicea că :

«Mavrogheni era un Arap negru, cu buza
«de uă palmă, cu colții scoși afară ca de mistreț,
«cu uă a doua gură la céfă, pe unde scotea
«ósele când înghițea mielul neamestecat;»

séu că :

«Mavrogheni avea dinții de oțel; îi aduceau
«saci cu rubiele și cu icosari, îi băga în gură, îi
«făcea praf cu dinții, și apoi îi înghiția;»

séu că :

«Mavrogheni era scris pe mână și pe pi-
«cióre cu slove turcesci pe sub piele, tipărite cu
«iérbă de pușcă ca să nu se lipescă glonțul de
«dênsul. Ce a mai tras Pașa de Rusciuk pêne l'a
«omorît; numai cu iataganul i-a venit de hac⁽⁸²⁾.

Tóte aceste caracterisări, asemenea celor din miturile nóstre populare, plécă de la un punct adevărat și cresc apoi prin bogata fantasiă a poporului. Faptele și firea lui Mavrogheni le justifică pe tóte. Căci, într'adevăr, când l'apuca sdravên, când era 'n frenesiele ce urmau după atacurile de epilepsie și i se «făcea» înaintea ochilor câte 'n lume și 'n sóre, Mavrogheni devenia ca uă fiéră selbatică. Ȋiua orî nóptea, se scula, alerga, răcnea. Trebuie să facă mișcări violente, să fugă

82) Ion Ghica: *Scrisori* (ediț. 1887) pag. 503 — 505.

unde-va, să se pérđă de el însuși, să scape de vedeniele ce'l chinuiaă.

În asemenea moment îngrozia Bucurescii alergând ca nebunii în góna calului pe tóte ulițele orașului și sberând mai tare ca *galeongii* cari 'l urmaă desmetici, faimosul strigăt *Iangân Vaar!* (foc!).⁽⁸³⁾

Tot când era în asemenea escitațiuni și călduri chinuitoare, el sui pe marele negustor d'a-tuncea, Stefan Băltărețul⁽⁸⁴⁾ în turnul Colței și 'i đise rânjind; «Sciă c'am visat ađi nópte pe sfântul Nicola și mi-a spus să te asvêrl de aci jos?» — Iér când Băltărețu îi răspunse după îndemnul lui Sava care 'i însoția: «bine, Măria Ta, dér și «eă am visat pe sfântul Spiridon care m'a cerut «să-i aprinđ uă lumínare de 50 de pungă de bani, «și decă voiă muri, cine să i-o aprinđă? — Mavrogheni, cu mobilitatea extremă a nevropaților și a nebunilor, își schimbă⁽⁸⁵⁾ ideia, și Băltărețu scăpă cu vieță pentru a mai face cunoscintă și cu alte primejdi în vremea Muscalilor lui Miloradovici⁽⁸⁶⁾.

83) Ión Ghica: *Convorbiri Economice* (București 1879) vol. II, pag. 560.

84) A se consulta, în privința acestei personalități atât de curioase, una din cele mai frumoase *Scrisori* ale d-lui Ión Ghica (*op. cit.* pag. 491-515) și din *Documentele Odobescu*, vol. III, pag. 197.

85) E în de obște cunoscut faptul ce i s'a întemplat d-rului Tausig la Iași la Golia. Singur c'un nebun, acesta vrea să 'l arunce pe uă feréstră. Cu sânge rece, doctorul îi đise: nu e trebă mare să sară de sus jos, ci de jos sus. — Atuncă, du-te de sări de jos aci sus, đise nebunul dându-ı drumul.

86) Din memoriul generalului comite de Langeron.

Când nu era 'n călduri, Mavrogheni pricepea foarte bine ce este și ce nu este de folos pentru Domniă și popor. Hrisóvele pentru cișmelele Bucurescilor, măsurile luate pentru darea dreptăței de o potrivă la tótă lumea, spaima ce băgase în mituitorii și 'n hoții de drumuri, paza țerei în contra *serhatlîilor*, hrisovul⁽⁸⁷⁾ pentru slujba spătarului, cărțile de judecată, proclamațiile sale către țeră⁽⁸⁸⁾ și corespondința cu ambasadorul Franciei⁽⁸⁹⁾ de la Constantinopol nu ni'l arătă ca pe un nebun, iér modul cum știu de la început să aducă la respect pretențiunile Austriei în ces-tiunea pășunatului vitelor venite de peste munți⁽⁹⁰⁾ ne probéză că, Român orí neromân, orí-ce Domn al țerei a căutat să înfrêne și pe terenul economic poștele nemăsurate ale puternicilor noștri vecini.

Ce e dreptul énsé, pe boeri nu putea să'i sufere nici când era în linisce, nici când se sbătea în alucinațiuni. Cu ei era cumplit și cumplit fără măsură.

De uă parte încetinimea boerilor și prudența

87) *Revista Istorică a Arhivelor României* (Bucuresci 1874)

Hrisóvele din 27 Aprile 1787, din 20 Marte 1787.

88) *Ibid.* anaforaua boerilor către Pórtă din 22 Aprile 1787.—

Serhatlîi sunt Turciî mărginași.

89) *Docum, Odobescu*, vol. II, scrisórea lui Mavrogheni către d. de Choiseul-Gouffier din 9 Novembre 1787 și răspunsul ambasadorului frances de la începutul lui 1788.

90) Engel: *Geschichte d. Moldau und d. Valachey*, tom. II, pag. 52. — V. și Hurmuzake: *Doc. cit.*

lor împinsă pênă la extrem dér fórte necesară în vremurile acelea (91), de altă parte moliciunea lor firéscă, maiestatea tembelă și repulsiunea ce simțiau pentru ostrovénul hoț de mare, scoteau pe Mavrogheni din ori-ce răbdare. Și nu era greu pentru acest nevropat s'și pérđă la minut sărita și din om s' devinâ fiéră. Avea cu boerii uă purtare care 'i băga în pămênt. Intr'un rând, cu un dispreț brutal, đise unuia din bași-boerii care avusese curagiul s'și spună câte-va din păsurile țerei: — «Décă ar fi voit Dumneđeũ cu țera «asta, nu mă trămitea pe mine Domn» (92), — cuvinte tipice și cari zugrăvesc fórte bine pe Mavrogheni.

În Divan séũ în odaia domnécă, stând de vorbă cu unul séũ cu mai mulți boeri, de odată, din chiar-senin, l'apuca și, bătându-se cu pumnii în cap și smulgându-și p'ër din barbă, răcنيا cât îi lua gura;

— Nu sciți ce am visat ađi-nópte?

Povestirea visului séũ a vedeniei era totdeuna urmată de ceva care numai plăcut nu era pentru boeri(93).

Când surghiunea, după cum vom vedé că va surghiuni pe cei d'ântaiũ boeri ai țerei, Mavro-

91) Se va vedé acésta în capitolul III al acestuĩ studiũ.

92) Ion Ghica; *Convorb. Econom.* vol. II, pag. 560.

93) Și cu cocónele de boeri tot ast-fel era. A se citi în discursul de recepțiune al d-luĩ Ion Ghica la Academia Română, despre *Ion Cămpinenu*, cele ce Mavrogheni făcu mumeĩ acestuia, Luxandra Cămpinenu.

gheni plângea împreună cu boerul nenorocirea ce cădea asupra capului acestuia, apoi, la plecare, rânjea ținându-le cu batjocoritoare ironiă: *καλὸν κατεβόδιον, ἄρχοντα!* — călătoria bună, boerule!(94)

Tot ca semn de enorm dispreț pentru îndărătnicia boerilor, el își făcu ca clucer calul seǔ de călăria, pe mult cunoscutul *Talabașa*, și 'l îmbracă—tocmai cum odinioară Caligula calul seǔ *Incitatus*,—în mare pompă cu un caftan anume.

Și ierăși, pentru a 'și rîde de boeri, dede pe rînd încrederea sa nemărginită și, firesce, cărma afacerilor țerei, unor ómenī ca *Perdicarul*, *Ioniță Papuc*, *Dimitrăchiță Turnavitu*, și ostrovénului *Sava*, celebru mai târziu sub numele de «Căminarul» seǔ «Bimbașa Sava»(95)

Perdicarul îi plăcuse pentru că 'i citea în stele, îi descoperea în fie-care ți câte uă taină a viitorului și 'i spunea, cum ține șagalnic Pitarul Hristache, nisce «*minciuni de minune*».

Ioniță Papuc,(96) ciocoiǔ desevêșit ca Andronake Tuzluc și ca Dinu Păturică ai lui Pelimon, era un lipsit de orice credință, de orice lege, gata la tóte crimele și infamiile. La Craiova, unde Mavrogheni îl trâmise caimacam se făcu de pomină. Ghicea pe «nedate bobii» pe cine are

94) Ion Ghica: *Convorbiri Econ.*, tom. 599.

95) Să adaugem pe lângă aceștia și pe un Deșliu despre care nu știu nimic, de cât că Pitarul Hristache ne spune că a fost la mare cinste și apoi a căduț într'ua adâncă disgrația.

96) Dionisie Eclisiarcul: *op. cit.* pag. 176.

și pe cine n'are bani, întocmai ca faimosul delator Chrisogon din vremea lui Sila.

Sava de la Patmos⁽⁹⁷⁾ era, póte p'atunci, capul *galeongiilor*; curagiú neînfrénat de ienicer și șireteniă vulpescă de Grec; soț nedespărțit al Domnului; totdeuna față la scenele ce Mavrogheni făcea boerilor.

Cel mai însemnat ênsé dintre toți favoriții lui Mavrogheni fu cel d-al patrulea,

Adică-te Turnavitul
Dimitrache, pricopsitul.

Cu acesta Mavrogheni era trup și suflet :

Orî-ce i-ar fi arėtat,
Nu eșia dintr'al său sfat.
Atât i-se încredințase,
In cât pe toți îi uitase.

Șiret séú tot cu păsəri în cap, Turnavitu⁽⁹⁸⁾ era tocmai omul care se potrivea «aidoma» cu Mavrogheni. Tóte năsdrăvăniele ce născeau în imaginațiunea superescitată a stăpînului, Turnavitu le gășia fórte firesci și fórte lesne de îndeplinit.

97) Pitarul Hristache.

98) Fii séú rude ale lui Turnavitu aú trăit pêne mai încóce. Înainte de acest «Dimitrăchiță» care speriasc Bucurescîi, gășesc pe un Alexandru Turnavitis, dascăl de limba grecescă la colegiul din Bucurescî pe la 1752 (Chassiotis: *L'instruction chez les Grecs*, pag. 80).

Era deștept și era «pișicher» și «pehlivan»; asur-
 dia pe Mavrogheni cu planuri și cu vorbe. Repu-
 blicanii franceși din Bucuresci și Grecii cari, tot
 în Bucuresci, plănuiau cum au să se pună ierăși
 crucea pe cupola Sânteî-Sofia din Constantino-
 pole erau prietenii săi. Cu aceștia, Turnavitu dis-
 cuta cum avea să libereze vechiul imperiū al Bi-
 zanteî din mânilor

*Τῶν ἀρχίων Μουσουλμάνων,
 Τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων.*

Hortolan, negustor frances din Bucuresci⁽⁹⁹⁾,
 Emile Gaudin la Constantinopole, Rhigas tot în
 Bucuresci⁽¹⁰⁰⁾ înfierbîntau pe Turnavitu, ier acesta
 scotea pe Mavrogheni din tôte răbdările omenesci.
 Era, într'adevăr, timpul desperațiilor, *le règne des
 sans-culottes*⁽¹⁰¹⁾, «vremea apelpisiților», ἡ ἐποχὴ
 τῶν ἀπελπισμένων.⁽¹⁰²⁾

Ast-fel de om fiind⁽¹⁰³⁾ și ast-fel de ómeni

99) *Docum. Odobescu*, scrisorile lui Hortolan către Emile Gau-
 din, la pag. 95 și urmât.— A se vedé și *la Revue de Géographie* (Pa-
 ris 1881). Aprile.— Cf. Bălcescu: *Sp. Ión Cantacuzen*, în *Magaz. Istor.*
 I, pag. 199.

100) *Revue de Géographie* (1881, Aprile) studiul lui Ubcini:
La grande carte de la Grèce par Rhigas.

101) Din scrisóra lui Hortolan, maî sus citată.

102) Ion Ghica: *Convorb. econom.* tom. II, pag. 558.

103) Nu 'nțeleg cum *R. Walsh*, atașat pe lângă ambasada lor-
 dului Strangford la Constantinopole și autor al unui interesant *Voyage
 en Turquie* (trad. Paris. 1825) dice (pag. 222) că Mavrogheni a servit
 de model autorului operei englese intitulată *Anastase*. — Ce e drept,
 nu cunosc acéstă lucrare.

având în giuru-i, Mavrogheni începe lupta în contra Rușilor și în contra Nemților.

III.

P'atunci trăsniău tunurile
De le mergeaū fumurile;
De trăsnet mult și de plesnet
Iși sbura pērul din creștet.

(Pitarul Hristache)

În prima săptămână a lui August 1787, Turcia declară răsboiū Rusiei.

De și nepregătită, împărătesa Caterina puse îndată în mișcare două armate : una sub comanda principelui Potemkin care avea să opereze în Crimeia, ér alta sub comanda feldmareșalului, Petre Romantzov, care trebuia să intre în Moldova și de aci, de va pute, să se cobóre din victoriă în victoriă spre Dunăre.

În virtutea tractatului încheiat cu Caterina în contra Turciei, Iosef II declară, și el, răsboiū Sultanului în Ianuariū 1788. Printr'ua greșelă care 'l va costa mult, armatele séle își întinseră îndată linia de bătăiă de-a lungul fruntarielor, cari separaū atunci statele imperiului habsburgic de provinciile stăpânite în fapt de Abdul-Hamid.

Răsboiul tuna și avea să tune mereū din tóte părțile.

Timpul acesta era cel mai potrivit cu dorințele, cu pofta de năsdrăvăni, cu firea cea sucită și înflăcărata a lui Mavrogheni.

Indată ce Pórta declară răsboiú Rusiei închidând ca de obiceiú pe ambasadorul acesteia, d. de Bulgakow, la *Şapte-Turnuri*⁽¹⁾, Mavrogheni săltă în sus, şi capitala Țerei-Românesci deveni de uă dată un lagăr mare.

Mavrogheni voia să jöce acum un rol nemuritor. Dorința lui adâncă era ca istoria să 'i dea un loc de frunte printre suveranii Europei orientale, şi ceia ce 'l chinuia fórte era, tocmai acum, faptul că gazetele germane nu 'l luaú în serios şi nu 'i recunosceaú ceia ce viitorimea avea, — el era convins — să 'i recunöscă cu prisosința.⁽²⁾

Pentru a 'şi îndeplini menirea cea strălucită pentru care se credea chiămat, Mavrogheni judecă, nu fără cuvânt în vremurile acelea, că uă puternică şi numerosă armată 'l va ajuta fórte la acésta.

De aceia, dede veste în Turcia, in Serbia şi

1) Odobescu: *Documente*, vol. II, pag. 47. — Choiseul către Montmorin, scrisóre din 10 Septembre 1787: «on a fait arrêter M. de Bulgakow le 15 Août».

2) *Anastase ou Mémoires d'un Grec, écrits à la fin du XVIII-ème siècle pas M. Thomas Hope*, traduse din limba englesă de d. Defauconpret, (un vol. în 8. Paris, 1847). Semnalasem cartea fără s'o cunosc, după indicațiunea lui Walsh, autorul unui *Voyage en Turquie*. Onor. d. Francudi, profesor la facultatea de litere din Bucuresci, o posedă şi a bine-voit a mă-o împrumuta, iér onor. d. Stefan D. Grecenu, un iubitor neobosit al istoriei nóstre naționale, mă-a reamintit traducțiunea francesă a lui Defauconpret a părților privitoare la istoria românescă a lui Mavrogheni, şi pe care a publicat-o în *Românul* din 1861, luna lui Ianuariu. Ceia ce ne spune grecul turcit, *Anastase-Selim Sotiri*, eroul volumul lui Thomas Hope, se potrivesce întocmai cu cele ce luându-ne după fapte, am spus şi noi în primele capitole ale acestui studiu.

pretutindeni că léfa ostaşilor și 'n genere a óme-
nilor buni de luptă este la dînsul mai mare de
cât în Turcia și la alte puteri. (3) Indată ce faptul
se auđi, uă mulțime de Turci, Albanesi, Greci și
alte némuri sburară spre Dunăre, o trecură și se
abătură ca locustele asupra Bucurescilor.

Cu cât acéstă mulțime era mai mare, mai
sgomotósă, mai neunită în dorințele și 'n firea ei,
și cu cât mai numeróse erau greutățile ce ea pri-
cinuia țerei și Domnului, cu atât Mavrogheni se
simția mai bine, mai în ferbere, mai escitat. In-
chipurile și demonii cari 'l chinuiaů îi dederă
pace; alte vedenii îi deschiseră ușa măririlor ne-
întrecute, când ochii lui Mavrogheni vėđură cum
furnică în Bucuresci cu miile

Unul și unul deliř,
Rășgrădeni și Vindiliř,
Hotineni, Nicopořeni,
Șiștoveni, Turtucăeni,
Manafi, Arapi, Anatoleni,
Dancalică și Giurgiuveni,(4)

veniți, toți pe 'ntrecute, din cauza lefilor fórte

3) Cu atât mai mult cu cât în Turcia era de datoriă pentru
orí-ce bun Musulman să mérgă la óste fără nici uă plată în contra
Ghiaurilor.—Văcărescu: *Istor. Impěr. Otom.* în *Tesaur de Mon. istor.*
tom. II, pag. 294.

4) Pitarul Hristache: *Istoria faptelor mavroghenesce*, publicată în
Buciumul lui Cesar Boliac, (Ianuariu-Februariu 1863, n-rile citate în
primele două capitole ale acestuř studiu. — *Vindiliř*, póte greșit în loc
de *Vidinliř*.

mari, ce Mavrogheni făgăduia într'una, dér pe cari nu le dede mai nici uă dată.

În acest sdrăngănit asurđitor de arme, nota care e frumósă, care esaltă patriotismul Pitarului Hristache și care ridică óre-cum pe Mavrogheni în ochii viitorimei, este încercarea ce el făcu de a forma un corp de armată, compus din Români de țéră.

Ostași români în timpul Fanarioților! — écă un lucru pe care numai un Mavrogheni 'l putea găsi, el singur din șirul Domnilor cari se urmară de la 1715 pêně la 1821.

Mai înceřător de cât Zilot Românul⁽⁵⁾ în virtuțile rėsboinice ale țéranului român, Pitarul Hristache admiră cu drag acest sîmbure de óste românescă prin rîndurile căreia se găsiau póte flăcăii cari vor fi pandurii lui Tudor la 1821.

Pitarul đice :

Iér pe Români de țéră⁽⁶⁾
 Ce'ı strînsese de pe-afară,
 După ce le făcu léfă⁽⁷⁾,
 Iı mai puse la uă trébă
 Ca să învețe și mustra
 Sě sciă sě dea cu pușca.
 Apoı sě stai sě privesci

5) Nu găsesc pasagiul anume; sciü énsě sigur că el se găsesce séü în *Cronica lui Zilot*, ediț. d-lui B. P. Hasdeü, séü în studiul d-lui Gr. Tocilescu asupra lui Zilot din *Revista pentru Istoriă, Filologiă și Archeologiă*.

6) Pe țéranı.

7) Pe care nu le-o plăti nici uă dată.

Și cu drag s'ă pomenesci
De Românașii voinici,
Incălțați toți cu opinci;
S'ă te fi dat la uă parte,
S'ă veđi regule curate :
Cât erau de drăgălași
Și născuți a fi pușcași!
Se mira care-î vedea
Și la ei gura căsca,
Că păreau c'au fost catane
De când au eșit din fóle.
De așa muștră curată
Se tot mira lumea tótă,
Cum mergeau peste câmpia
Mândrii și cu veseliă.
Grecii, ca nisce măgarî,
Se miraū de opincari,
Cari, de când s'au născut,
Pușca 'n ochi nu au v'edut;
Pe cari îi credeaū mișei
Neslujindu-se cu ei.
Căci ei, când veniau în țeră,
Intraū cu ómenî de-afară;
Și bunî pentru ostășia
Nu credeaū Români s'ă fiă.
Și-acu 'n óste de-î puneau
Mai multă fală făceaū.

În privința armatei lui Mavrogheni și 'n deosebî a sîmburelui de armată națională, Dionisie Eclisiarcul scrie într'aceiași spirit, dér cu mai puține am'ănunte de cât acelea ale patriotului Pitar.

Eclesiarcul ȃice⁽⁸⁾:

«Ier Domnul Mavrogheni ȃncă aũ pus ȃste
«străji pe marginea țerei, Turcii bešli⁽⁹⁾, cu cȃ-
«petenii bešlii, agale și odobași, ȃste din țerȃ;
«cȃ făcuse cȃpitȃnii cu stȃguri frumoșe, zugrȃvite
«cu sfinți, ȃmbrȃcȃndu-i cu capoduri domnesci,
«dȃndu-le și lefi, numind cȃpitȃnia lui Sf. Gheor-
«ghe, și ai lui Sf. Dumitru, și ai lui Sf. Teodor
«Tiron și a altor sfinți».

Pe lȃngȃ Romȃnii pe cari formase ȃn corp
și 'i ȃnvȃȃ «regulele curate» ale rȃsboiului, pe
lȃngȃ Turcii cari, ȃn loc sȃ plece ȃn lagȃrul Vi-
zirului, nȃvȃliaũ spre București unde li se spusese
cȃ vor avȃ 10 lei pe lunȃ de cȃlȃreț și șȃpte de
de pedestrași⁽¹⁰⁾, Mavrogheni mai primia, ba ȃncȃ
cu mȃndriȃ și ȃn ciuda vizirului și pașalelor de pe
marginea Dunȃrei, pe toți enicerii nemulțȃmiți și
desertori cari plecȃũ de sub stȃgurile Padișahului,
colindȃnd provinciile turcesci și 'n urmȃ se opriȃũ
tot peste Dunȃre, ȃn ordiele lui Mavrogheni⁽¹¹⁾.

Grecii cari credeȃũ, ca Rhigas, cȃ Mavro-
gheni va jertfi acȃstȃ armatȃ pentru liberarea
patriei eline, dupȃ ce se va sfȃrși resboiul cu
Rusia și Austria, — Romȃni, Arnȃuți, Turci din

8) *Chronographul*, ȃn *Tesaur de Mon. Istor.* vol. 2, pag. 173.

9) *Bešli*, soldat de frunte, ȃn Șȃinȃnu: *Elemente turcesci ȃn limba romȃnȃ*. — Tot ast-fel: agȃ va sȃ ȃicȃ comandant, ier odobașȃ cȃpitȃn.

10) Vȃcȃrescu: *op. cit.* pag. 294.

11) Choiseul cȃtre Montmorin, scrisȃre din 25 August 1787, ȃn *Documente*, vol. II, pag. 47.

tóte provincieile imperiului, eniceri desertori, vre-o câți-va Francesi și în fine felurimi de felurimi de «Vântură-Țeră» cari mișuiaă prin Bucuresci⁽¹²⁾, — toți acești ostași cari treceau peste 6000 de ómeni⁽¹³⁾ nu mulțumiaă pe înflăcăratul Domnitor.

De ce?

Pentru că, trebuie să'si fi ȃis Mavrogheni, uă armată nu merită pe deplin acest nume, când nu are artileria. Deci, să organizăm artileria! Câte fură tunurile ce cumpără de afară, câte ceru de la Pórtă și câte găsi în țeră la 'nceput, nu sciū⁽¹⁴⁾. Ceia ce d. de Choiseul-Gouffier, ambasadorul Franciei la Pórtă, scrie ministrului afacerilor străine din Paris, comitelui de Montmorin⁽¹⁵⁾, e privitor numai la esercițiile, la însemnătatea militară a artileriei lui Mavrogheni și la persóna aceleuia care o comanda. Și sciți cine era acest «*topci-bașa*» mavroghenesc? Nimeni altul de cât un călugăr frances de la monastirea Cordeliarilor din Pera⁽¹⁶⁾.

12) Nu era națiune care să nu aibă atunci la Bucuresci unul sétu măi multți din fiil sét. — V. Thomas Hope: *op. cit.* traduct. Greceanu.

13) Fotino: *Istoria generală a Daciei*, cap. lui Mavrogheni.

14) Probabil că avea măi mult de cât 20 de tunurți. — V. Văcărescu: *op. cit.* pag. 301.

15) Scrisóre din 25 Noembre 1787, în Odobescu: *Documente*, II, pag. 49.

16) O spune d. de Choiseul în scrisórea citată măi sus; v. și Léonce Pingaud: *Choiseul-Gouffier*, pag. 213.

De când baronul de Tott⁽¹⁷⁾ și inginerul frances La Fitte⁽¹⁸⁾ reorganisaseră artileria Sultanilor Mustafa III și Abdul Hamid, Francesii, fiă chiar călugări, se bucură în Orient de uă vedă neîntrecută într'acastă privință; erau adică, cum ar fi đis Pitarul Hristache, erau *topciî*, «de când eșiau din fóle».

Mustra «Românașilor voinici, încălțați tot cu opinci», sosirea neînteruptă a acelor «vîntură-lume» mai sus înșirați, pregătirile răsboinice și, mai cu sémă, visitele ce Mavrogheni cu galeongii lui făcea corpurilor de armată, schimbaseră Bucurescii într'un fel de balamuc militar. — Obiciniți cu liniscea aprópe mórtă a celor-l-alte domnii fanariote, bėtrâni negustori și bėtrâni boeri ai capitalei credeă că cu adevărat a sosit vremea de apoi, și că «pozna» de Mavrogheni nu este altul de cât Antechristul cel vestit de prooroci.

Dér tunurile pe cari đilnic călugărul frances le încerca în și pe lângă Bucuresci!

Pitarul Hristache, care reușese adese-orî fórté bine a surprinde nota pitoréscă a situațiunei, đice în privința artileriei mavroghenesci:

P'atuncî trăsniă tunurile
De le mergeă fumurile;

17) *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tatars* (Amsterdam, 1785, 2 vol). *passim*. — V. și documentele din Iuniu 1767 și Maiu 1769.

18) *Documente*, vol. II, pag. 45 și urm.

De trăsnet mult și de plesnet
 Iți sbura përul din creștet⁽¹⁹⁾.

De și scia ce va să ȃică lagăr, luptă și oraș care se pregătesce de răsboiū, Anastasie Selim Sotiri, Grecul ale cārui memorii le scrie Thomas Hope, când sosi în Bucuresci, tot se miră de atâta lume, de atâta sgomot și de atâtea pregătiri făcute cu iuțela și năsdrăvănia, proprie lui Mavrogheni.

Spaimă și gróză în tóte părțile; nimeni nu crâcnia, singur Mavrogheni respira liber. Eraū vremurile lui; venise în fine timpul pe care alucinatul 'l vęduse 'n vis și aievea. Voise să jóce un rol în istoriă⁽²⁰⁾ cu riscul chiér de a 'și frânge junghiătura, când ar fi fost să facă saltul mortal înaintea posteritátei. Il juca acum, ajutat de întemplări și de neînfrênata lui fantasiă.

De când d. de Bulgakow fusese, cu turcésca politețá, învitat să 'și mute locuința la închisórea de la Șépte-Turnuri, Mavrogheni nu mai scia ni-

19) Versuri cu imaginii sensibile și espressive tot atât de pitoresci ca și unele versuri ale lui Anton Pann, precum :

Când 'ți cântă psaltichia,
 Iți sare din cap tichia.

20) Mavrogheni, când se cutremura pământul, sălta de bucuriă căci își ȃicea că istoria va spune că pe când domnia Mavrogheni a fost și cutremure. Și 'ntr'adevăr, într'ua Marți séra spre Mercuri, în sęptemána luminată, 26 Martie 1789, a fost cutremur în Bucuresci. — V. în *Revista pentru Istor. etc.* articolul d-lui Cogălniceanu asupra picturei religiose.

mic alt de cât că răsboiul cu Rusia este declarat și că, fără dór și póte, el, Domnul Țerei-Românesci, seraskier otoman⁽²¹⁾ și comandant al unei armate numeroase, avea să jóce un rol însemnat, un rol istoric și strălucit; Mavrogheni silia de zor posteritatea ca să 'l cunóscă și să 'l admire.

Aceste idei 'lú stăpâniau cu atâta putere și atât de deplin, în cât el nu mai scia nimic din cele ce se petreceau în giuru-í. Austria era în ajun de a se uni pe față cu Rusia și de a începe lupta cu Turcia, și Mavrogheni scria devletului că Iosif II nu este și nu va fi unit cu Caterina II.

Văcărescu ne spune, într'acéstă privință, următoarele :

«Însu'mi l'am văđut că scrie un tacrir⁽²²⁾ la «devlet⁽²³⁾, prin care aręta că Nemții nu numai «n'aũ alență cu Rușii, ci ńicea că le sunt și vrăj-
«mași. Însuși el mi-a arętat tacrirul acesta când «'l scria. L'am întrebat: și ce vrăjmășie aũ? Mi-a
«ręspuns că nu voesc Nemții să dea titlul de im-
«părătriță împărătesei Rusiei.... Auđiți poznă de
«ręspuns, cetitorilor! — Atunci, ne mai ńicęnd
«alt, i-am ręspuns că alianța Nemților cu Mus-
«calii o scie Devletul de la 1780 și de la trac-
«tatul de la 1784. Însuși Kesarul, prin solul său
«la Țarigrad, aũ arętat-o prea-înaltei Porți acęsta ;

21) Fotino, Hristache, Văcărescu, Anastase Sotiri, d. de Choiseul-Gouffier afirmă aceasta.

22) *Tacrir*, rapport.

23) *Devlet*, împărăția turcească.

«ăstimp a mers Kesarul ierăși la Crîm⁽²⁴⁾, și poți
 «să mai ȃici că n'aũ alianțã? La acest tacrir n'aũ
 «sě'ți facă alt răspuns prea-înaltul devlet de cât
 «sě'ți iea capul, cu pricinuire că'ți bați joc. Nu
 «sciĩ tu, mi-a ȃis⁽²⁵⁾; acesta e adevěrul. Și ade-
 «věrat, eũ n'am sciut căci, de unde socotiam că
 «voi vedea rěspunsul ce am ȃis, am vėđut
 «că'ĩ vine rěspuns cu aferim⁽²⁶⁾ și slugă credin-
 «cioasă⁽²⁷⁾.»

Diferitele interese ce erau puse în joc, si-
 lințele ce se consacra de fie-care în vederea a-
 cestor interese, intrigele fără număr despre cari
 vorbirãm în primul capitol al acestui studiũ, deș-
 teptul boer român le judeca și le cãntãria mai
 bine de cât Mavrogheni.

Fost dragoman, nu la Pórtã, ci al lui Ca-
 petan-Pașa, pornit și hãrșit numai într'ua singurã
 direcțiune, — aceia pe care i-o arėtaũ fantasia și
 avěnturile nãbãdãiose ale imaginațiunei, ier nu ju-
 decata și adãnca pricepere ajutatã de prevedere,
 — Mavrogheni se 'nșelã cu totul asupra Austriei,
 asupra Turciei și asupra Rusiei⁽²⁸⁾.

Vėđu el singur dupã vro douě luni că Iosif II
 declarã rėsboiũ Porței. Comandantul Sibiilor i-a-

24) Întrevederea de la Cherson a lui Iosef II cu Caterina II (1786).

25) Mavrogheni.

26) *Aferim*, fórte bine, bravo!

27) Văcărescu: *op. cit.* pag. 294.

28) Vaillant (*La Roumanie*, Paris, 1884) se 'nșelã când ȃice
 că Mavrogheni cunoscea pe deplin politica Europei (vol II, pag. 254).

nunță oficial războiul și închiderea granițelor (29). Mavrogheni se'nfuria, goni pe toți Nemții din țară și, chiâmând pe Văcărescu, îi mărturisii mușcându-și barba și blestemând că s'a'nșelat în privința împăratului Iosif II.

În fața unor asemenea aventuri necugetate, unor greșeli de calibrul celei de sus și cheltuielilor colosale ce Mavrogheni făcea din banii țerei pentru întreținerea armatei sale, boerii cu judecată se siliră din toate puterile a păstra uă atitudine neutră, ternă, fără nici uă primejdiă.

A se fi unit trup și suflet cu «nebunul» era tot atât de păgubitor pentru ei, cât ar fi fost dacă, din capul locului, ei ar fi pus lui Mavrogheni piedici pe coborișul pe care o luase d'adură. Această atitudine însă nu era pe placul Domnului. «Cine nu e cu mine, este în contra mea», dicea Mavrogheni ca ori-ce autoritar.

Și cu atât mai mult trebuia să dică Mavrogheni «cine nu este cu mine, este în contra mea», cu cât scia; 1) că, de la început, boerii români din țară și Grecii din familiile domnitore ale Fanarului nu putuseră să'l sufere, ier el, Mavrogheni, prin nimic nu-i făcuse să'si schimbe păreri; 2) că, încă dinainte de tractatul de Cuciuc-Cainardji, nu puțini erau boerii cari credeau în făgăduelile cele mari făcute de emisarii mării și prea-pravoslavnicei Caterine; 3) că, atât la Con-

29) Văcărescu : *op. cit.* pag. 294.

stantinopole cât și la armatele vizirilor, amicii boerilor din țeră 'l săpaă într'una; 4) că, dacă gazetele vieneze și lipscane 'l făceau de rîs «în ochii posterității» cum dicea el, lucrul se datora tot boerilor cari,—de și supuși în față «poznei» domnitore, — acasă și 'n conversațiunile particulare își rîdeaă de planurile mavroghenesci, și zugrăviaă pe Mavrogheni cu culorile cele mai puțin demne de maiestatea neperitore a istoriei.

Sciindu-i ast-fel și acum fiind vreme de război, ier el, Mavrogheni, seraskier și generalisim plenipotent în țera românescă peste atâtea pașale și atâtea agale, nimic nu'l opria ca să'si verse în deplină libertate necazul și ura de care, fără măsură, era animat în contra boerilor.

Îi insultase într'una de când venise în țeră; acum îi luă pe rînd la uă strașnică «sfântuielă.»

Visa mai în fiă-care nópte când pe sf. Nicolae, când pe sf. Spiridon cari, fără deosebiri în păreri, îi ordonaă să cêră cutărui său cutărui boer suma de pungi atâtea. Drept-credincios și cu totul supus unor sfînți de așa însemnătate, Mavrogheni cerea de zor și fără sațiū, bătându-se cu pumnii în cap și jurându-se în momentele acelea că om mai nefericit de cât el nu se găsesce pe fața pămîntului.

Ast-fel, între August 1787 și Marte 1788, Mavrogheni îi storse de bani și-apoi surghiuni în diferite localități ale Turciei pe următorii mari și mici boeri ai Țerei; *primul convoiū*, marele

ban Pană Filipescu cu fiii săi Nicolae și Constantin Filipescu; *al doilea convoi*, logofetul Scarlat Ghica, vornicul Ienache Moruzi, paharnicul Tudorache Iuliano, vornicul Greceanu căruia, pentru a veni în țeră să-și vedă nevêsta, Mavrogheni îi ceru într'un rînd 10.000 de taleri⁽³⁰⁾; *al treilea convoi*, Ienăchiță Văcărescu care ceru să plece de bună voiă; marele ban Nicolae Brâncoveanu, boerul cel fastuos care, la ora *chiefului*, în minunatele lui grădini, punea sclave georgiane să'l apere cu vînturătore de pene de păun⁽³¹⁾; vornicul Dumitrache Racoviță, vornicul Manolache Crețulescu, logofetul Costache Ghica, clucerul Dumitrache Fălcoianu și Stolnicul Alexandru Farfara⁽³²⁾.

Încă de la declararea rêsboiului, din August 1787, Mavrogheni chiâmase pe boeri la sine și le spusese să se astêmpere cu Rusia și cu Nemții, căci alt-fel bine de ei nu va fi. După Ianuariu 1788, adică după intrarea lui Iosif II în luptă, Domnul simți pe boeri că ier se agită și cređu că, pe lîngă sfaturi particulare, uă proclamațiune oficială ar face uă impresiune mai adîncă asupra minței boerilor și asupra întregului popor românesc. Drept aceia, la 8 Februariu 1788, Domnul dede uă proclamațiune prin care invita pe toți boerii și locuitorii țerei «a nu da cređemênt cār-

30) Văcărescu : *op. cit.* pag. 295.

31) Thomas Hope în *Mémoires*.

32) Văcărescu : *ibidem*.

«ților trâmise tainic, sub numele de manifesturi⁽³³⁾
 «de către puterile dușmane Turciei, ci se rămână
 «credincioși și supuși ca pe trecut Devletului și
 «Padișahului⁽³⁴⁾.»

Proclamațiunea nu avu asupra boerilor nici un efect. Căci, într'adevăr, boerii erau credincioși și supuși Turciei. Afară de Cantacuzinesci⁽³⁵⁾ cari erau închinați Rusiei, și afară de Scarlat Câmpinénul care, ca mai târziu marele său fiu⁽³⁶⁾, vedea în Apus scăparea patriei sale, toți cei-lalți boeri nu voiaș și nu cereaș de cât a trăi sub Turci. In rândurile și printre rândurile *Istoriei* lui Ienăchiță Văcărescu, acest adevăr se citește cu înlesnire.

Mavrogheni ênsă nu voia ca acéstă supunere și acéstă neschimbată credință către Sultan să continue a se arêta ca pe trecut, numai cu plecăciuni și cu tăcută suferință, ci cu armele în mână.

«Nebunul» voia cu orî-ce preț ca boerii cei tineri, în fruntea Românașilor cei voinici și cu stégurile noilor regimente Sf. Gheorghe, Sf. Dumitru și Sf. Tudor să facă a rêsuna Carpații de vitejiele lor, să lupte românesce în contra Austriacilor pe la tôte trecătorile Transilvaniei și,

33) Athanase Comnen în *Μετὰ τήν ἀλωσιν* le dă în întregul lor pe ale Caterinei către creștiniș ortodoxi.

34) *Indice*, broș. I.

35) Ion și Nicolae, fiș Răducanului Cantacuzino.— V. *Biografia Spătarului Ion Cantacuzino*, de Nicolae Bălcescu în *Mag.* I, *Istor.* p. 187 și următ.

36) Colonelul Ión Câmpinenu.

risipind ca odinióră Mihai și Radu Șerban pe husearii unguri de la graniță, se coprindă Brașovul, Făgărașul și Sibiul.

În visurile și 'n înfierbințelile-i isterice, Mavrogheni vedea armatele sale, comandate de boerii Țerei și de pașalele Turciei, intrând triumfătoare în Ardeal, ier cetățile lui Iosif II deschidându-și porțile pentru a primi cu respectuósă temere și bogate daruri pe voinicii lui Mavrogheni. — Și câte alte lucruri mari creerul lui Mavrogheni nu născocia în acele momente când, dus pe gânduri și auđind *glasurile* ce 'i vorbeiau din chiar-senin, *Tăușanul* încoronat uita că e pe pământ, că e lume în odaia domnescă... vorbea singur respunđend acelor *glasuri* cari póte îi arėtau Viena unde fusese biruit Cara-Mustafa și unde el, Mavrogheni, avea să fiă biruitor!

Când l'apuca asemenea tóne și accese, credea că se va puté ajuta cu boerii țerei. Voia să-i amestice în tóte ale lui, se 'ncerca să le comunice uă parte din focul care 'l ardea fără 'nce-tare și, plin de cuvintele înflăcărare ale lui Rhigas și ale republicanilor francesi din Bucuresci, Mavrogheni le arėta minunile ce ar fi fost să facă împreună, dacă boerii l'ar fi ajutat cu inimă și credință.

Alese 25 de boeri tineri și 'i puse în capul armatei sale, dându-le comandamente potrivite cu sciința și véđa numelui fie-căruia (37).

37) Bălcescu : *Stud. cit.* pag. 190.

Nimic nu se prinse, nimic nu îmboldi pe boeri a se mișca din loc și a simți una cu Mavrogheni. Tăcerea și frica, nepăsarea în care stau când Mavrogheni le răcnea planurile lor, — Domnul le judeca drept dispreț, și această credință 'l făcea să iasă cu desevârșire din marginele ultime ale răbdării.

De-aci, surghiunirile neîntrerupte, pedepsele, strafurile și hărțuелile de tot felul. După fuga lui Scarlat Câmpinénul care,

Ca să scape de tiranul,
Adică de Mavrogheni
Apucă drumul Vieni,

și după fuga lui Ión Cantacuzino Măgurénul,
Mavrogheni turbă (38).

38) De fuga lui Câmpineanu, Pitarul Hristache spune :

Mavrogheni cum simți,
Ca un balaur scrișni
Și 'n grabă orîndui
Casa de-î pecetlui.
Orînduind într'adins
De le-aŭ luat toate înscris :
Haine, scule, argintări,ŭ
Carete, moșii și vii,
Și orî-ce aŭ mai aflat
Pe tóte le-aŭ făcut zapt.
Atuncî să fi vęđut jale
Și plângere foarte mare!
Că după ce i le luă
Și cocoana îi ridică,
Dimpună cu copii
De 'i supuseră urgi;
In Țarigrad îi trámise,
Acolo îi surghiunise.

V. și Ion Ghica : *Scrisorî*, pag. 618 și *Convorb. Econom.*, II, pag. 558.

Pitarul Hristache ȃdice :

Vodă cum vėzu așă
 Că 'ncepură a se căra
 Câte unul, câte unul
 Nu mai lăsă pe nici unul,
 Și 'i porni 'n țara turcescă
 Ca să nu 'l mai amărăscă. (39)

Mavrogheni surghiunia și străfuia seű, după cum ȃdice Pitarul nostru, *spăla* pe boeri de tóte avuturile lor. Boerii, nesurghiuniți, fugiaű de bună voia lor ca se scape.

În 1788 și în 1789, țera românăescă remâne fără boeri! În nici uă vreme fuga nu fusese mai generală și nu ținuse mai mult ca acum. Lipsa boerilor, țera fără boeri părură lucru ciudat chiar și lui Mavrogheni pentru care, ca pentru ori-ce «sărit» nu esista ciudățeniă.

«Nu sunt boeri? Să facem alții» își ȃdise dēnsul, și 'ndată, când Austro-Ruși coborăű din Moldova spre Bucuresci sub comanda principelui de Coburg, când Austriaci amenințăű cu linia lor de bătăia tóte orașele și monastirile de la pólele Carpaților, — Mavrogheni, ca și cum alt de făcut nimic n'avea, se 'njugă cu ardórea'i înflăcărata la acéstă nouă sarcină, care trebuie se pórtē în istoriă numele de *întocmirea boerielor mavroghenesci*.

39) D. Ion Ghica (*Convorb. Econom.* II, pag. 559) lasă a se înțelege că, pe uniű, când îi trecea Dunărea la Rusciuk și la Nicopole, îi îneca. — Văcărescu, Dionisie și Hristache nu spun nimic într'acéstă privință.

Și deci, începu cu rangurile de mai jos, cu pitarii și cu serdari. *Pitarisea* și *serdarisea* pe orî-cine, fără deosebire. În fața pităriei și serdăriei, toți erau de uă potrivă.

Hristache, care, de sigur, nu era *pitărit* de Mavrogheni, dice :

Apoi, d'aci se te ții
 Și se mai veđi boeri! !
 Alergînd care de care
 Să ia caftanul cel mare ;
 Măturînd tot de prin casă
 Și dînd pînă la cămașă,
 Numai și numai să fiă
 În rînd l'arhontologiă ;
 Să nu rămîna mai jos
 De cât un altul mai prost.
 Chiar se puneau și țeranii
 De daŭ cu duiumul bani ;
 Și care nu 'ți trecea 'n gînd
 Vedeai caftan îmbrăcînd
 Și, dintr'un mojić plugar,
 L'auđia : *arhon șetrar!*

~ Ce scene trebuie să se fi petrecut cînd cu boeriile ! Ce pe față trebuie să se fi arătat pornirile zadarnice ale firei omenesci ! Cîte condeie nemuritoare ar fi găsit în acest colosal *Vanity fair* un observator umoristic și satiric ca Thackeray !

Dér se sfârși și numărul acelora cari cădeau în estasul supremelor plăceri, cînd auđiau că sunt numiți : *arhon șetrar!* Atunci însă, cînd Românii numai alergară de bună voiă să se înscrie în

cartea de aur a *arhontologiei mavroghenesce*, Domnul îi aduse cu d'a sila și, cu bătăi, pumnueli și îngroziri, îi boeria pe toți. Istoria judiciară vorbește de un chin, *la question de l'eau*, — gădii îți dau apă să bei cu d'a sila; — Mavrogheni inventă *cestiunea boeritului*, chinul d'a fi boer.

Dionisie Eclesiarcul dice : (40)

«Boeria cu sila pe cei ce afla că aū ceva
«banī, le trāmitea caftane și carte domnēscā cu
«ciohodarī; și orī pe unde îi afla îi îmbrāca și
«le lua banī, iar care nu se supunea și nu primia,
«īi duceau Arnāuțiī la nazīr (41) și la derviș-aga (42)
«carī erau caīmacamī și īi punea la grosul vartei
«în putōre, și așa nevrēnd primia caftanele de
«pāndā (43) și da la banī, cu cuvēnt că trebuie lui
«Vodā sē dea lefī la oști.»

Nu sciū dacā în Craiova se mai ține minte astādī de vtori-clucerul Ionița Papuc (44), faimosul ciocoi al lui Mavrogheni și trāmisul lui în calitate de caīmacam în capitala Banilor. Din bētrāni, bētrāniī de astādī pōte că 'și mai aduc aminte de priceperea infernală și de meșteșugurile felurite ale acestui ciocoi în a ghici pe cine are avere și deci pe cine sē'l boerēscā «mavroghenesce.» Nimenī mai bine de cāt Ionița Papuc nu scia sē

40) *Op. cit.* pag. 174.

41) *Nazīr*, comandantul orașului.

42) *Derviș aga*, comandant judecātor.

43) Sē sfērșise în țēră, pe la negustorī, stofa.

44) A se vedea cap. II al acestui studii.

îți înfățișeze mavroghenésca dilemă : *orî te căf-tănesc, orî te nenorocesc.*

Și pe când acestea se petreceau în administrațiunea internă a țerei, ier *boerîi cei noi* de voiă de nevoiă jucau prin orașe și prin sate cum le cânta fantasia nevropatului din Bucuresci, resboiul continua de zor între cele trei curți cari, de la 'nceputul secolului XVIII și pênă în vremurile acestea, își juraseră de câte trei și patru orî prieniă, și pace, și iubire, unele mai eterne de cât altele.

Având bani și având ómeni, după câte putem ađi înțelege din datele confuze ale lui Văcărescu, Pitarul Hristache, Dionisie Elisiarchul, Documentele Odobescu, Fotino și alții, — Mavrogheni făcu două corpuri de armată; unul 'l trămise spre Moldova spre a se opune Austro-Rușilor și a coprinde capitala Moldovei, ier altul îl întinse la pólele Carpaților, de la Ploesci spre Mehedinți.

Reiese din scriitorii mai sus citați, dér cu puțină siguranță, că Mavrogheni ar fi mers ântâi să iea comanda corpului de armată care opera pe fruntariile Moldovei, dincolo de Buzău (45).

45) Fotino : *op. cit.* pag. 176.—Doc. II, pag. 56. Pitarul Hristache ăice :

După ce eși afară
Să plimbă cât-vă p'afară
Și plecă drept spre Focșani
Să dea răsboi în Muscali.

Sigur este însă că scrisorile la Pórtă curgeau trâmise de Mavrogheni. După spusele lor, pașalele și devletul puteau jura că Mavrogheni face minuni de vitejiă în fiă-care ȓi. O dată seú de două orí pe sêptemână se respândia vestea în Constantinopole că vitézul Mavrogheni a murit în bătaia. — Se vede că, într'alte depeși, d. de Choiseul-Gouffier anunțase în mod pozitiv Curței séle mórtea lui Mavrogheni, și pe urmă bágând de sémă că Mavrogheni móre și înviéză prea des, ambasadorul Franciei deveni mai neîncredător, și de și continuă a anunța mórtea lui Mavrogheni, se grăbesce însă a adauge și cuvintele acestea : *ces nouvelles sont très incertaines* (46).

Alt-fel, nu era bătăliă seú neînsemnată ciocnire la care, după scrisorile ce el trâmitea la Pórtă, Mavrogheni se nu fi luat uă parte hotărítore. Intr'uă depeșă, datată din 20 Iuliú 1788, d. de Choiseul-Gouffier, de sigur după scirile ce se comunicaú dragomanilor de Reis-effendi, spune (47) d-luí de Montmorin la Paris că principele de Coburg, cu tótă puterea de care dispunea, nu a putut se se opună forțelor combinate ale pașalelor turcesci și ale lui Mavrogheni, și că a cređut se se retragă. Unde? cum? când? Nicí d. de Choiseul, nicí cronicarií noștri nu lámuresc lucrul.

Ceia-ce reiese însă pe deplin din tóte afir-

46) Scrisóre din 1 Iuliú 1788.

47) *Documente*, II pap. 56.

mațiunile lui Dionisie Eclisiarcul, Văcărescu, Fotino și alții, este lucrul următor: Mavrogheni convinsese pe Pórtă că el îi este credincios — ceia ce era curatul adevăr; — că aducea un serviciu însemnat mișcărilor armatei otomane, jignind în mod simțitor atât linia de bătaie despre Transilvania a Austriacilor, cât și acea despre Moldova a Austro-Rușilor.

Pentru acésta Mavrogheni dede probe continue. Pașalele cari se aflaū sub comanda lui, faima publică, faptul că Pórtă nu 'i trămitea nici ómeni nici parale, și el totuși avea și întreținea uă numerosă armată, vorbiaū cu elocință de credința, zelul și entuziasmul lui Mavrogheni pentru cauza turcésă.

Dér, în schimbul atâtor silințe cari îi înstrăinaseră întréga țéră, din cauza birurilor, podvezilor, armatelor ce se hrăniaū într'énsa, Pórtă nu făcu nici nu va face nimic pentru alucinatul care 'i jertfise tot, avere, tron, linisce, și 'i va jertfi în urmă și vieța. Trecuseră timpurile de gloriă ale imperiului otoman, timpuri mărețe în cari Sultaniū ridicaū în slavă și înecaū în bogății pe aceia cari probaū că le sunt credincioși.

În timpurile acestea, Mustafa, Abdul-Hamid și Selim care se sui pe tron la 7 Aprile 1789, căutaū să'si apere tronul și vieța lor propriă, și decī n'aveaū vreme și nu puteaū să se mai gândescă la Mavrogheni și la sacrificiele ce el făcea.

Indată, după suirea lui Selim III pe tron,

Mavrogheni ațîță pe tînărul Sultan⁽⁴⁸⁾ prin scrisorile ce trămitea la Pórtă să continue răsboiul, asigurându-î victoria.

Răsboiul într'adevăr continuă, ba încă Rușii și Austriacii îl conduseră cu mai multă vigóre în véra anului 1789. Mavrogheni vedea că totul se întunecă, Turcii slăbesc, vrăjmașii lui la Pórtă prind curagiū, boerii exilați la Nicopole, la Rodos și la S-tul Munte lucraū de zor la Divan și pe lângă căpeteniile armatelor și nu uitaū nici uă dată greșelile lui Mavrogheni. Chiar printre comandanții corpurilor otomane, pașale și foști viziri, erau mulți aceia cari uraū de mórte pe Mavrogheni, un ghiaur, un *tăușan*, ajuns prin caprițiul sórtei a fi el, nu ei, serasker și stăpân necontestat al armatelor otomane din Țerile-Române.

Cu cât primejdiile băteaū în Mavrogheni din mai multe părți, cu atît nervii lui plesniaū mai tare ca bicele și cu atît judecata lui se depărta mai mult de realitate.

Ajunsese să îngrozéscă uă lume cu mâniale lui. Grecul turcit, Anastasie-Selim, ni'l zugrăvesce întocmai cum și faptele lui ni'l arétă. Zăpăcit, exasperat și furios după luarea Galaților de generalul Camenskoi — fapt care încurca combinările și închidea tērêmul de operațiune al primului corp de óste mavroghenéscă din spre Moldova, — Ma-

48) Avea numai 27 de anî.

vrogheni se răpede el însuși și trâmite comandanți pe la toate trecătorile munților din spre Transilvania.

Și vedeți ironia a sorței!

Prin toate părțile pe unde Turcii și «Românii cei voinici» ai lui Mavrogheni se lovesc cu corpurile de ulani și de husari, primele succese sunt ale Turco-Românilor. Stafetele pleacă la București să se afla Domnul. I se anunța victoria. Mavrogheni tresălta de bucurie; se gândia, probabil, că se suiă pe uă tréptă mai sus pe scara nemurirei în ochii posterității, se ferecea singur și dăruia vestitorului și Turcilor ce 'l însoțiau castane, blănuri și alte lucruri prețioase. Dcă îi mai aduceau și câți-va Nemți prinși ca probă neîndoiosă a victoriei, bucuria Domnului nu mai avea margini, ier imaginațiunea lui bolnavă și înflăcărată clădia pe cerbicele acestor Nemți nenorociți mavroghenescul *monumentum aere perennius*. Pitarul nostru dice :

Ér Mavrogheni vëdënd
 Atăția Nemții aducënd,
 Cu tunurî, cu terhanele(49)
 De iarbă și de ghiulele,
 Chiăma pe Turcî, pe agale
 Și îi îmbrăca cu blane.
 Pe alții i-a 'mpodobit
 Cu celenchiurî(50) de argint;

49) Cutii și cornurî.

50) *Celenchiu* său *Cebenghiu*, decorația militară ce se purta la cap.

Celenchiuri, blane, capóde.
 N'avea cin' sã le mãi pórtẽ,
 Atãtea eraũ de dese.
 Nicĩ marfã mãi rãmãse.
 Croitorĩ, argintariĩ
 Și sãraciĩ cojocariĩ
 Numãi puteãũ tot lucrãnd,
 Blane, celenchiuri fãcẽnd.

Bucuria era ênsẽ de uã scurtã duratã!

Și la vama Brașovului, și la Sinaia, și la Kozia, și pretutindenĩ pe unde trupele lui Mavrogheni se loviserã cu oștile nemțesci, dupã succesul d'ântãiu venirã totdeuna înfrãngerile cele mãi scurte și mãi pãgubitóre.

De giaba Mavrogheni, scrișnind de mãniã în contra ăstor prigoniri ale sórtei, scria la Pórtã esagerațiunile cele mãi uimitóre și făcea din mãnãstirea Sinaia și din mãnãstirea Kozia formidabile cetãțui, inexpugnabile fortãrețe; de giaba Mavrogheni, grãmãdind figuri peste figuri în stilul înflorit al Orientalilor, scria Porței cã a biruit *Kozia-Kalesi* și *Sinaia-Kalesi*! (51) A doua și dupã biruințã venia vestea înfrãngerii. Turco-Romãniĩ erau bãtuți, biruiți și pieriaũ. Turcii fugiaũ aiurea, Romãniĩ se întorceãũ pe la cãmenele lor, ier Mavrogheni, în convulsiuni de turbare, se uita cum se evaporaũ, ca noriĩ pãtrunși de rađele sórelui, regimentele S-tului Dumitru, S-tului Gheor-

51) Fotino.

ghe și altor sfinți răsboinici, regimente alcătuite și întreținute de el cu atâta osteneală și atâta sacrificiu.

Un altul cu nervi mai moi și mai blajini, și tot ar fi disperat; prin urmare, cititorul care cunoște pe Mavrogheni își poate închipui în ce grad de spumândă mânie ajunsese Domnul Țerei. Când îl vedea într'ășa stare, nici chiar intimiții lui nu îndrăsniau să mai intre în camera lui. Era gróznic la vedere și la auzire chiar și pentru *galeongit* lui, pentru acei pirați ai mărilor pe care nimic nu-i înspăimânta⁽⁵²⁾.

După furiă urma descuragiarea, ier veștile rele urmându-se una după alta storceau din sufletul Domnului și ultimele picături ale energiei de mai înainte.

Și totuși, se agăța în lupta lui în contra nenorocirilor, se agăța de ori-ce întâlnia în cale-i, numai să nu cadă de pe tron, numai să nu i-se ia comanda oștilor și încrederea Porței. Sta în țără. Domnia și comanda, sperând că vor veni și alte timpuri mai bune.

Indată ce se schimbă vizirul Iusuf-Pașa și în locul lui se numi Ali-Sahin-Pașa, prietenii lui Mavrogheni din Constantinopole îi scriseră de zor conjurându-l să trecă în Turcia, să părăsescă teatrul răsboiului, să fiă sigur că Pórta nu 'i va trãmite nici ómeni, nici bani într'ajutor, nici măcar espre-

52) Thomas Hope.

siunea recunoștinței imperiale pentru incontestabilele servicii ce el, Mavrogheni, făcuse intereselor otomane.

Exasperat peste măsură, Mavrogheni încercă un ultim mijloc: acela de a tracta cu armatele aliate, a nu spune nimic din Turcilor din negocierile lui cu Rușii și cu Nemții și, după ce va fi sfârșit cele ce plănuia a face cu aceștia, atunci să cêră Porței confirmațiunea lucrului deja sêvêrșit.

Spre acest scop, spune Văcărescu⁽⁵³⁾, Mavrogheni trâmise un negociator la principele de Coburg, spre Focșani, să propună acestuia și în urmă principelui Potemkin a încheia un armistițiu în timpul căruia oștirile celor trei puteri beligerante, ale Rusiei, Austriei și Turciei, să se retragă din Țera-Românescă; ier el, Mavrogheni, se obligă, tot în timpul armistițiului, să lucreze la Pórtă și în armia Vizirului pentru pacea definitivă.

Pentru a aștepta răspunsul principelui de Coburg, Mavrogheni nu cređu prudent să rămână în Bucuresci, ci se retrase spre Giurgiu, ier în capitala țerei lăsă pe cel mai intim dintre credincioșii săi, pe faimosul *Dumitrăchiță Turnavitul*⁽⁵⁴⁾.

Vêduseră multe Bucurescenii, dêr pêne acum un ast-fel de *apelpisit* nu. După ce ni'l arétă ca:

Mojic, gros și necioplit
Și-un fudul deosebit,

53) *Op. cit.* 297—298.

54) A se vedé II cap. al acestuï studiu.

și după ce ne spune cât chinuia pe bieții boeri noi și vechi cari se mai află prin țeră, și cum se plimba pe ulițele capitalei cu uă căciulă țuguiată și cu :

. . . uă ghebă 'n spinare
De nu făcea cincă parale,
De aba roșiă, ruptă,
Cu ață albă cusută,

Pitarul Hristache esclamă :

Vai! o țeră Românescă,
Veđi cin' se te stăpânescă,
Un Dumitru Turnavit.
Care n'ai mai fi gândit.

Și 'ntr'adevăr, vremurile erau din cele mai triste și mai nesigure. Nu numai Pitarul Hristache, dăr și Anastasie-Selim constată acésta și descrie consternațiunea ce domnia în Bucuresci. Boerii eșiau, ȓice Anastasie-Selim⁽⁵⁵⁾, pe uă pórtă ca se mérgă întru întêmpinarea principelui de Coburg, pe când Mavrogheni pleca pe alta pentru a se retrage spre Giurgiu. Și pleca singur, căci nepoții și rudele ce avea la Bucuresci 'l părăsiseră.

Plecă rememorându-și starea lucrurilor și mai conservând încă speranța reîntórcerei!

55) *Mémoires d'un Grec.*

Pe 1789 Mavrogheni îl petrecu luptându-se și alergând de colo pînă colo în biéta Româniă care hăuia de sgomotul armelor. Din Marte 1789, Coburg coborise din Moldova spre Româniă; la Tighina, într'aceiași lună, Rușii se bat de zor; în Aprile, Mavrogheni atacase pasul de la Bran, d'ér fusese respins de generalul Hohenlohe; în 1 Maiū Rușii ocupaseră Galații și apoi începuseră marile înfrângerî alê Turcilor de armatele unite ale principelui de Coburg și ale generalului Suvarof. Turcii sunt bătuti la Focșani (30 Iuliū), pe urmă la Mărtinesci (22 Septem.) și 'n fine la Porceni (6 Octobre).

Suntem la finea lui Octobre. Mavrogheni a părăsit Bucurescii, pe cari, în 10 Octobre, îi co-prinde principele de Coburg.

Plecând, spre a nu dice fugind, Mavrogheni se mai liniscise. Era uă nouă vieță care începea pentru dênșul; simția un fel de amară plăcere s'aréte Turcilor cât a suferit pentru dênșii. Ajuns la Dunăre, vederea mărețului fluviū, spune Anastasie Selim, 'l făcu s'ê plângă; pe urmă veniră din nouă descuragiarea și accesele.

Uă ultimă fericire 'l mai aștepta. Pe când se plimba—și ce plimbare!—din cetate în cetate pe marginea Dunărei, purtând în suflet uă disperare adâncă, auđi că Sultanul a destituit pe vizirul Sahin-Ali-Pașa și a numit în locu-î pe Ge-zaerli Hasan-Pașa, b'etrânul Capetan-Pașa la care

Mavrogheni servise ca Dragoman și care totă viața îi fusese apărător și bun prieten.

Vrăjmașii mai tăcură, ier boerii exilați ierăși perdură speranța reîntórcerei în țeră. Cu Hasan-Pașa vizir, Mavrogheni era sigur că tot el va domni la Bucuresci⁽⁵⁶⁾.

Indată ce auđi de numirea lui Hasan-Pașa, Domnul rătăcitor plecă pușcă la Șumla unde se întâlni cu Vizirul și, după multe îmbrățișări și lacrimi, hotărîră împreună de uă parte a continua resboiul cu energiă, ier de a alta a negocia pe rând cu fiă-care putere.

Fericirea ênsă nu ținu mult. Era scris ca Mavrogheni să salte dintr'uaă extremă la alta. Bêtrânul Hasan-Pașa muri de bêtrânețe, đic unii, de lingóre, specifică alții; ier Mavrogheni se vêđu ierăși doborît din culmea planurilor séle în prăpastia celei mai aspre realități.

Un inimic al lui personal, Celebi-Hasan-pașa Rusciuciuil fu numit vizir.

Tóte aceste vești, tóte aceste tranșițiuni violente de la fericire la nenorocire, de la speranță la disperare, aceste culori când negre când albe cari se petreceau cu atâta iuțelă pe dinaintea ochilor sêi slăbiră cu desăvêrșire nervii lui Mavrogheni. Când răgea ca un leu, când plângea ca un copil. Ii perise somnul, fâlcile i-erau înțeleștate și, decă điuva aromia puțin, vedeniele nu

56) Văcărescu: op. cit. pag. 298.

'i daŭ pace, *glasurile* 'l chinuiaŭ într'una. Indată ce părea a 'nchide ochii, buzele începeau să 'i tremure, sprîncenile i se încruntau de mórte, tot corpul i-era agitat de convulsii intense, iér mânilé-i făceau gesturi ca și cum ar fi voit să îl scape de un dușman îngrozitor. Décă accesul dura mai multă vreme și decă vedeniele și glasurile se arétau și se auđiaŭ mai multe și mai amenințátore, atunci dând din mâini și cu uă voce năbușită, isbucnind în răcnete, Mavrogheni începea să strige: «nu! nu sunt eŭ acela care am «mâncat banii! nu eŭ am omorît! nu eŭ am dat «foc.....» și uă mulțime de asemenea aiurări durérose și sfâșiátore, cari védeaŭ cumplita turburare a nenorocitului⁽⁵⁷⁾.

Credincioșii cari 'l mai însoțiaŭ rătăcind cu el de la Șiștov la Rusciuk, de aci la Arvanitohori și printr'alte orășele și sate ale Bulgariei, nu mai recunosceaŭ pe teribilul Mavrogheni, pe séma căruia imaginațiunea populară fistonase în Țéa-Românescă atâtea grozave năsdravânii.

În 20 Marte 1790 murise bêtrânul Gezaerli-Hasan-Pașa; în August seraskerul Iusuf-Pașa ordonă lui Mavrogheni să unescă sfărîmăturile armatei séle cu corpul ce comanda el însuși, și să trecă la Calafat pentru a se întări acolo⁽⁵⁸⁾.

Un rest de curagiŭ mai inimă pe Mavro-

57) Anastase Sotiri le povestesc pe larg.

58) Fotino.

gheni. Speră — *è così dolce di sperar!* — că sórta armelor îi va fi de rândul acesta mai favorabilă și plecă spre Vidin. Infrângerea fu sdrobitóre. Austriacii aruncară peste Dunăre armata turcescă. Barca în care Mavrogheni trecea înděrət fu sdrobită de uă ghiulea, peste vro câte-va minute după ce Domnul eșise dintr'ênsa. Acestea se petreceau în August 1790.

Intră ierăși în Bulgaria, Mavrogheni se așeđă lângă Vidin, la Bela. Aci 'l găsiră călăii trimiși să 'i iea capul la finea lui Septembre séu la începutul lui Octobre 1790.

Văcărescu đice următórele :

«Intr'acéstă vreme, Domnul Mavrogheni a
 «purces de la Dii ca să viă în ordiă, avênd cu el
 «vro 7—8000 de óste, vro 20 de tunuri, și fiind-
 «că printr'un *mahzar* arëtaseră tóte faptele séle
 «vizirului și vizirul la împėratul, a venit hatișerif
 «și a trămis vizirul pe un sultan și pe frate-séu
 «care era capegi-bașa și *mirahor-paiasi*, și întâl-
 «nindu-l pe cale viind, într'un sat ce se numesce
 «Bela, i-aũ tăiat capul și l'aũ dus la ordiă, și
 «chemându-mě vizirul pe mine m'aũ trămis la
 «Leilec-ciadir, cu caftanagiul Măriei-Séle, să-i vėd
 «capul, și întorcêndu-mě m'a poruncit să scriũ la
 «Bucuresci boerilor uă carte ca din porunca Înăl-
 «țimei séle, și să le arėt că dreptatea pré-puter-
 «nicului împėrat, aflând de faptele lui Mavrogheni
 «ce a făcut în Țera Românescă, i-a făcut rėsplă-

«tire, și după poruncă i-am însciințat și s'aũ bucurat cu toții⁽⁵⁹⁾».

Dionisie Eclisiarcul povesteste ast-fel :

«Ier pe Domnul Mavrogheni l'a tăiat vizirul
«cu ferman împărătesc, dér n'a fost ferman făcut
«cu scirea împăratului, ci cu vicleșug a pus vi-
«zirul pe capikehaiua lui de a pus pecetea împē-
«ratului, avēnd vizirul ciudă pe el⁽⁶⁰⁾ încă de când
«era serasker la Dii, că atunci Mavrogheni îi po-
«runcia lui să mērgă la óste să nu ședă în cetate,
«și în urmă a făcut Dómna lui Mavrogheni davà⁽⁶¹⁾
«la împăratul harzoval⁽⁶²⁾, cum că Domnul ei a
«fost credincios împărăției și a slujit cu dreptate
«în oștire, împăratul a poruncit de a tăiat capul
«vizirului, învinovățindu-l că a tăiat pe Mavro-
«gheni cu fermanul viclean⁽⁶³⁾».

Fotino ne spune :

«Celebi-Hasan-Pașa Rusciuciuil, avēnd ură
«vechiă și neîmpăcată pe Mavrogheni, a trāmis
«după el și gāsindu-l la satul Belina, aprópe de
«Șiștov, i-a tăiat capul fără nici uă judecată. Ast-
«fel de sfârșit și rēsplată avu omul care făcuse
«Porței otomane atâtea servicie și-i arētase atâta
«zel și credință.—Se đice că Mavrogheni prinsese
«de scire despre venirea sbirilor și că vro câți-

59) *Op. cit.* pag. 301.

60) Pe Mavrogheni.

61) *Davă*, reclamațiune și proces.

62) *Harzoval*, petițiune.

63) *Op. cit.* pag. 181.

« va din casnicii săi 'l puneau la cale să fugă în
 « vr'o parte a Europei, unde să trăiească în pace
 « și în onóre, dér el a refusat pentru ca nu cu acésta
 « să aducă dispreț asupra tuturor creștinilor și să
 « bănuiescă Turcii în viitor că toți Domnii vor fi
 « necredincioși și inimici; și cu tóte că a prevé-
 « dút și a pređis sfârșitul său, dér a plecat cer-
 « bicea ca mielul la junghiere. Este, asemenea,
 « lucru nesupus la îndoielă că fermanul pentru tă-
 « ierea capului său era mincinos, fără scirea îm-
 « părăției, fiind-că faimosul Valide-Kethusadi, care
 « era atunci Taraphana-Eminisi și dușman al aces-
 « tuí Domn, a mijlocit mórtea lui prin Sala-Mah-
 « mud ce fusese crescătorul Sultanului Selim III⁽⁶⁴⁾.
 « Și cu tóte că vizirul a trimis la Constantinopole
 « capul lui Mavrogheni, descriind culpa ce a cerut
 « mórtea sa, Sultanul s'a supérat fórte; pentru a-
 « césta nici averile lui nu s'aú vîndut în folosul
 « hasnalei împératesci, ci s'aú lásat Dómnei și
 « copiilor lui⁽⁶⁵⁾ ».

Intr'un mánuchiú de nuvele ce d. de Choi-
 seul-Gouffier trámite la Paris din Constantinopole
 cu data de 8 Octobre 1790, găsim urmátóarele :

« 5 Octobre.—Aú expus ađi la Pórtă capul
 « principelui Valahiei, Nicolae Mavrogheni. El a
 « fost victima gelosiei marelui-vizir și a celor-lalți
 « pașale cari nu puteau să'l ierte pentru succesele

64) *Fotino*, pag. 180, după uă notă autografă a marelui postelnic Iacovache Rizu.

65) *Ibidem*.

«și stăruința silințelor séle pentru cauza otomană.
 «Vrăjmașii săi obținuseră ântâiū de la Sultan un
 «firman de exilare. Impotrivirea ce Mavrogheni a
 «arëtat în contra firmanului acesta, a părut vi-
 «zirului un motiv suficient pentru a ordona de la
 «el ca principele să fiă omorît. Vizirul a chiămat
 «trupele ce erau cu Mavrogheni și, ast-fel acesta,
 «părăsit de toți, nu a putut evita lovitura ce 'i
 «pregătise și 'i da ura. Armata pare a fi fost
 «nemulțumită de acéstă crudă esecuțiune, și nu
 «putem vedé de cât cu durere cum zelul cel mai
 «constant și năzuințele cele mai generóse ale a-
 «cestui principe nenorocit aū fost atât de rău rës-
 «plătite încât, tocmai când el se jertfia pentru
 «causa otomană, dușmanii l'acusară că e trădător
 «și'l omorîă.»⁽⁶⁶⁾

Astfel se sfirși Nicolae P. Mavrogheni, Domn-
 nul Țërei-Românesci, insularul care, ântâiū pirat,
 apoi dragoman de Capetan-Pașa, și 'n fine bei
 la Bucuresci, ajunse prin puterea evenimentelor
 să'si pună cuvîntul său la Constantinopole în Di-
 vanul Padișahului, la curțile europene și în armiele
 ruse, austriace și otomane. Străbătu în salturi vieța
 de Domn stăpânitor al Țërei-Românesci, ținându-
 se tocmai pe priporul care povêrnesce pe om în
 nebuniă.

Pentru țëră și cârmuirea ei internă, Mavro-

66) Odobescu : *Documente* II, pag. 77.

gheni nu se deosibesce de cei-l-alți domni fanarioți de cât prin aceia că el a stors-o și a chinuit-o cu violență, pe față, fără tainice și mișelescă potriveli, pe când cei mai mulți din predecesorii și succesorii săi o supseră și o vor suga pe ascunse, cu iepurelnice șiretlicuri, cu desgustătoare lașitate.

Pentru el și vedă lui în ochii posterității, Mavrogheni fu un om nenorocit, un principe fără triste. Avea în el tot ce trebuie aventurarului pentru a se sui la uimitoare înălțimi. N'ajunse la nici una, de și, ani d'a rândul, nu făcu de cât a se repeși. Incercă mereu marea cu degetul, și creșu totdeuna că i-a dat de fund. Când nu mai fu scăpare, vedu că s'a încelat.

Domnia acestui «sărit» în șirul beilor străini de țeră ni se înfățișeză nouă întocmai ca uă pată de roșu sângerous pe vëlul fumur și spălăcit care, cu Fanarioții, se 'ntinse asupra țărilor române de la 'nceputul secolului XVIII și care nu va fi sfâșiat de cât la 1821.

Toți cei-l-alți fanarioți se încercară să adormă pe Români; singur Nicolae P. Mavrogheni voi să'i vedă deștepți într'una dér și băgați în năbădăi ca el.

NICOLAE P. MAVROGHENI ȘI LADY CRAVEN

I.

La 14 Iuliu 1786, orașul Călărași aflate, de la mic pênă la mare, că avea să trecă de la Silistra și să se 'ndrepteze spre Bucuresci uă «cocónă» de ném mare, de altă limbă, și care colindase peste nouă mări și nouă țeri, și venia acum din Constantinopole.

Trebuia să fiă într'adevăr de ném mare și cu mare trecere «cocóna» în cestiune, de vreme ce, nu numai ispravnicul din partea locului, dér și agenții pe cari Domnul Țerii-Românesci, Nicolae P. Mavrogheni, îi avea în Silistra, se făcuseră în patru ca să'i procure tóte înlesnirile de cari avea trebuință.

«Cocóna» de ném mare, spuneau ómenii, era prietină bună cu Domnul Țerii și'i aducea vesti felurite și așteptate din Constantinopole. De aceea, de la Silistra la Călărași, caicurile cele mai sprintene i se oferiră de către agenții Domnului, iér

de la Călărași îngrijise ispravnicul și slujitorii ca la *berlina*, adică la trăsura cea mare și încăpătoare ce avea «Cocóna» să se înhame cai — câte 12 — din cei cari sbura.

Ba încă, se dete surugiilor ordin domnesc ca, decă pe drum vor întâlni vre-un țeran călare pe un cal mai bun de cât cei de poștă, fără multă vorbă să dea jos pe țeran, să 'i dea unul din caii înhămați, să 'i iea calul și să 'l înhame pe lângă cei-lalți, — pentru și mai multa promptitudine a serviciului.

Ast-fel era ordinul, și scim că ordinele lui Mavrogheni nu se discuta, ci se esecuta orbesce și mai cu supunere de cât spusele duhovnicului la césul morței.

Lucrul nu se 'ntemplă numai uă dată pe drumul de la Călărași la București, pe care sbura, în chiotele prelungite ale surugiilor, trăsura «Cocónei» celei mari. Intâlniră Ciohodarul împărătesc care o însoția din Constantinopole și slujitorii cei-lalți mulți ómeni călări pe cai mai buni de cât cei de poștă și, potrivit ordinului, nici una, nici două, făcură schimbul, fără să mai întrebe de voiă pe călăreț.

Aceste neomenóse răpiri păreau a supăra și revolta adânc simțiméntele umanitare și noțiunile de dreptate ce avea nobila călătoare. Ea voiă să plătescă omului păgubit de cal diferența între valoarea dobitocului lui și dobitocului ce i se da cu de-a sila. Dér, pêně se se înțelégă, pêně se chiă-

me pe «hoțul» de păgubași, acesta fugea pârlit de spaima Turcului Ciohodar și de mulțimea celor ce înconjurau trăsura «Cocónei».

Tótă lumea ținea s'o mulțămescă, iér surugii, neobicinuiți cu bacșișuri așa de mari ca cele ce li le da «Cocóna» pe la conace, deveniseră ca un fel de smei. Nicî nu se vedea când deshămau și când, pironiți iérăși pe șea, începeau din nou bălângănitul mânelor, danțul piciórelor cu baterea cadentei în burta calului și, mai cu sémă, acel șir nesfêrșit de cuvinte, cântate, fluerate orî răcnite, cu cari schimbau caii din lei în paralei și îi făceau să mănânce drumul ca «Murgulețul» din poveste.

Acéstă «Cocónă» de ném mare și de altă limbă, care pusese Silistra și Călărași în picióre, pe care la București, Mavrogheni avea s'o primescă cu onoruri domnesci și s'o plimbe după masă cu musică și cu alaiu de va rêsuna întreg orașul, era frumoșa și 'nvățata Englesă *Elisabeth Berckelely, lady Craven*, séu, cum subsemna ea însăși scrisorile ce, de prin București ca de prin tóte părțile, le trămitea fratelui séu, și margrafului Alexandru de Ansbach-Bayreuth, și altora în Anglia și aiurea: *lady Elisa Craven*.⁽¹⁾

1) Din volumul de scrisorî, publicat de lady Craven în limba englesă și tradus îndată franțuzesce estragem și noî cele mai multe din amănuntele acestuî studiü. Volumul de scrisorî este următorul: *Voyage en Crimée et à Constantinople en 1786, par Milady Craven*, traduit de l'anglais par M. Guedon de Berchère, notaire à Londres, enrichi de plusieurs Cartes et Gravures, à Londres, et se trouve à Paris chez Ma-

După uă călătoria ce făcuse prin Franția, Italia, Germania și Rusia—prima scrisoare este datată de la 15 Iuliu 1785—lady Craven coborise din Odesa la Stambul, și de acolo se 'ntorcea prin România la Viena, spre a pleca la Bayreuth.

Din amănuntele ce putem aduna aci la noi⁽²⁾ despre lady Craven care, mai târziu deveni marghină de Anspach-Bayreuth, lady Craven s'a născut la 1750 (Decembre) la Spring-Garden. Frumósă, talentată, cu uă instrucțiune alésă⁽³⁾, la vârsta de 17 ani, ténera fată se căsătorește cu comitele Guilom de Craven, cu care în scurtă vreme face șapte copii. Din cauză ênsă că soțul său o urise foc după ce o iubise foc,—schimbări de acestea se vèd și astăzi în Anglia,—din cauză că o suduia și o părăsia cu lunile, ténera lady ceru

radan, libraire, rue St. André-des-Arcs (*sic*), Hôtel du Château-Vieux. 1789.—Datoresc cunoscerea acestuï volum amabilității d-luï Gr. N. Manu, care a bine-voit a mi-l împrumuta, spre a lua dintr'ênsul părțile privitoare la recepțiunea făcută scriitóreï englese de Mavrogheni, în palatul său din București.—După aparițiunea acestuï studiū, am cunoscut și uă altă publicațiune a mintóseï Englese, și anume *Mémoires de la Margrave d'Anspach, écrits par elle-même*, traduse din englezesce de I. T. Parisot (Paris, 1826) și pe cari ni le-a comunicat din bibliotecă d-séle d. Theodor Callimachi.—Datoresc unei auguste bunăvoințe cunoscerea unei alte publicațiuni privitoare la lady Craven: *Erinnerungen an die Hohenzollernherrschaft in Fránken* von dr. Julius Meyer, în care în studiul *Der letzte Markgraf und sein Hof* (pag. 177—235) sunt multe de spicuit pentru un studiū complet asupra acesteï minunate femeï.

2) Amănunte mai numeróse asupra familii și scrisorilor séle sunt de găsit în Arthur Collins: *Peerage of England* (Londres, 1812) și în Quérard: *La France littéraire*, cărți ce nu'mă pot procura aci.

3) Din *Mémoires de la Comtesse de Montbrison* (Londres, 1853) citate în dr. Julius Meyer: *Erinnerungen*.

divorțul ce i se acordă de tribunale. Urmând unui obicei și ași în vigóre în Anglia, lady Craven își lăsă casă și copiii, și plecă se uite în călătorie durerea și amarurile unei viețe atât de nenorocite.

Pleacă întâiu în Franția de unde începe trămiterea scrisorilor⁴⁾, și de acolo coborî în Italia. Era deștăptă, avea darul de a observa, de a compara, de a face se reieșă în deplină lumină fiă părțile frumoșe, fiă cele ridicule ale unui paysage, ale unei scene, ale obiceiurilor seú credințelor ce întempina, fiă în Franția, fiă în Italia.

De la Bologna, însoțită de uă simplă cameristă, — un fel de *dame de compagnie* — și de harpa sa, uă tovarășă care nu o părășia nici uă dată și pe nicăieri, lady Craven se hotărî se călătorască și mai departe și se védă locuri ce, — dicea ea însăși — puține femei aú vedut înainte-mi.

Era învățată; cunoscea bine istoria statelor europene; nici la Petersburg, nici la Moscova nu se va găsi 'n țera străină. Va merge se viziteze Pultava, spre memoria lui Carol XII și lui Petru I, și 'n Crimeia își va aduce aminte la locul lor de multe din studiele seú clasice. Când va fi la Varna, pe țermurile mării Negre, va discuta în scrisori părerea aceloră cari, pe atunci, credeaú

4) Și unde cunoscu pe margravul Alexandru de Ansbach-Bayreuth, pe care 'l va lua mai târziu în căsătorie. Dr. Jul. Meyer: *Erinnerungen*, pag. 120.

că acolo fusese locul de exil al poetului Ovidiū. Lady Craven nu împărtășește acéastă părere, ci va spune că, chiar decă s'ar admite Varna ca loc de exil al poetului *Ponticelor*, rămâne totuși adevărat că cea mai mare parte a exilului său Ovidiū a petrecut-o în Moldova, «pe marginile unui lac, unde și acum locuitorii povestesc despre blândețea moravurilor lui Ovidiū și despre sunetul plăcut al vocii lui.»

Cetățenă englesă și supusă a M. S. Regelui George III, lady Craven avea scrisori de recomandățiune către toți ambasadorii și miniștrii Angliei din Europa, ier cunoscințele séle cu miniștrii celor-l-alte state din Turcia și din Rusia îi procura de asemenea tóte înlesnirile de călătoriă și de informațiuni de cari, ca ori-ce adevărată călătóre, ea era fórte lacomă.

După ce 'și va sfârși acéastă călătoriă, lady Craven va trece din România la Viena, ier la Sibii va primi visita Impăratului Iosif II, venit în Transilvania pentru uă inspecțiune militară și căruia lady Craven îi va face, în casa baronului de Bukow, fiul fostului guvernator al Transilvaniei, comisiunea cu care Mavrogheni o va însărcina la București pentru împăratul.

Din Viena, mânăată de sórtă, lady Craven va da prin Bayreuth. Aci, margravul de Ansbach-Bayreuth, fiul celebrei margravine Wilhelmina de Bayreuth, sora lui Frédéric II Regele Prusiei, o va vedé ierăși, o va plăcé și la 1791, după mórtea co-

mitelui Guilom de Craven, el divorțat, ea divorțată, se vor căsători și vor trăi când în Germania, când în Anglia, la Brandebourg-House, pînă la 1806, când margravul de Ansbach-Bayreuth va muri, ier lady Craven, spre a 'și alina durerea, va face, ca și întăia óră, va începe călătoriele séle în fiă-care an, pînă la Ianuariu 1828, când va muri și ea la Neapole, în vërsta înaintată de ani 78.

Pe lângă *Călătoria în Crimeia și la Constantinopole*, lady Craven a mai scris, fiind margravină, și multe piese, drame și comedii, pentru teatrul de la Ansbach; pe la sfârșitul vieței, a redactat și *Memoriile* séle, interesante prin amănuntele ce scriitóra ne dă despre curțile europene ce visitase în călătoriele séle.

Acésta'i în linie generale, «Cocóna» de ném mare și de altă limbă, căreia în Silistra și'n Călărași i se făcuseră atâtea onoruri și care plecase, în sborul cailor de poștă, spre capitala Țării-Românesci, după 14 Iuliu 1786.

II.

Nicolae Mavrogheni, Domn la Bucuresci, numai de la Marte 1786, vëđuse de și nu cunoscuse în Constantinopole pe nobila străină, la ambasadorul Franciei, d. de Choiseul-Gouffier, cu care

Mavrogheni era óre-cum prietin⁽⁵⁾, și la care se strîngeau toți călătorii de distincțiune din Europa⁽⁶⁾.

Lady Craven vorbește într'una din scrisorile séle de alaiul cu care Mavrogheni străbătu ulițele Constantinopolei înainte de a pleca la Bucuresci și cum, trecînd pe sub ferestrele ambasadorului, *Nicolai Morezind*⁽⁷⁾ ridică ochii în sus și făcu d-lui de Choiseul-Gouffier un semn cu capul

Era semnul fericirei că biruise. Scim din studiile precedente câte intrige avusese Mavrogheni să descósă spre a dărîma candidatura lui Celebi-Petrake și a înfrînge opozițiunea familielor celor mari ale Fanarului, cari vedeau cu ciudă că un insular, un *Tăușan*, avea să se suiă pe unul din cele două tronuri ale țerilor române, partea lor și numai a lor de vro 70 de ani încóce.

De la Călărași și pênă 'n apropierea Bucurescilor, călătoria nobilei Englese mersese strună. Pămîntul, priveliștele, câmpiele și pădurile, rîurile și culturile,—totul o încântă. Intr'ua scrisóre din Sibii, lady Craven va scrie că *Muntenia este un diamant rîu legat*.

Din délul Văcărescilor, când fu să cobóre spre Bucuresci, lady Craven vedu vro câți-va Ianiceri, cari se aflau tăbăriți înaintea mănăstirii, că

5) Odobescu: *Documente*, colecț. Hurmuzake; vol. II docum. 1780—1814. Scris. din 27 Ianuar. 1786.

6) D. de Choiseul-Gouffier făcea mai multă literatură, istoriă și archeologiă de cât politică și diplomațiă la Constantinopole.

7) Adică Nicolae Mavrogheni.

îi es înainte, că'i opresc trăsura și că, cu tótă opozițiunea surugiilor, o abat din cale și o bagă în curtea mănăstirei.

Era vorba de a face carantină.

Egumenul, *un saint homme*, veni la trăsură și vedënd după chip pe lady Craven că numai ciu-mată nu este, ér după trăsură și slugi că nu e călétóre de rînd, o pofti să se odihnescă la el în chiliă, pêne când ordinile vor veni din Bucuresci, unde trămisaseră pentru deslegarea încurcătorei.

Aceste ordine nu întârđiară și lady Craven își făcu intrarea în capitala Țerei, însoțită de agentul imperial Raicevici, care, probabil, în urma unei scrisori venită de la Internunțiul imperial de la Constantinopole, baronul de Herbert-Rathkeal, îi eși înainte la Văcăresci, îndată ce Ienicerii vestiseră sosirea nobilei călétóre.

Aci e uă confusiune în scrisorile scriitórei englese. Póte că nu pentru a face carantină, ci pentru a da principelui de scire ca să'i pregătescă alaiul cu care voia s'o aducă în Bucuresci, lady Craven fusese oprită la Văcăresci. Așa era regula. Ori de câte ori Domnul Fanariot voia să facă «țirmonia» vr'unui călétor de vedă, il opra la Văcăresci în dél, și acolo ori el, Domnul, ori alți boeri ai curței îi eșiau spre întêmpinare, ș'apoi cu toți, musică, armată, boeri și jupânese, veniau în cortegiū pêne la Palat, ori pêne unde óspe-tele trăgea în gazdă.

Ori cum ar fi, Raicevici după instrucțiunile

șefului seǔ din Constantinopole eși la Văcăresci și întâmpină pe lady Craven.

Cu un an și două luni înainte, adică în Mai 1785, Raicevici mai avusese să negocieze onorurile unei primiri oficiale în Bucuresci, la curtea lui Mihail Șuțu. Atunci venise baróna de Herbert-Rathkeal, soția Internunțului imperial din Constantinopole. Acéstă Dómnă, oprindu-se vro trei zile în Bucuresci, scrisese că voiesce să facă vizită la curtea Beiului, cu condițiunea ênsă ca visita se'i fiă întórsă. Mihail Șuțu respuse lui Raicevici că'n ceremonialul oriental nu se permite unui principe să facă vizită unei femei singure; că decă ar fi și ambasadorul ar face-o cu plăcere, dér că d-na barónă de Herbert-Rathkeal va visita numai pe principesa Șuțu care, împreună cu fetele séle, se va grăbi a'i întórcce visita cu plăcere (9).

Cu lady Craven care stete numai 24 ore la Bucuresci, nu fu trebuință de negociațiuni și de discuțiunea ceremonialului. Decă Mavrogheni n'ar fi învitat-o la Palat, practica Englesă nu s'ar fi dus și, după uă nópte petrecută în casa «consulului frances» și-ar fi urmat calea înainte.

Și-aci este iérăși uă confusiune. Lady Craven dice că a fost găzduită la *consulul frances* care, împreună cu soția sa, a îngrijit-o fórte bine, și

9) Hurmuzake : *Documente*, vol. VII (1750—1818). Scris. Raicevici din 20 Mai 1785.

cu uă politeță adevărat francesă. Asta se pôte; dér d. Laroche și soția sa nu erau la Bucurescî în calitate oficială; consul frances a fost în Bucurescî după 1790. Republica francesă a făcut să se recunoscă de Turcia un consul frances la Bucurescî. Consuli străini aũ fost în Muntenia ântâiũ al Austro-Ungariei și al doilea al Rusiei, pe care Pórta cu mare greutate l'a primit și i-a dat *be-ratul*, adică *exequatur*.

Laroche fusese secretar al principelui precedent, al lui Mihail-Vodă Șuțu; acesta plecând la Constantinopole, Francesul rămăsese la Bucurescî sperând că, prin mișlocirea d-lui de Choiseul-Gouffier, Mavrogheni 'l va lua tot pe el de secretar pentru partea francesă a corespondenței sële, lucru ce nu se întêmplase. Laroche era gata se plece ⁽¹⁰⁾.

Acesta'i *consulul* de care vorbește fără s'el numescă lady Craven și care, ca pozițiune oficială, nu avea nici una. Era acum, ca toți secretarii francesi ai Domnilor fanarioți, informatorul ambasadorului frances din Constantinopole și aștepta parale să plece din Bucurescî.

Se revenim.

«Abia sosită la gazdă, mă pomenesc, ȃice
«lady Craven, înaintea porței cu uă butcă ca cele
«din timpul Regelui Dagobert, ba chiar și de

10) Odobescu : *Documente*, vol. II. (1781—1814). Scris. Laroche către d. de Vergennes la Paris, din 10 Mai 1786.

«mai 'nainte. Era muiată numai în aur și în fir
«de sus pênă jos. Nisce cai murgî fórte frumoși
«erau înhămați la acéstă aurită și sclivisită tră-
«sură. Câte un Turc îi ținea pe fie-care de hăț.
«Un fel de șambelan, îmbrăcat într'ua stofă de
«fir, însoțit de secretarul particular al principelui,
«intră în casă și mă pofti în numele Beiului la
«Palat.»

Toți Bucurescii erau strînși în fața casei unde
descinsese lady Craven. Plecară în «butca Rege-
lui Dagobert» la pas de tot, urmați de toți copii
mahalalelor și de toți curioșii tîrgului. Lady Cra-
ven era însoțită și de dama sa de companiă, pre-
cum și de un d. V... despre care nu ne spune
nimic altceva.

La Palat, Ienicerii, Arnăuții și faimoșii *Ga-
leongii* ai lui Mavrogheni erau în ordine de pa-
radă. Din fericire, tumbelchiurile, piulinele și
giamparaua, adică musica domnescă nu înce-
puse încă.

Lady Craven intră în sala Tronului unde,
trîntit pe perine, vedu într'un colț pe Mavrogheni,
ér d'asupra capului lui, recunoscute tuiurile, buzdu-
ganul și sabia pe cari le veduse în alaiul încoro-
nării la Constantinopole, de la ferestra d-lui de
Choiseul-Gouffier.

Fu poftită să ședă și tîlmaciul își începu sar-
cina. Se scie că Mavrogheni nu vorbea nici uă
limbă străină, ba nici grecesce nu vorbea deslu-

șit; singura limbă ce scia bine era limba francă sėu levantină, limba porturilor.

Mavrogheni întrebă pe lady Craven de sănătate, apoi de d. de Choiseul-Gouffier, și după aceste câte-va întrebări și răspunsuri, se serviră dulceta și caféua. Âncă vro câte-va cuvinte prin care Mavrogheni o invita să mai ședă în Bucuresci, invitațiune pe care Englesa o declină cu politeță, și lady Craven, care scia obiceiurile turcesci, dete să se scóle ca se plece. Atunci, Șambelanul care o adusese și care trebuie să fi fost Vătaful de Divan (căci el împreună cu Vornicul de străini făceau la Curtea Domnilor oficiul de introductori de ambasadori), — atunci, ȃic, Șambelanul se plecă la urechiă'i și 'i spuse să mai aștepte.

Incepură giamparalele! Ceva spăimântător. Lady Craven tresări și era să pufnescă, când secretarul principelui 'i ȃise c'un ton grav: acesta 'i în onórea D-niei Téle, Dómnă. — Mavrogheni o invită să se apropie de feréstră, să se uite și... să admire. Lady Craven se sculă și merse spre feréstră. Jos în curte era larma. Unii băteau în nisce căldări de aramă; alții țineaū în fiă-care mână câte un capac și le loveau unul de altul cât puteau de tare; alții suflau în surle și 'n trâmbițe, fiă-care silindu-se să se audă el mai tare. Obicinuită cu alt-fel de muzică, lady Craven abia se ținea, ér dama de companiă, vȃȃnd că Englesa e cât pe aci să isbucnescă, îi șoptia mereu:

— Pentru Dumneșeu, milady, ține-te; nu rîde, milady! căci cine scie ce ni se 'ntemplă!

Din fericire, lady Craven fu învitată la Dómna lui Mavrogheni, care o aștepta în apartamentele séle. Principesa era ténără, ne spune călétórea; n'avea mai mult de 30 de ani și seména fórté mult cu ducesa de Gordon. Ședea turcesce pe uă sofa și avea lângă dénsa pe cele trei fetițe ale séle, una de 9, alta de 10 și alta de 11 ani. DAMELE curței erau în număr de vr'o 20, tóte îmbrăcate grecesce și cu turbane în cap, afară de una ténără care purta pe cap un fel de căciuliță de zibelină, aședată, ȝice lady Craven, cu mult gust și multă frumuseță. Intrebând pe principesă cine e Dómna aceia, soția lui Mavrogheni îi rês-punse că este fíca unui boer român și că pórtă costumul național.

În urmă, conversațiunea începu cu obicinuitele întrebări ale femeilor orientale: esci măritată? de câte ori? câți copii ai? esci îmbrăcată *à la franca* séu alt-fel? Principesa mai ȝise că ar dori fórté mult s'o țină măcar un an în Bucuresci. Mavrogheni esprimă aceiași dorință. Lady Craven le tăiă pofta neted, declarându-le că nu stă de cât 24 de ore în Bucuresci. O învitară la prând. Primi cu plăcere, dér ceru voiă să se întórcă să scriă la Constantinopole persónelor căroro promisese să le dea îndată de scire despre sosirea sa la Bucuresci.

Când fu să plece, Mavrogheni ordonă secre-

tarului care o însoția, s'o ducă să vedă *primul parc engles* din București. Credeau că Englesă avea să'l admire. Lady Craven ne spune că grădina celui mai modest preot engles de sat din Anglia e mai bine ținută de cât *parcul engles* al bătrânului boer *Dudescu*, un moș cu lungă barbă albă, care îi eși într-o întâmpinare ținut la brațe de două copii de casă și care îi oferi din toate pomele grădinei. Acest venerabil bătrân era tatăl tinerei, care atrăsese la Palat atențiunea Englesei, cu costumul național și cu căciulița-i de zibelină.

Deci, tânăra era o Dudescă, din bătrâna și bogata familie a Dudescilor, care se stinse probabil cu fiul acestui bătrân, faimosul mare logofet Dudescu. Tocmai când era să plece lady Craven, iată și tânăra Dudescă că se întorcea de la Palat; când vedu pe Englesă în casa tatălui său, manifestă atâta bucurie în cât era să năbușescă pe călătore cu sărutările și îmbrățișările séle. Abia putu scăpa lady Craven de atâta iubire.

După ce se 'ntorse acasă la Laroche, nu trecu mult și lady Craven fu chemată în curte, pentru a vedé darul ce 'i trâmitea Beiul. Mavrogheni ținea cu ori-ce preț să fiă cu nobila Englesă cât mai *gentleman* și mai *talon rouge* posibil. Scia că lady Craven e o *sportswoman* foarte pasionată, și de aceia îi trâmitea un cal arăbesc de totă frumusețea, pe care de curând, spunea trâmisul lui, Domnul 'l primise de la un pașă. Lady Craven se arătă mișcată de această galantă aten-

țiune și dete slugilor și trâmisului bogate bacșișuri.

La ora mesei, cu același alaiū plecă la Palat.

Se aștepta Englesa să mănânce pe mese 'n pat și ședută turcesce. Se miră deci când vedu mese cu picióre și cu scaune prin pregiur, ba chiar, ceia-ce era și mai îmbucurător, erau pe masă cuțite și furculițe ⁽¹¹⁾, solnițe, servicie de oțet și de unt-de-lemn cari, cređu lady Craven observându-le bine, veniaū tóte din fabrice englese. Ceia-ce atrase cu deosebire atențiunea Engleseii nóstre fură patru sfeșnice de alabastru, împodobite cu flori de rubinuri și de smaranduri, și cari erau de cea mai mare frumusețe.

Lady Craven nu constată ênsē decât tótă lumea mânca din aceleași ceanon, adică farfuriă, —

11) Furculița despre care s'a discutat atâta când cu prima repre. sintațiune a piesei lui Sardou, *Théodora*, este de sigură bizantină. Un scriitor italian din secolul XI-lea, Pier Damiano, vorbesce de uă principesă bizantină care, călătorind în Veneția, se servia cu uă furculiță de aur cu doui dinți. În Florența, furculița esista de la 1361. În Franția și'n Germania, ea a fost introdusă în secolul XVI; în Anglia în secolul XVII; aci servia și ca instrument de mâncare și ca, la masă, să se scobescă cu ea în dinți (shoking!) În Orient, cu Turciī se perdu usul furculiței bizantine. Mâncău cu degetele. Și la noī, și la Constantinopole, baronul de Tott observă că femeile aveaū uă deosebită cochetăriă a mânca cu degetele. După fiă-care fel de bucate, își spălaū degetele pentru a mânca altele. Baronul de Tott a admirat mult la Constantinopole uă Fanariotă ale cărei degite luaū măslinile din farfuria comună pentru toți cu uă dexteritate extraordinară. Credeam că secolul nostru a adus furculița în țerile române. Lady Craven ne spune că era în us de la 1786, și deci și de mai 'nainte. Că le scoteaū numai cu străiniī și la țile mari, și că'n cele-l-alte țile se slugeaū cu degetele, acēsta ier se póte și se pré póte.

obiceiū înrădăcinat care s'a continuat și 'n secolul nostru⁽¹²⁾.

Ori cum ar fi, prânđul trebuie să se fi petrecut nu tocmai cu multe nostimade din partea Orientalilor. Lady Craven nu înregistréază nimic anormal în scrisorile séle. In timpul mesei, musica domnescă, cea cu piulinile, tumbelchiurile și giam-paralele, începuse de la ciorbă. Din fericire ênsă, ea alterna cu un taraf de lautari țigani, ale căror cântece duióse plăcură atât de mult Engleseii, în cât Mavrogheni băgă de sémă și ordonă să cânte ei mai mult de cât «giamparagii.»

După masă, trecură în salonul de conversațiune al principesei.

Aci, Mavrogheni, pêne acum fórte corect, își dete în petic cu una dintre acele enormități cu cari va obicinui și va îngrozi, peste un an-două, pe toți cei ce vor fi în relațiuni cu dênsul.

— Cunoscî, întrebă el pe Lady Craven, cunoscî pe principele de Kaunitz și pe Iosif II?

— Ii cunosc, răspuse Englesă care conversa într'un colț al salonului cu Dómna lui Mavrogheni, îi cunosc și sper să-i vęd la Viena.

— Eh! decă e așa, replică Mavrogheni imperturbabil, o să te rog să spuî principelui de

12) La mesele lui Nicolae Brancovénu, despre eari vorbesce Thomas Hope în *Anastasius* (v. studiul *Mavrogheni* mai sus coprins) și la mesele lui Grigore Brancovénu, acum 70 de anî, mese despre cari vorbesce Contele de Lagarde (*Voyage de Moscou à Vienne par Constantinople . . . Bucarest*, Paris 1824) într'ua carte asupra căreia vom reveni într'un alt studiū.

Kaunitz că 'i sunt cu totul și cu totul devotat, ier împăratului Iosif II că, acum fiind că suntem vecini fórte de aprópe, sper că vom trăi în bună pace.

Mavrogheni și Iosif II!

Lady Craven surprinse imediat contrastul și nepotrivirea, dér ca uă femeie diplomată și bine crescută, nu arătă nimic din cele ce simția, ci se mulțami a đice că va face acéstă comisiune a lui Mavrogheni.

La un-spre-đece ore séra, lady Craven își luă rămas bun de la principe și de la principesă, după ce primi din partea acesteia nesce batiste brodate de tótă frumusețea.

La 'ntórcere acasă, Mavrogheni ordonă să fiă însoțită de 80 de masalagii și de cele două musică, adică și de lăutari, și de tumbellecii. Masalele, răcnetele giamparalelor, lumea care se ținea droiă după trăsură, căldura lui Iuliú care era gróznică, enervară atât de puternic pe lady Craven, în cât, în trăsură, fiind față și secretarul principelui, o podidi un rís sgomotos și iresistibil. Dama de companiă nu scia ce să-í mai facă și cum se esplice faptul secretarului domnesc care se uita lung. Sfârși înfine prin a-í spune că lady Craven cunosce musica fórte bine, și că cea mai mică discordanță o face să rîđă césuri întregi. Se vede ênsă că rîsul era lipicios, căci nu trecu mult și aceleași hohote apucară și pe secretar, și pe dama de companiă.

Hohotind intrară în casa lui Laroche, ceia ce dete ocasiune acestuia să spună veselei lady Craven cuvintele din noua ¹¹⁾ comediă a lui Beaumarchais, *le Mariage de Figaro*, cuvinte cari se potriveau și în Franca p'atunci și pretutindenî : *tout finit par des chansons!* — totul se sfârșește cu cântece și cu rîsete.

A doua zi, din nópte, lady Craven plecă la Sibii, părăsind cu părere de rău «*bogata și măreța țără*» a Munteniei.

11) Reprezentată pentru prima óră la 27 Aprile 1783.

BUCURESCII IN TIMPUL REVOLUȚIUNII FRANCESE

Acum uă sută de ani, prin Ianuariu, 1791, în Bucuresci, cafenelele și prăvăliele neguțătorilor români și greci, cari se aflaū prin prejurul marilor hanuri ale Ș-tului Gheorghe-Noū, Șerban-Vodă și Constantin-Vodă, erau înțesate cu fel de fel de ómeni.

Pe lângă întêmplările rêsboiului ce se urma de zor între Turcia și Austro-Ruși atât în Muntenia cât și în Moldova, se mai vorbia în Bucuresci și despre uă sdruncinare ne mai pomenită a vechei stări de lucruri în «țera Franțuzului», despre uă επανάστασις, uă revoluțiune de felul căreia, spuneau cei sciutori, nu s'a mai vëđut pe lumea nóstră.

Mulți din cei cari auđiseră la acéstă dată despre începuturile revoluțiunei franceze, nu pricepeau nici firea, nici urmările faptelor ce li se povestiră, deci dau fără frêū voiă închipuiri lor sê fistoneze tot ce le trecea prin cap.

Alții tăceaū, ascultaū și, din când în când,

surîdeaŭ ca ómenii ce aŭ deplină cunoșcință despre lucrul de care unii vorbesc cam nea-ntr'ua-partă. Cestia din urmă, adevărații cunoșcători ai evenimentelor petrecute la Paris, erau membrii *Societăței Amicilor*, ἡ ἑταιρία τῶν φίλων, ¹⁾ care, în cap cu Rhigas, se alcătuisă în București pe temelul cuvintelor Ζήτω ἡ φιλογενεΐα, — trăiescă iubirea de țeră!

Înainte ca Directoriul din Paris, adică puterea executivă a Republicei franceze una și indivisibilă, se fi hotărît Bucurescii ²⁾ ca centru al mișcărilor revoluționare ce trebuiaŭ suscitade în Ungaria, Polonia, Transilvania, Moldova, Muntenia, Serbia și Bulgaria; înainte de a se face acéstă neașteptată onóre viitoare capitale a Regatului Român, — Bucurescii erau centrul cel mai activ al Elenismului care se deșteptase pe tărêmul literar și acum, cu speranțe nemărginite în revoluția din Paris, năzuia din rêsputeri a se deștepta și pe tărêmul politic.

Din Archipelag, din Morea, din Insulele Ionice, Tessalia, Albania, Epirul, Macedonia și de prin tóte părțile lumei, Grecii veniaŭ la București, toți ἐπί σκοπῶν καὶ εὐρηστικῶν ζῶης, — pentru a'si găsi miđlóce de trai, și mulți pentru a se consfătui asupra mișcării ce avea să isbucnescă din tóte

1) *Revue de Géographie* (Paris 1881): Ubicini: *La Grande Carte de la Grèce par Rhigas*, pag 247.

2) *Documente priv. la Istoria Românilor*. Doc. franceze. Colecțiunea Odobescu Supl. I, vol. III, fasc. 2, pag. 412.

părțile ³⁾.—Lucrul acesta nu se vedea, dér se visa, se simțea, se ghicea. Timpuri curioase și atrăgătoare, când de-alungul și de-alatul imperiului otoman, decât ai fi pus urechia la pământul burdușit de lacrimi și dorințe, ai fi aușit apropiându-se furtuna, cu atât mai furiósă cu cât acum la început era mai tăcută.

În Bucuresci, medici, neguțători, profesori și dascăli, preoți și studenți de la scóla cea mare, unii Români, alții Greci,—toți asceptau ca negocierile păcei de la Șiștov cu Austria să se sfârșescă, ér acelea ale păcei de la Iași cu Rusia să începă, pentru ca, resboiul încetând de a mai duduia la Dunăre, să se pótă aușii în principate și mai lămurit, și mai puternic, glasurile cele mari, *os magna sonaturum*, ale Revoluțiunei francese.

În așteptare, Rhigas, ténér atunci de 25 de ani ⁴⁾, lucra de zor pentru ca tot ce se făcea la Paris și 'n țerile subjugate ale Orientului, se se cunóscă și la Bucuresci. Viena, un centru de a doua mână al elenismului literar și patriotic ⁵⁾, era trăsura de unire între Paris și Bucuresci. Mai mult de cât ori-cine altul în vremurile acelea, Rhigas, pe care Bolintineanu 'l face Român Macedonén din Velestin, era pregătit pentru a primi

3) *Revue de Géographie* (an. cit.) pag. 243.

4) *Rév. de Géogr.* (an. cit.) pag 241.

5) *Leucothea*, Eine Sammlung von Briefen eines geborenes Griechen, über Staatswesen, Literatur und Dichtkunst der neueren Griechenland, herausgegeben von Dr. Carl Iken (Leipzig, Hartmann, 2 vol. 1825) — *passim*.

cu entusiasm principiile Revoluțiunii franceze. Vorbea bine limbele francesă, germană și italiană, pe lângă limbele română, grăcă și turcescă; călătorise prin Italia, Francia și Germania; fusese secretarul lui Alexandru Ipsilante în 1782, și 'l urmase pe acesta la Constantinopole, după ce fuga fiilor săi la Viena silise pe Ipsilante să demisioneze din Muntenia. De la 1782 și pînă la 1786, Rhigas rămăsese la Constantinopole vorbind într'una cu Grecii de acolo despre apropiata eliberare a patriei lor printr'ajutorul Rusiei. Reîntors în România cu Mavrogheni, Rhigas fusese caimacamul acestuia la Craiova în timpul răsboiului, și-apoi, după pacea de la 1791 între Austria și Turcia, încheiată la Șiștov în 4 August, Rhigas venise la București pe lângă boerul încă tînăr pe atunci, Grigorie Brâncovénu, cu care era prietin. Pînă acum, Rhigas cređuse că, cu ajutorul Rusiei și cu ajutorul Austriei, Grecia va reuși se scape de durerosul jug al Turcilor. După resboi, își schimbase părerile, cunoscuse bine și pe unii și pe alții, îi cîntărise în de ajuns, și chiar corespondența ce întreținuse în 1785 cu principele Kaunitz⁶⁾ i-arătase lămurit că numai desinteresate nu erau aceste două mari puteri 'n cestiunea Orientului.

Când se auđi în București că a isbucnit Revoluțiunea francesă în Paris; că acolo poporul a

6) *Rev. de Géogr.* (an. cit.) pag. 247.

desevărsit primele acte nemuritoare, cari sunt fala Revoluțiunei, — Rhigas vădu uă lumină mare întinându-se înaintea ochilor săi și libertatea popórelor din Orient ridicându-se din lanțurile trecutului, ajutată în deșteptarea și 'n reîntremarea ei de mâna umană și binefăcătoare a Franciei.

Tot ce se scria și se făcea la Paris venia în România, la Bucuresci: proclamațiuni revoluționare, scrieri patriotice, poesii de tótă mâna, Rhigas le traducea în grecesce, le trãmitea la Viena unde se imprimaũ într'ascuns, și-apoi, prin lăđile de mărfuri ale negustorilor, erau introduse pe furiș în țeră și 'n deosebı în Bucuresci, focarul elenismului militant.

Colecțiunea cântecelor séle patriotice, așa numite *άσματα*, le cântaũ studenții și Grecii patrioți. De câte ori, prin pimnițele de lângul S-tul Gheorghe-Nou — pe atunci *tunelele de viétă* ale Bucurescilor, — nu a răsunit *Marsilieza* lui Rhigas:

*Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων,
Ὁ καιρὸς τῆς δόξης ἤλθεν, —*

«deșteptați-vă, copii ai Elenilor, ăia gloriei a sosit.» — Și de câte-ori nu s'a cântat chiar pe franțuzește faimosul cântec al *Terórei* din 1793 de la Paris, *La Carmagnole*, din cari versurile

Dansons la Carmagnole!
Vive le son,

Vive le son,
Du canon!

erau cântate cu cuvintele stricate *Fivrelzon! Fivrelzon*,⁽⁷⁾ de unde p^ote a^u e^sit pe românesce *Fîlfisoniî* de t^ote n^emurile și a c^ăror s^erb^edă și *fîlfisonescă* s^emîn^ță nu a perit încă din mi^llocul nostru?!

Ajutat de amicii s^ei Turnavitu,⁽⁸⁾ unul din *apelpsi^tiⁱ* lui Mavrogheni, un entusiast care, ca și Mavrogheni, da în fi^ă-care și m^âna cu nebunia, de Perrhevos și în^țeles în parte de vro câ^țiva boeri, printre cari Brâncov^enu, Dudescu, Câmpin^enu și Ion Cantacuzino, Rhigas lucra într'una pentru a de^ștepta în compatrio^tiⁱ s^ei speran^țe nemărginite. *Πρὸς τὴν ἀδελφὴν Γαλλίαν*,—pentru sora n^ostră Fran^cia, esclama^u Greciⁱ, ne d^ăm vi^eța de ^șcece ori.

În timpul acesta, u^ă ciumă teribilă b^ântuia prin Bucurescⁱ⁽⁹⁾, prin t^otă Muntenia și Bulgaria. Mihail C. Sutzu fusese trecut de P^ortă din Bucurescⁱ la Iași⁽¹⁰⁾, i^er t^en^erul Alexadru Moruzi fusese numit Domn în *Ț^era-Românescă*. Nisce încurcături ne mai pomenite buimăcesc într^ega peninsulă balcanică. Lumea din Bucurescⁱ nu scia ce s^e mai cr^edă.

7) Ion Ghica: *Scrisori* (edi^ț. II) Băltăre^șu, pag. 509.

8) A se ved^e într'acest vol. pag. 160 și urm.

9) *Doc. priv. la Istor. Rom.*—Colect. Odobescu, Vol. III, pag. 82.

10) *Ibid.* pag. 85.

În Februariu 1793, ambasadorul Franciei, ducele de Choiseul-Gouffier, auzind despre cele ce se petreceau în Franca, — emigrațiunea, fuga, închiderea și 'n fine guilotinarea Regelui Ludovic XVI, — se hotărâse a părăsi Constantinopolea și a se refugia în Rusia, unde Caterina II primea cu brațele deschise pe toți nobilii emigrați⁽¹¹⁾.

După cum reiese din două scrisori ale unui necunoscut republican din Bucuresci — poate chiar Rhigas — ducele de Choiseul-Gouffier trece prin Bucuresci, stă de vorbă cu Mihail Șutu care tocmai se gătea să meargă la Moldova, caută a-i inspira spaimă și grăză de tot ce se petrecuse și se petrecea în Franca, și-i vorbește de rău pe toți Francesii republicani cari, din Constantinopole, începuseră să se răspândescă prin toate țările noastre și ale vecinilor⁽¹²⁾.

Intr'adevăr, Republica își schimbase toți emisarii și primenise întreaga diplomație francesă. Bine înțeles că nici un nobil, nici un *ci-devant* nu mai voia să servescă sub miniștrii de afaceri străine ca Danton și alții, cari urmară pe năbădăiosul tribun în cârmuirea politiceii esterne a Republicei. De aceia, lume nouă, vederi nouă și un mod de a tracta cestiunile atât de năsdrașan, în cât la Viena, ca și 'n Italia, ca și la Pórtă, unde

11) Albert Sorel: *Essais d'histoire et de critique* (Paris 1883): Studiul *Catherine II et l'Emigration française* (pag. 191—204).

12) *Doc. priv. la Istor. Rom.* Colect. Odobescu, vol. III, pag. 87 și 88.

Convențiunea întreținea óre-cari relațiuni, era un adevărat chin pentru diplomații austriaci, italieni séu fanarioți, sé primescă un diplomat din straturile cele noue ale Revoluțiunei franceze, și mai cu sémă sé discute ceva cu dênsul. Unii dintr'acești revoluționari făceau într'adins pe sêlbaticii și pe fieroșii, numai ca sé se đică de interlocutorii lor că sunt «și mai și» republicani.

Bernadotte la Viena băgase în rêcori pe Thugut și pe marchisul de Cobentzel, și numai sêlbatic nu era. Inchipuiți-vê ce cap trebuia sé facă bêtrânii diplomați ai monarhielor europene, când trâmisiia Convențiunei, împingênd republicanismul lor pênê la nepolitețã, le điceau din chiar senin: eh! cetățene, ce? tu nu veđi că lucrurile staũ astãđi așa? Vrei ori nu vrei? Vorbã multã sãrãcia omului!...

În tóte țêrile, Convențiunea trãmisese ómenii sêi. Ei aveau drept îndatorire de cãpeteniã, pe fațã séu pe ascuns, 1⁰) de a cerceta și afla în ce mod suveranii și supușii lor judecã Revoluțiunea francesã; 2⁰) de a propaga adevêratele principie ale Revoluțiunei printre Francesii și supușii francesi stabiliți printr'acele țêri⁽¹³⁾.

În Bucuresci, ceva mai târđiũ de cât 1793, erau vro 20 de Francesi și supuși ai Franciei. Consul frances âncã nu se afla. Numai Rusia și Austria aveau consulat la Bucuresci. Prima, Ru-

13) *Doc. privit. la Ist. Rom.* vol. III, pag. 89.

sia, înființase consulatul său la 1783, acum uă sută și nouă ani; a doua, Austria, la Octobrie 1783⁽¹⁴⁾, adică acum uă sută și 8 ani. Când ducele de Choiseul-Gouffier plecă din Constantinopole, și prin urmare nu mai fu cine să țină în frâu republicanismul ardent al multora din Francesii veniți prin Marsilia în capitala Sultanilor și în cele-lalte țări ale Orientului, Bucurescii ca tóte orașele primi îndată în sînu-i vro câți-va *sans-culottes*. În Bucuresci, de către boerii cei bătrâni și de către ómenii cei neobicinuiți cu năsdravăniele ce scorniaū, debitaū și făceaū *les sans-culottes*, li se đise ástor ómenii *apelpisiți*, ómenii cari daū cu barda 'n Dumneđeū și 'ndrugau un fel de *înșiră-te Mărgărite*, în care, după spusa celor bătrâni, cuvintele *libertà, fraternità, egalità καὶ τὰ λοιπὰ* resunaū întocmai ca nesce clopote de înmormântare pentru vechiul regim. Acești *apelpisiți* vor deveni mai târđiū *zavergii*, și mai la urmă, înmuindu-se și încumințindu-se, vor fi numiți *bonjouristi*, pentru a deveni acum 70 de ani în Grecia și acum 50 de ani la noi primii luptători ai redeşeptărei naționale la Atena, la Iași și la Bucuresci.

Primul *sans-culottes*, cel d'ântaiū *apelpisit* frances care a trăit în Bucuresci acum 99 și 98 de ani este Francesul Hortolan⁽¹⁵⁾.

14) Laurian: *Istoria Românilor*, pag. 551.

15) *Doc. priv. la Istor. Român.* Supl. I, vol. III, pag. 93.

Hortolan era un negustor, — din ceia cari fac politică, dér sciți «politică *extrafain și la nemurire*», și cari nu întârșiază de a vedé, cum șice Românul, că

La Iliă
'N prăvăliă
Jócă șórecii 'n călcăiă,

era, șic, un negustor frances stabilit cam pe la 1792 în Bucuresci, împreună cu tovarășul său Pellet și cu teșghetarul său Jaume, numit în scri-sorile ce citez directorul casei *Pellet & Hortolan*, primul *Magazin Universal* din Bucuresci⁽¹⁶⁾.

Hortolan era prietin cu Turnavitu și prin ur-mare cu Rhigas. Ruffray, alt Frances, era secre-tarul principelui Alexandru Moruzi. Ruffray era un *sans-culottes*, tot atât de *apelpisit* ca și Horto-lan. Marie Descorches, ambasadorul Republicei franceze din Constantinopole, spune la 24 Decem-bre 1794, ministrului afacerilor străine din Paris, că Ruffray este de un civism și de un republica-nism ardent. Și el era prietin cu Hortolan.

Frigurile Revoluțiunei cari bântuiaă gróznic la Paris, sguduia sdravên și pe republicanii din Bucuresci. Pe lângă aceste friguri ale Revoluți-unei, se mai adăugeaă în Bucuresci frigurile mai prosaice ale țerei, frigurile paludeane de cari Hor-

16) *Doc. priv. la Istor. Rom.* Supl. I, vol. III, pag. 95 și 101.

tolan suferea într'una și pe cari Ruffray le combată, bând cu eroism rachiurile și vinurile românesci, nu cu litrul, noua măsură decretată de Convențiunea Națională din Paris, ci cu bătrâna și capacea oca românescă, încă în vigore la București.

Friguri într'un fel, friguri într'altul, Hortolan, Ruffray, Turnavitu și prietiniilor lor erau ținut într'ua stare de neîntreruptă excitațiune, — un fel de ciudată căldură, care 'i făcea să vedă republicani prin toate părțile.

Hortolan cerea audiențe la Spătarul lui Moruzi, uă rudă a Domnului, al cărui nume nu-l găsesc în interesanta listă a boerilor divaniști, ce a bine-voit să 'mi dea onoratul nostru vice-președinte, d. V. A. Urechiă. Hortolan cerea audiențe la Spătar, pentru a tracta cestiunea vămuirei mărfurilor franceze la granițele române, și în loc de a tracta acéastă cestiune, stacojiul republican s'apuca la discuțiunea principiilor proclamate de Revoluțiune și consacrate de Convențiune.

«Spătarul, ține Hortolan într'ua scrisóre adresată lui Marie Descorches, ambasadorul Republicei la Constantinopole, Spătarul are un caracter curat republican și am vorbit cu dânsul ca și cu un adevărat cetățen», — cu alte cuvinte i-am ținut și mi-a ținut mă, întocmai ca un adevărat *sans-culottes*. Aceste sciri, Hortolan le trimite lui Descorches din București la Constantinopole, pe uă hârtiă cu deviza *apelpisită*: «Li-

berté, Egalité ou la Mort, purtând data noului calendar al Republicei, adică 23 *Vendemiariu*, anul II-lea al Republicei Franceze, una și indivizibilă, ceia ce va să țină 15 Octobrie 1793, acum 98 de ani.

Din scrisorile lui Hortolan și dintr'altele ce citez, se vede lămurit că, conform instrucțiunilor ce avea, Descorches, ambasadorul din Constantinopole, voia să organizeze în Bucurescii, un biuro de informațiuni care să 'i procure sciri din Polonia, Ungaria, Moldova și de unde să plece emisarii, adică spionii Republicei, cu anumite instrucțiuni într'aceste țeri nemulțămite cu politica Rusiei și cu politica Austriei.

În Ungaria, fierberea era mare. Iosef II murise după ce încercase în totă viața de a face reforme și nu reușise cu nici una. Spiritualul principe de Ligne, amicul frumóselor Moldovence de la Iași, ținca de Iosef II «drăguțul de 'mpărat» al țeranului român din Transilvania, că el a fost cu reformele séle în totă viața întocmai ca omul căruia îi vine să strănute, care dă să strănute, care e cât p'aci să strănute și... nu strănută.

Totuși, încercările lui de reforme în Ungaria și Transilvania înfuriaseră adânc pe magnați și pe întreg poporul maghiar... De altmintreli, dragă Dómne! e atât de lesne să faci pe Ungur să se înfurieze, să turbeze și să spumeze. Mișlocul? fórte ușor: spuneți-i adevărul—și apoi ațineți-vé să 'i vedeți efectul: e fulgerător și năsdraivan. Tună

în toate societățile de cultură. Trăsnesce în *Erdelyi Magyar Kultur Egylet*, Pesta urlă, Posony răcnescce și 'n Koloșvar Maghiarul cu bolovani în mână s'avântă către ceruri să vedă de vorbește Christos pe unguresce.

Asupra acestui foc și acestei uri a Maghiarilor în contra Casei de Habsburg, represintată în 1793 de Leopold II, fratele și succesorul lui Iosif II, cădu ca valuri de petroliu principiile Revoluțiunei francese. Magnații unguri deveniseră jacobini și *sans-culottes*. Hajnoczy, Laczkovici, Szentmariai făcură un catechism popular, menit a propaga principiile Revoluțiunei francese, ier Bacsány traduse *Marsilieza*, pe care călâul avea s'o ardă la Pesta cu alte multe publicațiuni revoluționare⁽¹⁷⁾.

Să nu uităm că tot acum Românii din Transilvania înființeză *Societatea filosofescă* în care mai multe cercetări ne-ar face pôte să vedem uă succursală a *Societăței Amicilor* din Bucuresci, ἡ εταιρία τῶν φίλων despre care am vorbit. Ceia-ce e sigur e ca *Societatea filosofescă* din Ardél se pune în strînse legături cu cei de la Bucuresci. Să nu uităm de asemenea că cu un an, doi, înainte, apăruse faimosul memoriu al Românilor transilvăneni *Supplex libellus Valachorum*⁽¹⁸⁾.

Cu aceste țeri în cari din temeliă se sgu-

17) Louis Leger: *Histoire de l'Autriche-Hongrie* (colecț. Duruy) pag. 470.

18) Densușanu: *Istor. Lit. Române* (pag. 110 și 113). Papiu Ilarian: Viéța, operele și activ. lui George Șincai.

duia vechia stare de lucruri, Descorches voia să se pună în relațiuni printr'ajutorul biouoului de informațiuni din Bucuresci, precum tot printr'acest biuroū voia să corespundă și cu eroicii luptători ai Poloniei, cari, după faimósa ședința de la 23 Septembre 1793 — *ședința mută de durere și de rușine*, — se revoltaseră și, sub conducerea lui Tadeū Kociusko⁽¹⁹⁾, începuseră în contra Rusiei uă luptă cu atât mai sublimă cu cât mai neegală era între victime și călăi.

Pêne când acest biuroū de informațiuni seū înființarea unui consulat se se desevêrșescă la Iași seū la Bucuresci, republicanii profitaū de Evreii stabiliți la Iași pentru a avé sciri din Polonia, iér granițele despre Transilvania nefind strașnic închise, relațiunile între republicanii din Bucuresci și rësvrătiții din Ungaria se 'ntrețineau cu multă înlesnire.

Polonesii, Ungurii, Grecii, veniți de prin tóte părțile umpleau cafenelele Bucurescilor. *Les Droits de l'Homme*, «Drepturile Omului» fuseseră traduse. Hortolan dice: *Presque tous les négociants de Janina et de l'Albanie établis ici, à Bucarest, sont des sans-culottes*, — mai toți neguțătorii din Janina și din Albania, stabiliți aci la Bucuresci sunt toți *apelpsiți*. Toți erau pentru republică și cereau cu stăruință lui Hortolan să le dea canțonetele jacobine ce 'i sosiaū din Paris prin Constantinopole

19) Alf. Rambaud : *Hist. de la Russie*, pag. 501, (colecț. Duruy)

ca să le cânte și ei. Când se încindea discuțiunea între partisanii Revoluțiunii și aceia ai Rusiei, mergeau adese-ori pînă la bătaia. Intr'un rînd, ne spune Hortolan, decă ruso-filiu nu ar fi recunoscut adevărul celor țise de amicii noștrii se 'ncepea uă pėruielă și uă ghiontuielă de s'ar fi dus pomina mai departe de cāt Bucurescii⁽²⁰⁾.

De altmintreli, sgomotele cele mai deosebite și adese-ori cele mai ciudate circulau prin Bucuresci. Unii spuneau că Varșovia a fost luată de Polonesii lui Kociusko; alții afirmau că Rușii sunt învingători. Grecii patrioți din Viena scriau la Bucuresci, că *Sfânta Revoluțiune*, η ἀγία επανάστασις va isbucni în capitala Habsburgilor. Din Transilvania veniau sciri că acolo, cu mic, cu mare, sunt toți pentru Revoluțiune, pentru Francia, pentru națiunea căreia d'atunci îi mergea numele de *La Grande Nation* în tot Orientul. — Timpuri de ferebere, de încurcături nesigure și chinuitoare, cu cėsuri cari aduceau ce n'aduce anul, ađi luminoșe ca uă ți de Maiu, mâine posomorîte și încruntate ca furtunile mării.

În Iași și în Bucuresci, inimile Grecilor au trecut prin tóte aceste chinuri și veselii vijelióse; aci s'au auđit pentru prima óră cāntecile jalnice ale lui Athanase Christopolu care, cu Alcmann, plāngea libertatea înmormēntată a Greciei, într'aceste frumoșe versuri :

20) Scrisórea lui Hortolan mai sus citată.

*Nῦν δάκρυα βρούετε πάντα,
Nῦν ἄλγεα ἔλθετε πάντα,
Κεντᾶτ' ἐμὰ σπλαγχνὰ καὶ ἦτορ.*

«Și-acum, lacrimi, curgeți tóte; și-acum, chinuri, sostiți tóte; străpungeți-mi inima!

La aceste cuvinte sfâșii-tóre, din piepturile vitejilor, tot aci în Bucuresci, isbucniau versurile înflăcărate ale lui Rhigas:

*Φίλοι μὲν συμπατριῶται,
Δούλοι γὰρ μέθα ὡς πότε
Τῶν ἀχρίων Μουσουλμάνων,
Τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων;*

«Pêně când fi-vom noi óre, o iubiți compatrioți, sclaviți crunților Musulmani, tiranii Eladei?»

Tot aci, la Bucuresci, se petreceau adese-orî scene mărețe, cari reamintiau timpurile eroice ale Greciei clasice. Tinerii Greci și Macedoneni luau icónele din cuiu, le puneau pe masă, aprindeau candelile și 'ngenuंचीând, cu pieptul tresăltând de sfânt entusiasm, cântau din poesiile lui Rhigas, pe faimósa:

*Καλλίτερα μιᾶς ὥρας ελεύθερη ζωῆ,
Παρ' ἀναρίθμους χρόνους σκλαβιὰ καὶ γυλακί.*

adică: «mai frumósă este uă vieță de un cés liberă, de cât uă vieță de anî nenumérați în sclaviă și 'n jug». — Și apoi sfirșiau cu jurămíntul tot

de Rhigas, pe care 'l cântaū punēnd mânele pe icóne :

*Ο βασιλῆν τῶν κόσμου ὀρκίζομαι σὲ Σὲ
Στήν γνώμην τῶν τυράννων νά μῆν ἔλθῶ ποτέ.*

adică: o împărate al lumei, mă jur 'naintea ta, că nici uă dată nu mă voiū pleca la voința tiranilor.» — Și 'n timpul acesta, muma, tatăl și bētrâniî familieî staū împrejurul acestor viitori eroi ai neatârnărei grecesci, și plângeaū de dragoste și de durere⁽²¹⁾.

Tóte aceste scene, și altele âncă ce nu cunoșcem și cari sunt fala luptelor pentru independința Greciei se petreceaū aici în Bucuresci, centrul elenismului militant, cu ajutorul, cu prietenia, cu frăția sinceră a Românilor⁽²²⁾. Cine ar fi avut atunci, și cine ar avé astăzi în tóte părțile unde se află suflare românescă, — cine dintre Români ar avé curagiul sē opréscă în loc, sē zăticnéscă, ba chiar se 'năbușe pe un popor în lupta lui sfântă pentru recâștigarea drepturilor imprescriptibile ale limbei, reînoirea deplină a naționalității, atingerea idealului ce a păstrat cu drag de-a lungul timpului, în rēslățirea chiar a celor mai crunte vécuri?

21) Dr. Carl Iken; *Leucothea*, pag. 85 și 95 din vol. II.

22) *Ibidem*: vol. II, pag. 256: Hier haben Sie, in der Kurze und mit noch mancher Unvollkommenheit, eine Darstellung, wie Griechenland von der Walachei Nütze zog.

Și totuși, acești Greci, care 'și plămădiau libertatea aci în București și dincolo la Iași; acești Greci cari bine-cuvîntău pământul primitor al României și în avînturi de recunoscință jurau iubire Românilor, sunt acum dușmanii neîmpăcați ai Românilor macedonenii, cari astăzi nu vor să facă în străvechea lor patriă de cât tot ceia-ce Grecii făcură în patria lor.

Acésta 'i dreptatea popórelor; acestea's faptele netăgăduite, acestea's învățăturile pe cari un prevestitor, întocmai ca Muezinul sus pe moschele musulmane, ar trebui să le reamintéscă Românilor din România liberă în tóte zilele, la tóte ocasiunile, ȓicându-le cu glas tare: «O Români, o frații mei, readuceți-vé aminte trecutul, judecați presintele, vedeți unde sunteți, gândiți-vé cu cine lucrați și nu vé încredeți de cât în voi înși-vé!

Pe atunci Grecii ne iubiau, căci țerile nóstre erau scena liberă unde, ajutați de Români, preȓăteaú frumósa dramă a independinței lor naționale.

La București, Alexandru Moruzi, ténér de vro 32 de ani⁽²³⁾, amic al Franciei și al literaturéi franceze, nu cuteza totuși a 'și aréta pe față acésta iubire. Consulii Austriei și Rusiei erau lângă dênsul pentru a 'i reaminti adevérul lor.

«Consulul Rusiei din București, ȓice uă notă

23) *Doc. priv. la Ist. Rom.* Colect. Odobescu, vol. II, fasc. I, pag. 112.

«adresată Comitetului de Salut Public din Paris,
«la 19 Pluvios, anul III al Republicei (7 Febru-
«ariu 1793⁽²⁴⁾, — consulul Rusiei și numeroșii săi
«agenți conduc singuri postele stabilite pe frun-
«tariile polonese și moldovenesci, trag ca un zid
«de închisore între aceste două state și restul Eu-
«ropei, interceptă scrisorile, împedică comunicați-
«unile, supără pe călători, se amestecă în aface-
«rile guvernului civil și exercită ca un fel de *veto*
»asupra hotărîrilor luate de Principe și de Con-
«siliul său. In starea de umilire în care se găsește
«guvernul Sublimei Porți, Principele și Divanul
«nu aū curagiul să reziste la voințele supreme
«ale consulilor».

Aceste informațiuni precum și altele cari vor urma, le estragem din scrisorile, memoriile și rapórtelile lui Constantin Stamate, om devotat casei lui Mihaï Șuțu, acum în 1794 Domn în Moldova. Constantin Stamate, Român său Grec nusciū, era în 1794 la Altona lângă Hamburg⁽²⁵⁾ în calitate de agent fără caracter oficial, mai propriū: spion al Republicei franceze. Constantin Stamate servise înainte în diplomația otomană cu d. de la Roche, fusese informatorul multor Domni ai Moldovei⁽²⁶⁾ și ai Munteniei, fusese secretar al lui Mihaï Șuțu și, de când cu Revoluțiunea, se naturalisase Frances, intrase în serviciul Ministerului afacerilor stră-

24) *Ibidem*, pag. 103.

25) *Ibidem*, pag. 100.

26) *Doc. priv. la Ist. Rom.* Supl. I, vol. III, fasc. 2, pag. 403.

ine din Paris și prin raporte bine făcute, prin combinațiuni șirete și șiret înjghebate, atrăsese atențiunea superiorilor săi din Paris.

Cunoscător adânc al tuturor intrigelor cari se petreceau în principate la Iași și la București, Stamate nu încetase de a corespunde cu cei de la Curțile Beilor fanarioți. Printr'aceștia, Descorches, ambasadorul Republicei de la Constantinopole, află de Stamate și 'l cere ministrului din Paris, pentru a'l întrebuița în Polonia și 'n principatele române⁽²⁷⁾. Stamate ne spune într'ună scrisore a sa că la Curtea din Iași principiile republicane sunt mai bine vădute de cât la București. Afirmățiunea lui Stamate este coroborată de scrisorea unui Frances de la Iași, Cado de Lille, care venind la Iași găsesce pe boieri rostindu-se pe față unii, pe ascuns alții, pentru Revoluțiunea francesă⁽²⁸⁾. Ér într'ună altă scrisore, un alt Frances ne spune că la București, boierii din protipendadă, fiă din mândriă, fiă din lene, nu sunt republicani, pe când boierii din mâna a doua și negustorii ascultă cu drag și împărtășesc cu foc «nemuritoarele principie»⁽²⁹⁾.

Stamate ne esplică republicanismul curței prin ciare de la Iași prin faptul că secretarul principelui Mihai C. Șuțu era Kodrică, un partisan al Franciei, dușman al Rusiei și al d-lui de Choi-

27) *Ibidem*, vol. II, pag. 100.

28) *Ibidem*, vol. III, pag. 438.

29) *Ibidem*, vol. III, pag. 435.

seul-Gouffier. Pentru acest Kodrică, Stamate cere guvernului din Paris Colecțiunea *Enciclopediei* ca un dar propriu a'l întări și mai mult în crezul lui republican. Tot acum se mai afla la Iași un republican gata a'și sacrifica pênă și ultima picătură de sânge pe altarul patriei. Acesta era *Ledoulx*, cum ne spune Stamate⁽³⁰⁾.

Ast-fel fiind lucrurile pe la sfârșitul lui 1794, Stamate fu cel d'ântâiū care propuse înființarea la Bucuresci a unui consulat frances. Nu intrăm în amănuntele acestei afaceri, care fu multă vreme tractată de doi ambasadori ai Republicei la Constantinopole, de Descorches și succesorul lui, Verinac, și de Stamate care scria într'una raporte și note foarte bine redactate și foarte juste în vederile lor.

Să spunem numai că Ministerul din Paris, după ce căpătă învoirea Porței biruind opozițiunea dîrjă a Austriei și Rusiei, voi să numescă în postul de agent consular la Bucuresci și Iași chiar pe Constantin Stamate. Ațîtat de miniștrii Caterinei și lui Leopold II, Divanul respinse pe Stamate sub cuvînt că e Raia. Ministrul frances ar fi voit să'l trămită ca agent secret, Stamate însă nu primi pe cuvîntul că *le système des agents envoyés de Paris est actuellement trop décrié, trop sentant la propagande jacobine*, — adică: sistemul agenților secreți trămiși de la Paris este în tim-

30) *Ibidem*, vol. II, pag. 98.

pul de față pré deochiat și pré miróse a propagandă jacobină (31).

Totuși, rămâne bine hotărît că, mulțămită acestui Constantin Stamate și rapórtelor lui către Comitetul de Salut Public din Paris și către trâmisiți Republicei din Constantinopole, consulatul frances fu înființat la Bucuresci în 1795. Inainte de acéstă epocă, Stamate era la Paris, pentru că din Altona fusese gonit, de óre-ce *Gazeta de Hannovera* din Marte 1794 'l acusase că a venit acolo ca agent al jacobinilor, pentru a resturna Constițuțiunea germanică (32).

Fiind ambasador la Pórta Verninac, primul consul frances care plécă la Bucuresci în Iuliú 1795 este cetățénul Emile Gaudin, în vêrstă de 25 de ani, însoțit de secretarul său Montal, în vêrsă de 22 de ani (33). Primul era plătit cu 7500 de lei pe an și al doilea cu 1200 lei pe an. Ca lefuri, după cât se vede, nu erau tocmai rêsfațați primii diplomați francesi cari veniră oficial la Bucuresci.

La Bucuresci, Gaudin fu bine primit de Alexandru Moruzi și'si luă ca Dragoman al consulatului său pe Rhigas (34). La Paris, prin intrigele lui Stamate, numirea lui Gaudin, acusat că este un *ci-devant*, adică un monarchist și ofițer desertor,

31) *Ibidem*, vol. II, pag. 117.

32) *Ibidem*, vol II, pag. 117.

33) *Ibidem*, vol. II. pag. 133 și vol. III pag. 336.

34) *Revue de Géograph.* (an. cit.) pag. 252.

făcu scandal, și schimbarea lui fu hotărîtă. Un decret al Directoriului cu data de 19 Pluvios anul 4-lea al Republicei (8 Februarîu 1796⁽³⁵⁾) și semnat de Directorul Le Tourneur și de ministrul Delacroix numesce pe Constantin Stamate—titlu oficial— «Consul general al Republicei Francese în provinciile turcesci situate dincolo de Dunăre».

Se dă lui Stamate ca secretar cetățenul Louis Parant din Argenson, tînăr instruit și fôrte protegiat de deputații Isabeau, Ruelle și Neveu.

În timpul pe cînd lucrurile acestea se petreceau la Paris, Gaudin tracta la București cu Alexandru Moruzi cestiunile de interes comercial. Casa Pellet și Hortolan era obiectul principal al preocupățiunilor sële⁽³⁶⁾. Lucrînd ast-fel își călca instrucțiunile care 'i ordonaŭ să lase la uă parte ori-ce altă cestiune, și să nu se ocupe de cît cu propagarea principiilor republicane și cu suscitarea de piedici și neajunsuri Rusiei și Austriei în principate și 'n deosebi la București și la Iași.

De aceia, în Martie 1796⁽³⁷⁾, Gaudin e rechiămat la Constantinopole. De altmintreli, cu 'nceputul acestui an e uă schimbare generală și la Constantinopole și la București. La Constantinopole, în locul trămisului frances Verninac, este numit generalul Aubert Du Bayet; la București, Alexandru Moruzi demisionase și la Constantino-

35) *Doc. priv. la Istor. Rom.* Supl. I. vol. III, 1 pag. 410.

36) *Ibidem*, vol. III, 1, pag. 413—422.

37) *Ibidem*, vol. II, pag. 141,

pole erau patru candidați pentru Tronul țerei Românești⁽³⁸⁾: Hangerliu, Dragomanul lui Căpitan-Pașa, Alex. Mavrocordat, bătrânul Alexandru Ipsilante și Mihail C. Șuțu care fusese în Octobrenoembre 1795, înlocuit la Iași cu Alexandru Calimachi.

Bătrânul Ipsilante reușise a fi numit într'ua domniă care nu va ține nici un an. Consulatul frances se afla de uă camdată pe mâna tînărului secretar Montal, căci Gaudin plecase cu soția sa la Smyrna, nevoind s'o lase, ȃice el într'ua scrisore de la 31 Marte 1796⁽³⁹⁾, într'un oraș în care luxul este fără frêu, virtutea aprópe necunoscută și jocul de cărți obicinuita îndeletnicire și a bărbaților și a femeilor.

În locul lui Gaudin, pênă la sosirea lui Stamate, se trâmite în calitate de comisar provisoriu al consulatului frances din Bucuresci Francesul Sainte-Luce⁽⁴⁰⁾.

La Constantinopole ênsê, îndată ce familiile fanariote auȃiră că Stamate vine cu titlul de Consul general în țerile române, se făcură foc și puseră în mișcare tot creditul și tótă trecerea ce aveaũ la Pórtă pentru a nu i se da recunóscerea.

Nu intrăm în amênuntele acestei afaceri. E destul a spune că Moruzescii, acum partisanii ai Rusiei, săpară și combătură pe Stamate, ier Șu-

38) *Ibidem*, vol. II, pag. 137.

39) *Ibidem*, vol. II, pag. 141.

40) *Ibidem*, vol. III, pag. 425.

țulescii, partizanii ai Franciei, îl sprijiniră. De giaba toate. Reis-effendi declară trămisului Republicei, generalului Aubert Dubayet, că uă dată cu capul, Turcia nu va permite unui Raia, de și naturalizat Frances, să fiă consul în România. Vădând această nestrămutată hotărîre a Porței, trămisul Republicei numi sub reserva aprobării Directoriului din Paris, pe generalul de brigadă Carra Saint-Cyr, însărcinat de afaceri al Republicei franceze, pe lângă principele Țării-Românesci⁽⁴¹⁾.

În timpul acesta uă mulțime de Polonesi se aflau la București, nu la Iași; căci de acolo, consulul rus Lascaroff, *le plus fin intrigant que la Russie ait lâché contre les Turcs*—cel mai subțire intrigant căruia Rusia îi dade drumul în Turcia⁽⁴²⁾,—î-ar fi ridicat într'ua bună dimineta și î-ar fi trimis în fiere la Petersburg, tocmai cum făcuse cu francesul Durosoy, pe care, diua nămiada mare, îl arestase la Iași, îl trămisese în Rusia, și'l ținuse șese luni în închisore, din causă că voia să descopere uă conspirațiune urdită în contra Turciei de Alexandru Mavrocordat, fostul Domn al Moldovei, de Consulul Lascaroff, de patriarchul Eugeniū și de episcopul de Pultava⁽⁴³⁾.

Polonesii deci stau la București. Aci se afla și generalul Dombrowski, refugiat după învingerea desăvârșită a Revoluțiunei de către armatele

41) *Ibidem*, vol. II, pag. 165.

42) *Ibidem*, vol. III, I, pag. 436.

43) *Ibidem*, vol. II, pag. 134 și vol. III pag. 462.

lui Suvarov⁽⁴⁴⁾. Colonia polonească, foarte numerosă la București, hotărîse să trimită pe Dombrowski la Paris, să intre în negociațiuni cu Directoriul⁽⁴⁵⁾ mai cu seamă acum când armatele Republicei, sub comanda tînerului general, Napoleon Bonaparte, ațintiseră ochii lumii întregi asupra Italiei, unde victoriile ostașilor francesi se urmau cu uă iuțelă ne mai pomenită în fastele istoriei militare a tuturor popórelor.

Generalul Carra Saint Cyr petrecu aprópe un an la București. În timpul acesta, Pasvantoglu începe mișcarea sa în contra Porței. În Italia, Napoleon, alt factor de mare însemnătate pentru cestiunea Orientului, și de la Paris Talleyrand numit la începutul lui 1797 ministru al Afacerilor străine, — urmau cu deosebită băgare de seamă faptele lui Pasvantoglu, care spunea orî-cui voia să 'l asculte că el va deveni Bonapartele Orientului⁽⁴⁶⁾. Vaillant afirmă că Pasvantoglu ar fi fost prietin cu Gaudin⁽⁴⁷⁾. Documentele colecțiunei Odobescu ne arétă că atît Carra Saint-Cyr, cât și succesorul său Flury, numit consul general la București în Decembre 1797, pricepeau folósele ce ar nasce pentru politica francesă în afacerile Orientului, decă revolta lui Pasvantoglu ar fi fost bine condusă. Napoleon, mai târziu, ajuns împě-

44) *Ibidem*, vol. III, pag. 439.

45) *Doc. priv. la Istor. Rom.* Supl. I, vol. III, pag. 456.

46) *Ibidem*, vol. III, pag. 482—483.

47) Vaillant: *Les Roumains* (Paris 1844) pag. 266.

rat, va trãmite la Vidin pe adjutantul Mériage. Lucrul acesta se petrece dupã 1800, și deci ese din subiectul nostru⁽⁴⁸⁾.

În București, acum, în 1797, principiile Revoluțiunei franceze se întrupã în persóna lui Napoleon Bonaparte. Rhigas, care era acum la Viena ocupat cu publicarea *Marei Cãrți geografice a Greciei*, scria prietinelor sãi din București cã s'a nãscut Mântuitorul Orientului. Între preliminãrile de la Leoben și tractatul de la Campoformio, Napoleon chiãmã pe Rhigas la Venetia, pentru a'i cere lãmuriri în afacerile Rãsãritului⁽⁴⁹⁾. Nimic din cele ce Rhigas a vorbit cu viitorul împãrat nu a rãmas scris. Faptul este cã la București victoriile lui Napoleon provocaũ un entusiasm colosal, mãi cu sãmã printre Grecii cari credeaũ cã în el li-s'a nãscut modernul Achile.

Cãnd consulul Flury veni în București dupã tractatul de Campoformio și adresã Francesilor și supusilor Franceși uã circularã, nu 25 de Franceși, ci uã mulțime venirã la consulatul frances din strada Carol I, odiniórã ulița *Ișlicarilor*, și pe urmã ulița *Francesã*, pentru a *firitisi*, adicã pentru a saluta pe trãmisul Republicei.

Talleyrand ministru al Afacerilor strãine, Napoleon comandant al armatelor victorióse din

48) *Annales de l'Ecole Libre des Sciences Politiques* (Paris, 1883) Auguste Boppe : *La mission de l'adjutant-commandant Mériage à Vidin*, 1807—1089, pag. 259.

49) *Revue de Géographie* (an. cit) pag. 450.

Italia, Anglia, Rusia și Austria spăimântate de aceste biruințe, lesne își pôte închipui cine-va cum fu primit de Ipsilanti consulul Flury. Cei doi stâlpi ai guvernului bătrânului principe, George Mavrocordat marele Spătar, și Constantin Șuțu marele Postelnic⁽⁵⁰⁾ erau cu dênșul de uă amabilitate esemplară. Flury avea drept cancelar pe un fost țiarist din insula *San-Domingo* din Antile (venia cam de departe în Bucurescii)⁽⁵¹⁾. Acesta se numia Dubois de Saint-Maurice, iér vice-consulul care fu numit sub ordinea lui Flury la Iași, se numia Louis Parant.

Insoțit de cancelarul său Dubois de Saint-Maurice, Flury își făcu vizitele pe la toți boerii cei mari din Bucurescii⁽⁵²⁾, și toți se grăbiră a i-le întorce. La un prând dat de consulul frances, nici unul din invitați nu lipsi, iér la uă mică pe-trece, lucru pênă atunci ne mai vėđut, boerii veniră cu cocónele lor,—*ce qui a fait fumer les consuls russe et allemand qui n'ont jamais pu réussir à attirer chez eux, dans les fêtes qu'ils ont données une femme de boyard valaque, et cependant le consul allemand et son chancelier sont mariés*,—adică : ceea-ce a făcut să pufuie pe consuli rus și austriac cari n'au putut nici uă dată să reușescă a atrage la dênșii, la serbările ce au dat, uă cocónă de boier muntén, și cu tóte a-

50) *Doc. priv la Istor. Rom.* Supl. I, vol. III. pag. 445.

51) *Ibidem*, vol. III, pag. 467.

52) *Ibidem*, vol. II, pag. 152.

cestea consulul austriac și cancelarul său sunt însurați.

Societatea bucurescenă primi decii cu brațele deschise pe Flury. La 24 Februarie 1798, uă vânătoare mare se dete în onórea consulului frances de marele boer Grigore Brâncovénu. Invitațiunile curgeau din tóte părțile. Flury era cu atât mai stimat, cu cât nici el, nici cancelarul său Dubois de St. Maurice nu jucau cărți — calitate ce era pe atunci cu atât mai prețuită la Bucuresci, cu cât era mai rară. De atunci și pêne în zilele nóstre s'aú făcut legi, și s'aú făcut chiar amendamente *anti-cartoforesci* cari, ȓice-se, aú svântat jocul de cărți în limitele posibilului omenesc și... românesc.

Altele erau ênsé grijele consulului. Pasvantoglu devenia din ce în ce mai amenințator, și ceia-ce e curios e că boerii din țera românescă, ne spune Flury⁽⁵³⁾, se bucuraú de succesele rebelului în contra armatei Sultanului. Eí credeaú că orí-ce va slăbi pe Turci ne va fi spre folos. Istoria le-a arêtat că se 'nșelaseră adânc.

Tot acum, în Ianuarie 1798, Alexandru Ipsilante este revocat și 'n locu-í vine la tronul Țerei-Românesci clientul lui Căpitan-Pașa, Constantin Hangiarliu, care avea să se sfârșescă atât de tragic.

N'apucase bine să se așede în scaun Han-

53) *Ibidem*, vol. III, pag. 482.

giarliu, și Bucurescii sunt inundați de un manifest scris în limba greacă modernă. Acest manifest fusese tipărit la Viena în faimósa tipografia a lui Gheorghie Vendotti și fusese trãmis pe ascuns la Bucuresci⁽⁵⁴⁾.

Să notãm coincidența : după conversațiunea lui Napoleon cu Rhigas la Venetia, apare manifestul care este trãmis cu lãđile nu numai la Bucuresci, ci și în tóte centrele culturale și patriotice ale Grecilor. Intr'ênsul se făcea un apel înflăcãrat către poporul grec să se scóle, să 'ncépã lupta, să învingã séu să mórã pentru libertate, urma apoi uã liricã descripțiune a fericirei și libertăței din vechia Eladã, și se sfêrșia tot cu versurile din Marsiliesa lui Rhigas :

*Δεũτε, παϊδες τῶν Ἑλλήνων,
Ὁ καιρὸς τῆς δόξης ἤλθεν.*

Impresiunea ce acest manifest produse în Țerile române și în tóte provinciile subjugate ale Imperiului fu atât de tare, în cât moliia și tembela atențiune a Turcilor fu sguduitã vêrtos de tot. Se de ordine Valiilor, Pașalelor și Principilor din Iași și Bucuresci să confisce manifestul și să aresteze pe cei ce'l aveau. Hangiarliu arestã patru Greci patrioți cari l'aveau.

Ferberea era la culme; se scia la Bucuresci

54) *Ibidem*, vol. III, pag. 486.

de boeri și neguțători cari aveau corespondenți la Viena că în capul unei întinse conspirațiuni se află Rhigas și cu ministrul Republicei franceze de la Viena, generalul Bernadotte; că acest fericit general, mai târziu rege în Suedia sub numele de Carol XIV, după ce bătuse sub comanda lui Napoleon pe Austriaci la Tagliamento și luase cetățile Gradiska, Triestul, Laybach și Idria, fusese trimis ca ambasador în capitala Austriei în urma tractatului de la Campoformino; că băgase în răcori pe Thugut; că arborase stindardul tricolor, ceia-ce provocase un scandal mare; și că în fine, reușise a libera din închisorile Vienei pe un supus frances Collombo, fost informator al lui Mihai Șuțu la Viena⁽⁵⁵⁾.

Se sciaū tóte aceste lucruri și se așteptaū altele și mai mari, când de uă dată se auđi ca un trăsnet la Bucuresci vestea că Rhigas cu alți Greci patrioți fuseseră arestați de guvernatorul Triestului și dați pe mâna pașei de la Belgrad. *Ἡ ἑταιρία τῶν φίλων*, societatea amicilor, fundată de Rhigas și al cărui centru de mișcare era la Bucuresci, ier ramificațiunile, sucursalele și corespondenții în tótă Elada și în tótă Turcia—Societatea amicilor se hotărî să facă ceia ce Rhigas cântase în înflăcăratele lui versuri: rescularea Grecilor, răsboiul pe viéță seū pe mórte,—ceva epic ca durere, ca sete de libertate, ca desnä-

55) *Ibidem*, vol. pag. 133.

dejde și furiă patriotică. Se mai hotărî un atac asupra cetății Belgradului, unde se afla închis Rhigas. Acest atac ar fi fost primul act de libertate în aurora luptei de neatârnavare.

Se vede însă că pașa din Belgrad auzi de așa ceva, căci nu mult după arestarea sa, Rhigas fu înecat, spun unii; fu omorît în închisore, afirmă alții. Ceî cari ȳic că prin omor s'a sfârșit primul și cel mai simpatic luptător al independenței grece, adaug că Rhigas luptă cu călăii săi mult pene să fiă biruit și ca muri ȳicând cu voce tristă și blândă: *ἀρκετὸν σπόρον ἔσπειρα, ἐλεύσεται ἡ ὥρα ὅτι θέλει βλαστήσει καὶ τὸ γένος μου θέλει συνάξει τὸν γλυκὺν καρπὸν*, — adică : «am semănat rodnică sēmênță; va veni timpul când ea va 'ncolți și patria mea va culege dulcele-i rod.»

Ast-fel se sfârși Rhigas la vârsta de 32 de ani, după uă vieță plină de fapte mari și după ce, primul la Bucuresci și la Viena, începu marea operă a redesteptării naționale printre Grecii de acum 100 de ani.

Conversațiunile lui Rhigas cu Napoleon la Veneția, legăturile ce Bernadotte avu cu dânsul la Viena, numele cel mare ce Napoleon își câștigase în Orient și 'n fine—lucru ce se cunoscea la Bucuresci și era discutat cu înflăcărare, — originea lui Napoleon, tôte la un loc aprindeau și mai mult speranțele Grecilor.

Se spunea cu mândriă la Bucuresci și la Viena că familia Bonaparte era uă familiă curat

grecă, *Mainotă*, din vitéza provinciă *Maina*, și că emigrase în secolul XVII și se stabilise, din ordinul Genovesilor, în Corsica, în orașelul Paomia lângă Ajaccio. *Buona-parte*, diceau Grecii din Bucuresci, va se dăcă *Καλὸς μέρος*, parte bună⁵⁶⁾, Calomeros se găsia în mulți în Morea. Așa credeau Grecii despre Napoleon. Zilot Românul, ultimul cronicar din vremea Fanarioților, dăce cu uă particulară naivitate : «Napoleon Bonaparte era «om prost, de ném din Corsica⁵⁷⁾.»

Orî cum ar fi, *Calomeros* seú «om de ném prost», Napoleon schimbăse cu desăvêșire merusul lucrurilor în Orient, și véđa de care începușeră se se bucare la Constantinopole și la Bucuresci diplomații și trâmîșii francesi crescu de uă dată atât de mult în cât, cu tôte intrigele Rusiei, Angliei și Austriei, cu tôte piedicele familielor russo-file, Aubert du Bayet la Constantinopole și Flury la Bucuresci vedeau cererile lor îndată satisfăcute la Pórtă și la Divan. Supușii Republicei francese, Corfioți, Zantioți și alți Greci, nu mai erau tractați ca pe trecut, și la cea mai mică insultă seú pagubă făcută de administrațiunea Beului nu aveau de cât se alerge la consulat, pentru ca reparațiune și dreptate se li se facă îndată.

Înainte de a fi fost primit în audiență solemnă de a 'și prezentat *beratul* și scrisorile de

56) *Leucothea*, vol. I, pag. 42.

57) Hasdeu : Zilot Românul : *Ultima Cronică* din timpul Fanarioților, pag. 82.

acreditare, Flury ceruse imperios într'un rând ca să vină să facă scuse la consulat Armașul lui Hangiarliu și 'ntr'alt rând Căminarul, și aceștia veniseră : n'aveau încotro⁽⁵⁸⁾.

Mai mult încă, — lucru pene acum ne mai vedut la București, căci consuli Rusiei și Austriei nu'l făcuseră, — Flury pentru audiența solemnă la Domn în ziua de 14 Mai 1798⁽⁵⁹⁾, ceru să i se arête programul cortegiului. I se răspunse că nu există. Il fac eu! replică dirj republicanul. Hangiarliu primi și ceremonialul celui d'ântâiu consul frances mergend la palatul din București fu următorul :

În ziua de 14 Floreal, anul VI-lea al Republicei franceze, una și indivisibilă, în zorii zilei, din ordinul consulului, drapelul tricolor fu arborat pe casa consulară. De la 8 de dimineță, curtea consulatului era plină de cetățeni francesi și de supuși ai Republicei, domiciliați în București cari, după invitațiunea lui Flury, aveau să 'l însoțescă la palatul domnesc, unii în trăsuri, alții călare.

Era una dintr'acele zile mărețe de felul cărora luna lui Mai și sórele de primăveră le fac să strălucescă în țera noastră, ca uă răsplată hărăzită răbdăreii cu care am suferit gerurile și viscolele iernei. La 10 ore, unul din ofierii Curței veni să anunțe pe Consul că Principele Hangiar-

58) *Doc. priv. la Istor. Rom.* Supl. I, vol. III, pag. 484 și 494.

59) *Ibidem*, vol. III, pag. 503 și 563.

liu e gata să'l primescă. Cortegiul, conform programei, porni în ordinea următoare: Polcovnicul orașului în capul a 90 de Cazaci; Căpitanul de Dorobanți cu 90 de Dorobanți și cu ofițerii lor toți în mare ținută. Pe de uă parte și pe de alta a drumului mergeau: 2 postelnici de uă parte și 2 de alta; rahtivanul și al doilea pitar, al doilea comis, al treilea postelnic, ciaușul aproșilor, ciaușul lipcanilor, marele portar cu toți portăreii, (nu ca cei de ași), trei căpitani ai Agiei de uă parte și trei de alta, cinci ciohodari la dreapta și cinci ciohodari la stânga. La mișloc 'n cap, Francesii și supușii francesi călări, pe urmă trăsura domnescă trasă de șese cai, înăuntru Consulul Flury, cancelarul Dubois St. Maurice și ofițerul Curței. Cancelarul ținea în mână, în sus ca să se vedă, două săculețe de mătase: într'unul era scrisoarea de acreditare, într'altul beratul Sublimei Porți. După trăsura domnescă, trăsura consulului gólă, ca să nu se mai ȃică de Bucurescenă, cum se ȃisese pe vremea lui Gaudin, că consulul frances n'are nici măcar trăsură⁽⁶⁰⁾. După trăsura consulului, altă trăsură domnescă și 'n fine șese trăsuri ale Francesilor și supușilor francesi mai bogati.

La palat, jos la scară, Flury fu întâmpinat de al doilea postelnic, de feciorii de curte, de copii de casă; sus, în capul scării, 'l primi Marele Postelnic care 'l introduse în sala de audiențe

60) *Ibidem*, vol. III, pag. 396.

unde, înconjurat de toți boerii Țerei și împreună cu mitropolitul Dosithie Filitis, se afla Domnul. Când Flury intră, Domnul își scose ișlicul. Flury înmână beratul, scrisoarea de acreditare, făcu un discurs de ocaziune la care Domnul răspunse în câte-va cuvinte; se dede apoi dulcețurile și cafelele, steteră de vorbă câte-va minute și audiența se sfârși. Flury fu recon dus cu acelaș ceremonial și prin mijlocul unei mulțimi considerabile de Bucuresceni cari alergaseră să vedă pe consulul franțuzesc. Multă vreme pe urmă se vorbi de primirea cea frumoasă, de alaiul împărătesc cu care «Franțuzul» fusese primit de Hangiarliu la Palat. Numai în 1806, trămisul lui Napoleon I, împăratul Francesilor, consulul imperial Louis Parant, va fi primit cu uă pompă și cu un alaiu și mai strălucit.

Grecii din București, ba chiar mulți din boeri începuseră a crede cu hotărîre că Francia va face și 'n Orient minunile ce făcuse în Occident. Bine văduț de boeri⁽⁶¹⁾, Flury era aprețuit la Curte, ér în oraș lumea 'l respecta mai mult de cât pe toți. Hangearliu, amic sincer al Porței, sta adeseori de vorbă cu Consulul general al Republicei franceze, și tóte cestiunile Principelui ca și ale boerilor ținteau mereu asupra lui Napoleon, asupra acestui om extraordinar care suia cu pași de uriași tóte înălțimele gloriei.

Din nenorocire, aceste bune relațiuni nu dura-

61) *Ibidem*, vol. III, pag. 552.

ră mult. Din Mai și pênă în Septembre, Flury fu copilul desmierdat al societăței bucurescene. In Iuliu, nevêsta generalului Aubert du Bayet, ambasadorul Republicei de la Constantinopole, *cetățena* Aubert du Bayet, trecu prin Bucuresci⁽⁶²⁾ pentru a merge la Paris. Curtea și Societatea primiră fôrte bine pe Francesa republicană. De uă dată ênsê lucrurile se schimbară. La 'nceputul lui Septembre veni vestea că Napoleon a intrat în Egipt, că Francia, fără declarațiune de rêsboiũ, a devenit dușmană Sultanului, că uă mâniă turbată înflacă ră populațiunea din Constantinopole în contra tuturor prietinelor Republicei.

Din ordinul Porței, Flury fu arestat la Bucuresci. Bietul consul tocmai ceruse lui Talleyrand voiă să se ducă la băi la Elopatak în Transilvania, să scape probabil de frigurile care 'l chinuiau într'una. Doctorii din Bucuresci îi consilieră acêstă stațiune thermală și, ierăși probabil, avea să mERGă cu cine scie ce boer din Bucuresci, de ôre-ce acum Domniî fanarioți permiteau boerilor să trecă granița. Cu vro câți-va ani înainte, Câmpineanu Scarlat, tatăl nemuritorului Colonel, și unul din cei mai veselnici boeri ai timpului sêũ, spune un cãlêtor frances, Câmpineanu fusese la Spa, de unde povestea minuni. Câmpineanu spunea Francesului că tôte cocónele la Spa erau *frumóse ca luna*, ér Francesul replica boerului că și

62) *Ibidem*, vol. III, pag. 540.

lui Téra Românescă îi pare și mai frumoasă de când a găsit la Zimnicea, la un prânz, muștar franțuzesc, — da, boerule, esclama entusiasmat Francesul, muștar franțuzesc din care am mâncat cu mare și patriotică poftă,

. . . et mon âme attendrie
Du moins pour un instant retrouva sa patrie.

adică: și sufletul meu înduioșat, cel puțin pentru un moment își regăsi patria în muștar (63).

Când se auzi că Flury este arestat în casa consulară conform unui ordin venit din Constantinopole, că un ofițer și patru arnăuți domnesci 'l păzesc, că Napoleon este în Egipt, uă ferbere mare începu în Bucurescii. Grecii creșură că ora libertății e gata să sune. Vestile curgeau din tóte părțile(64). Se anunța đilnic că Grecii insulari au pornit în Morea, că un corp de armată francesă va desbarca în Morea. Uă flotă francesă, afirmau alții, a intrat în Dardanele. S'a dus imperiul Sultanilor; crucea se va înălța ierăși pe clopotnița S-tei Sofii din Constantinopole. *Ζίτω ἡ φιλογενία!* *Ζίτω ἡ ἀδελφὴ Γαλλία!* Trăiască patriotismul! Trăiască sora nóstră Galia!

În asemenea înflăcărări zadarnice și cu atât mai chinuitoare cu cât mai mari erau dorințele de sfă

63) *Voyage à Constantinople par l'Allemagne et la Hongrie* (Paris, an. 7), pag. 124.

64) *Doc. priv. la Ist. Rom. Supl. I, vol. III, pag. 552.*

rîmare a lanțului, petrecură Grecii din Bucuresci tot sfârșitul anului 1798 și întreg anul 1799.

Poporul român îi privea cu simpatia în totdeuna, și adese-ori cu compătimire. Așa ne-a fost totdeuna și inima, și iubirea, și urările noastre aă fost totdeuna pentru popóarele cari luptă pentru limbă și naționalitate! In durerile și în chinurile séle proprie, poporul român, acum uă sută de ani, avea totuși timp să plângă nenorocirile Grecilor. Și ne miră lucrul, căci puțină odihnă îi daă împrejurările și lui însuși. Văcăritul lui Hangiarliu despre care se dusesse pomina pênă la Paris, ciurma, seceta, jafurile hordelor lui Pasvantoglu, și între 1798 și 1799 uă iérná de crăpau pietrele și pe care poporul o ținu multă vreme minte sub numele de *Iérna lui Hangiarliu*, pe urmă schimbarea Domnilor — cinci Domni în 8 ani de zile — și deci nouă dăjdii, angarale, podveđi de totă mâna, unele mai afurisite de cât altele, la fine omorul oribil al lui Hangiarliu la 15 Februariu 1799, — tóte aceste bice dumneđeiesci plesniaă greú pe spinarea țerei, în cât exclamațiunea lui Zilot Românul: *am ajuns negustoriă!* devenise un sfâșiător adevér.

Intr'aceste timpuri asupra căroră, după ce le vom studia, va trebui să aruncăm zăbranicul cel negru al durerii, — într'aceste timpuri poporul român nu se gândea, nu putea să se gândescă nici la regenerare, nici la acele libertăți, cari se daă cu grămada poporului frances de Marea Re-

voluțiune, nici la Napoleon Bonaparte, — poporul român se gândia cum se trăiască, cum se ducă pe cerbicea lui, burdușită de lovituri, greutățile blestemate ale timpului, cum se păstreze suflul de viață pentru posteritatea de cât dânsul de mii de ori mai fericită.

Din toate peripețiile dramei care se petrecu între 1793 și 1800 la București și la Viena, cu Rhigas, cu Grecii patrioți, cu Francesii *sans-culottes* și *apelpisiți*, încuragiați toți de Revoluțiunea francesă, — uă parte din boerii țării și, inconscient, întreg poporul român câștigară un singur învătămint, și anume: că, atunci când ar fi vorba să facă și ei pentru a lor redeșteptare ceia ce voiseră să facă Grecii, să 'și întorcă privirile spre apus; că, departe, departe, peste 900 de leghe, cale de șese săptămâni cu trăsura, se află țera Franțuzului milosă și cavalerescă; că precum alții și-au plămădit și crescut în Parisul cel mare și iubit libertatea și independența țerei lor, tot ast-fel ar puté și dênșii tot acolo și prin cei de-acolo să realizeze visul de aur al inimei lor. Românii aflară că, afară de Rusia, de Austria și de Turcia, mai sunt puteri în Europa și că aceste puteri, tocmai pentru că nu sunt lângă ei și țările lor, mai frățescă și mai curată mână de ajutor le vor întinde.

Acésta'i singura ideeă rămasă în țările române din agitațiunile și năzuințele Grecilor la București în timpul Revoluțiunei francese. Ideeă va

crește, și pentru cel care ar urma-o tot la București în timpul când Napoleon va zgudui Europa cu victoria armelor sale, și în timpul Congreselor de la Viena, ideea se va arăta ca întrupată în chip desevârșit și, după vremi, înfigându-se cu atâta putere în mintea și în inima fiă-cărui luptător al României viitoare, în cât nu va mai fi mișcare în Franța, fără ca îndată efectul ei să nu se simtă adânc și în țările române.

Din timpul Revoluțiunei, Franța a căpătat și mai deplin uă calitate pe care totă lumea, în cap cu Alexandru de Humboldt, i-a recunoscut-o și i-o recunoște. Uă ideia francesă pătrunde pretutindenă, pentru că mai totdeauna are într'ênsa tot ceia ce alcătuesce caracterul uman și universal al ideii.

În București, lucrul acesta a fost totdeauna și fără escepțiune adevărat. Din timpul Revoluțiunei francese, din timpul lui Rhigas, Turnavitu, Hortolan și Gaudin, s'a stabilit între Paris și București, fiă în politică, fiă în literatură, fiă în arte și fiă în mode, un curent atât de puternic în cât, când *Parisul strănută, Bucureștii aă guturăi.*

VERIFICAT
2007

TABLA MATERIELOR

	Pagina
Precuvântare	I—II
Un Frances candidat la Tronul Țării-Românesci (1770—1771)	3— 51
Alexandru Ipsilante și Fii seî (1774—1782).	52—110
Nicolae P. Mavrogheni (1786—1790)	111—199
Nicolae P. Mavrogheni și lady Craven (1786)	200—218
Bucurescii în timpul Revoluțiunei franceze (1791— 1800)	219—259

VERIFICAT
1987

